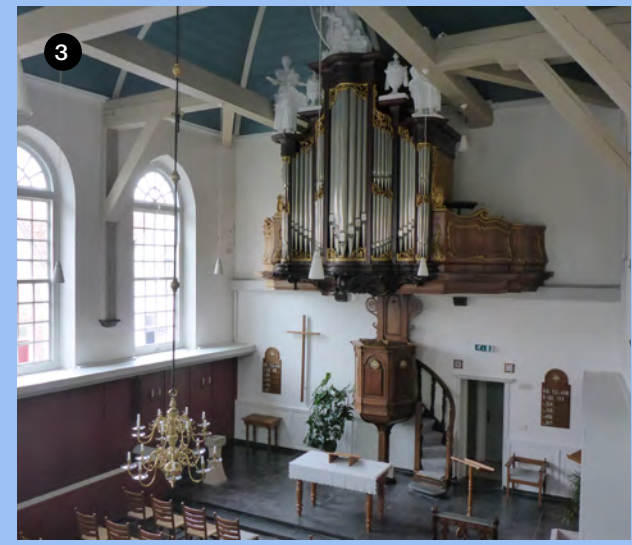

Kerkenvisie

Schouwen-Duiveland

In opdracht van: Gemeente Schouwen-Duiveland
12 september 2022

Gemeente Schouwen-Duiveland

Titel	Kerkenvisie Schouwen-Duiveland
Status	
Datum	1 september 2022
Adviseur	Erfgoed Zeeland/ COUP B.V.
Door	Guus Besuijen (Gemeente Schouwen-Duiveland) Corina Jansen (Gemeente Schouwen-Duiveland) Heleen Agterhuis (COUP- Kathedraaldenkers) Henk Jan Lekkerkerk (COUP) Mimmo Jacobs (COUP) Dewi Kuen (COUP) Jos Schrijen (COUP) David Koren (Erfgoed Zeeland) Jan van de Voorde (Erfgoed Zeeland) Huib Uil
Vormgeving	Yurr Studio
Afbeeldingen	Erfgoed Zeeland, COUP, Carina Verlinde, Reliwiki, H. Uil, J.P. Sinke/gergeminfo.nl

Copyright © 2022 Erfgoed Zeeland & COUP B.V.

De grootst mogelijke zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport. Echter voor onvolledigheden met betrekking tot deze rapportage, op welke grond dan ook, kan Erfgoed Zeeland of COUP B.V. en/of de samenstellers daarvan op geen enkele wijze verantwoordelijk worden gesteld. De door u verstrekte persoonlijke gegevens in verband met de opdracht zullen niet aan derden verstrekt worden. Op de inhoud en de presentatie van deze rapportage berust een intellectueel eigendomsrecht van Erfgoed Zeeland & COUP B.V.

1. Kerken van een bevindelijk gereformeerde signatuur zijn in het algemeen vitaal, zoals deze in Nieuwerkerk. *Foto: J.P. Sinke*
2. Nieuwe Kerk Zierikzee: multifunctionele herbestemming met groot vrijwilligersteam biedt nog geen zekerheid voor duurzaam toekomstperspectief. *Foto: H. Uil*
3. Interieur Rijksmonumentale Zwanenkerk in Zierikzee: Belangrijk om interieurbeschrijvingen voor alle waardevolle kerkinterieurs op te laten stellen.
4. Rijksmonumentale kerken in ringdorpen: bedreigd in hun voortbestaan. *Foto: www.badkoerier.nl*

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Onderzoeksmethode	8
3. Feiten en cijfers	10
4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek	20
5. Onderzoeksresultaten: Beleidskader	30
6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting	32
7. Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse	37
8. Conclusies & aanbevelingen	40
9. Actieplan	50
Bijlage 1: Kerkenpaspoorten	52
Bijlage 2 Inspirerende Zeeuwse herbestemmingen	103
Bijlage 3: Overzicht van subsidieregelingen voor eigenaren van rijksmonumentale kerkgebouwen in de gemeente Schouwen-Duiveland	109

Voorwoord

Schouwen-Duiveland kent een rijke en veelbewogen geschiedenis. De vele monumenten zijn daar het tastbare bewijs van. Als wethouder van onder andere kunst, cultuur en erfgoed voel ik me dan ook een bevoorrecht mens.

De kerken en daaraan verbonden religieuze geschiedenis zijn sterk bepalend geweest voor het erfgoed op ons eiland en hoe dat zich in de loop der eeuwen ontwikkeld heeft. Het feit dat er op Schouwen-Duiveland maar liefst 48 herkenbare (voormalige) gebedshuizen zijn is, zeker in verhouding tot het aantal inwoners, op zichzelf al bijzonder. Het spreekt van de rol die het geloof en de kerk op ons eiland had en heeft.

Maar, daar waar in vroegere tijden de kerk letterlijk en figuurlijk in het middelpunt van onze samenleving stond, neemt het aantal mensen die wekelijks naar de kerk gaan vandaag de dag af. Steeds vaker worden kerkgebouwen voor andere doeleinden dan een gebedshuis gebruikt. Bijvoorbeeld als expositieruimte of als theater.

Op Schouwen-Duiveland koesteren we ons erfgoed. Natuurlijk vanwege de historische betekenis, maar ook vanwege de landschappelijke waarde. De kerken en kerktorens zijn herkenbaar en bepalend voor ons landschap en het gezicht van onze steden en dorpen. Tegelijkertijd gaat het behouden van een kerkgebouw niet vanzelf, vanwege het onderhoud en de daarmee gemoeide kosten. Dit alles vraagt om een koers waarmee we de toekomst van de kerkgebouwen op Schouwen-Duiveland verder kunnen bepalen. Deze Kerkenvisie is wat mij betreft die koers die voor alle betrokken partijen de juiste handvatten biedt om hier met elkaar over in gesprek te gaan en onze kerkgebouwen een duurzaam toekomstperspectief te geven. Ik dank dan ook Erfgoed Zeeland en COUP B.V. en alle andere betrokkenen voor hun bijdrage aan deze belangrijke visie.

Jacqueline van Burg

Wethouder Erfgoed en Cultuur
Gemeente Schouwen-Duiveland

1. Inleiding

De start van de kerkenvisies in Nederland

Het belang van het religieus erfgoed wordt steeds breder erkend. Het Jaar van het Religieus Erfgoed (2008) heeft daaraan zeker bijgedragen. Ook al zijn niet al onze kerkgebouwen van onmisbare architectonische waarde, het zijn wel bakens in steden, wijken en dorpen. Het zijn ook gebouwen die vaak herinneren aan belangrijke momenten in het leven van mensen, waarbij het al dan niet gelovig zijn geen rol hoeft te spelen. De voorgenomen sluiting van kerkgebouwen leidt vaak tot discussies tussen kerk-eigenaren, gelovigen, omwonenden en deskundigen. Dergelijke discussies kunnen jarenlang voortduren, waarbij in de tussentijd de staat van de kerkgebouwen verslechtert en de kosten van herstel onnodig oplopen. Een visie op de toekomst van kerkgebouwen vraagt onderzoek, samenwerking en keuzes maken. Het stimuleren van het opstellen van kerkenvisies is opgenomen in de beleidsbrief Erfgoed Telt (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mei 2018), waarin staat dat het Kabinet de ontwikkeling van kerkenvisies op gemeentelijk niveau wil ondersteunen. In deze kerkenvisies moet er aandacht zijn voor leegstand, instandhouding en herbestemming van het religieus erfgoed.

Het onderzoek ten behoeve van de kerkenvisies heeft betrekking op alle kerkgebouwen, die als zodanig gebouwd zijn. Voor de uitvoering werden door het Rijk middelen beschikbaar gesteld tot een totaalbedrag van € 13,5 miljoen. Vanaf 2019 werden gemeenten in staat gesteld een beroep te doen op deze middelen door het aanvragen van een decentrale uitkering. De gemeente Schouwen-Duiveland heeft deze uitkering in 2019 aangevraagd en toegezegd gekregen.

Ontkerkelijking in Nederland

De ontkerkelijking in Nederland is al geruime tijd aan de orde en zet zich nog steeds door. Driekwart van de Nederlanders zegt dat kerken weinig of niet aansluiten bij hun visie op de zin van het leven. De daling doet zich voor in de meeste kerken, met uitzondering van de kerkgenootschappen van orthodox-protestantse signatuur (lees: orthodoxe en bevindelijke gereformeerde denominaties). Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) doet regelmatig onderzoek naar de ontkerkelijking in Nederland. Het onderzoek “Buiten kerk en moskee” uit 2022 stelt dat Nederland geen gelovig land meer is. De voorspelling voor de komende jaren is dat er tot 2030 nog zo’n 1700 kerken hun religieuze functie zullen verliezen

(Colliers International, Verkoop van kerken in Nederland, februari 2021). Schouwen-Duiveland staat, als 1 van de 13 Zeeuwse gemeenten, hierin niet op zichzelf. Ook in deze gemeente is de trend van ontkerkelijking al enige tijd gaande. Het gemeentebestuur van Schouwen-Duiveland heeft in 2019 het besluit genomen een kerkenvisie op te stellen. Met de rijksbijdrage van € 75.000 zijn Erfgoed Zeeland en COUP in 2020 als onafhankelijke instanties ingehuurd om, net als in de andere 12 gemeenten van de provincie Zeeland, het traject te begeleiden. Door eenzelfde gezamenlijke aanpak zal er uiteindelijk ook een provinciaal kerkenoverzicht tot stand komen. Tenslotte heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed via het programma Toekomst Religieus Erfgoed dit traject ondersteund.

Kerkgemeenschappen en kerken in de gemeente Schouwen-Duiveland

Op enkele kerken van specifieke geloofsgemeenschappen na, neemt het kerkbezoek af en staat het religieus erfgoed op Schouwen-Duiveland onder druk. Van de 48 in het onderzoek betrokken kerkgebouwen zijn er inmiddels 10 herbestemd en staat er 1 leeg. Er resteren dus 37 kerkgebouwen met een religieuze functie.

Op het eerste gezicht lijkt er geen directe urgentie te zijn, maar deze urgentie zal zich voor minstens 16 van deze 37 kerkgebouwen binnen nu en 15 jaar gaan voordoen. Van deze in totaal 16 kerkgebouwen hebben er ook nog eens 10 de status van rijksmonument.

Het doel van de kerkenvisie

Bij het maken van de kerkenvisie ligt de vraag voor: hoe koesteren we dit betekenisvolle erfgoed van Schouwen-Duiveland, nu en in de toekomst? Wat zijn de mogelijkheden om te komen tot een toekomstbestendig kerkenbestand en welke keuzes moeten daarvoor worden gemaakt?

Om hierop een goed antwoord te kunnen geven moeten er eerst andere vragen worden beantwoord, zoals:

- Hoe ziet het kerkenbestand van Schouwen-Duiveland eruit?
- Hoe gaat het met de bijbehorende kerkgemeenschappen?
- Hoe kijken deze eigenaren naar de toekomst?
- Welke rol spelen de kerken momenteel in hun kern?
- Welke kerken blijven hun religieuze functie behouden?
- Welke ambities hebben kerkgemeenten als organisatie en met hun gebouw?

- Willen kerkgemeenten in hun kerk een combinatie maken met andere functies: bijvoorbeeld cultureel of maatschappelijk?
- Is het onderhoud door kerkeigenaren te bekostigen en kunnen kerkbesturen deze taak aan?
- Wat is de cultuurhistorische waarde van de kerken, individueel en in het geheel bezien?
- Welke geschiedenis van de dorpen, steden en wijken wordt door de gebouwen verteld?
- Hoe kan een deels of geheel nieuwe, en toekomstbestendige, invulling van een kerkgebouw een belangrijke bijdrage leveren aan de toekomst van een wijk, dorp of stad?
- Welke maatschappelijke behoeften in 2040 kunnen kerken, gebouwd als ontmoetingsruimten, vervullen? Kunnen we sociaal-maatschappelijke functies verplaatsen naar kerkgebouwen? Krijgen we er spijt van als we kerken een woonfunctie geven? Met zo'n 'onomkeerbare' herbestemming zal een kerkgebouw nooit meer publiek 'beleefbaar' zijn. Weg is weg! Of is die afweging per kerk en situatie verschillend?

Het is belangrijk om deze vragen te stellen en te beantwoorden, want:

- Kerken behoren tot het belangrijkste cultureel erfgoed van Schouwen-Duiveland.
- Kerken vormen met hun torens bakens in het landschap en markeren daarbij de aanwezigheid van dorp en stad. Wat gebeurt er als deze bakens verdwijnen?
- Door de ontkerkelijking hebben veel kerkbesturen het moeilijk en rust de verantwoordelijkheid voor het onderhouden van een (monumentaal) kerkgebouw zwaar op hun schouders.
- Sommige kerkeigenaren willen hun gebouw 'eigentijds' inzetten of zoeken aanvullende inkomstenbronnen door zo genaamde "nevenbestemmingen".
- De gemeente Schouwen-Duiveland is verantwoordelijk voor het beleid op allerlei terreinen die kerkgebouwen kunnen raken. Denk aan: sociaal domein (zorg en welzijn), ruimtelijke ordening (leefbaarheid, parkeren) en economie (recreatie en toerisme). Ook heeft de gemeente een nuttig netwerk met overheids- en kennispartijen. Het is jammer als samenwerkingskansen onzichtbaar en onbenut blijven, omdat gemeente en kerken niet voldoende samenwerken.

- Herbestemmen kost tijd. Het is goed als meerdere partijen dreigende leegstand op tijd zien aankomen en hierop kunnen anticiperen. Dan kunnen er eerder plannen gemaakt worden voor de volgende fase. En is er genoeg tijd om te onderzoeken of er bijvoorbeeld een maatschappelijke of andere publiekstoegankelijke functie gevonden kan worden, in afstemming met de betrokken omwonenden. Dit voorkomt dat langdurige leegstand tot verval en onnodige kosten of zelfs ongewenste sloop leidt.
- Een kerkenvisie biedt de kans om het geheel te overzien. Hierdoor ontstaat inzicht en bewustwording om overkoepelende thema's te onderzoeken en gezamenlijke acties op te pakken.
- De aantrekkingskracht van steden, dorpen en wijken, de economie en de waarden van vastgoed worden allen positief beïnvloed door de aanwezigheid van goed onderhouden waardevol erfgoed.

- Geen spijt moet er gekregen worden van beslissingen over kerkgebouwen. Het is daarom belangrijk om vanuit alle perspectieven, op een zorgvuldige wijze, naar het toekomstvraagstuk te kijken. Kunnen we de betekenisvolle rol van kerken door de tijd heen koesteren en transformeren naar waardevolle invullingen voor nu en in de toekomst? Zodat we het bijzondere erfgoed op een goede manier doorgeven aan de volgende generaties, zoals generaties voor ons dat ook hebben gedaan.
- Het opstellen van een kerkenvisie draagt voor alle partijen in dit traject bij aan het oplossen van bovenstaande belangrijke vraagstukken. De kerkeigenaren voorop, samen met de gemeente, maar ook de inwoners van en organisaties op Schouwen-Duiveland zijn daarbij van belang.

Samen met de kerkeigenaren is een goed beeld van de kerkenopgave op Schouwen-Duiveland ontstaan. Dit legt de basis voor een gezamenlijk actieplan, waarmee de kansen op een duurzaam toekomstperspectief voor de kerkgebouwen worden vergroot.

Gezamenlijke ambitie

De ambitie van dit kerkenvisietraject is om alle betrokkenen te inspireren en energie te geven om de toekomst van de kerkgebouwen op Schouwen-Duiveland transparanter en kansrijker te maken. Zo kan er gewerkt worden aan een toekomstbestendig kerkenbestand in de gemeente Schouwen-Duiveland.

Hoofdstuk 8 bevat de conclusies en aanbevelingen van deze kerkenvisie, waarna in hoofdstuk 9 een actieplan is opgenomen. Het is aan de eigenaren van de kerkgebouwen en het gemeentebestuur van Schouwen-Duiveland om aan deze kerkenvisie gezamenlijk een vervolg te geven.

2. Onderzoeksmethode

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed stelt bij de verstrekking van de decentrale uitkering geen eisen aan de vorm van een kerkenvisie. Voor de kerkenvisies in de provincie Zeeland hanteren we voor alle gemeenten eenzelfde aanpak, om ook op provincieniveau de belangrijkste overeenkomstige thema's te kunnen herkennen en aanpakken. Binnen deze aanpak is ruimte voor flexibiliteit en maatwerk per gemeente en situatie.

Een kerkenvisie gaat vooral om het creëren van een gesprekstafel tussen de eigenaren of gebruikers, de gemeente en, later, de omwonenden. Centraal in het onderzoek staan kennismaken, luisteren naar elkaar en openstaan voor elkaars belangen en perspectief. Vervolgens gaat het om het komen tot doelgerichte actie.

Het onderzoek is opgedeeld in 2 fases.

Fase 1 betreft de kerkenvisie, fase 2 het verdiepend onderzoek en vervolgacties.

Fase 1 bevatte de volgende stappen:

1. Gesprekken voeren met eigenaren en gebruikers met als doel kennismaken, doelstellingen van de kerkenvisie bepalen en de toekomstverwachting van de kerken in beeld krijgen.

2. De bouwkundige staat van alle kerkgebouwen in beeld brengen door het uitvoeren van een bouwkundige scan, waarbij de conditie van funderingen, van gevels, vensters en deuren, van de kapconstructie(s) en van de dakbedekking en goten is beoordeeld.
3. Uitkomsten van de gesprekken bespreken in workshop(s) met gemeentebesturen en eventueel erfgoedorganisaties/dorpsraden e.a. met als doel om de opgave te bespreken en om de toekomstige ontwikkelkansen te verkennen.
4. Parallel het uitvoeren van cultuurhistorisch onderzoek op basis van onder meer de interieurbeschrijvingen van kerkinterieurs van Museum Catharijneconvent. Van elke kerk is een paspoort gemaakt (zie bijlage 1).
5. Opstellen concept-rapportage en conclusies, aanbevelingen en vervolgacties bepalen op provinciaal en gemeentelijk niveau.
6. Terugkoppeling naar eigenaren en gemeenschappelijke thema's, toekomstige ontwikkelkansen en vervolgacties bespreken.
7. Oplevering kerkenvisie en bestuurlijk besluitvormingsproces.

In deze rapportage zijn de opbrengsten van de kerkenvisie (= fase 1) opgenomen (peildatum 1 januari 2021), met als belangrijkste onderdelen:

- een inventarisatie van alle kerken op Schouwen-Duiveland;
- een overzicht van de doelstellingen waarmee kerkeigenaren en de gemeente Schouwen-Duiveland dit kerkenvisietraject willen insteken;
- de kerkenopgave waar Schouwen-Duiveland voor staat;
- aanbevelingen voor een vervolg om te komen tot een toekomstbestendig kerkenbestand.

Het kerkenvisietraject is gestart in het voorjaar van 2020. Door Corona is de projectplanning uitgelopen. In het najaar van 2022 zal de kerkenvisie aan de gemeenteraad van Schouwen-Duiveland worden voorgelegd.

Onze aanpak

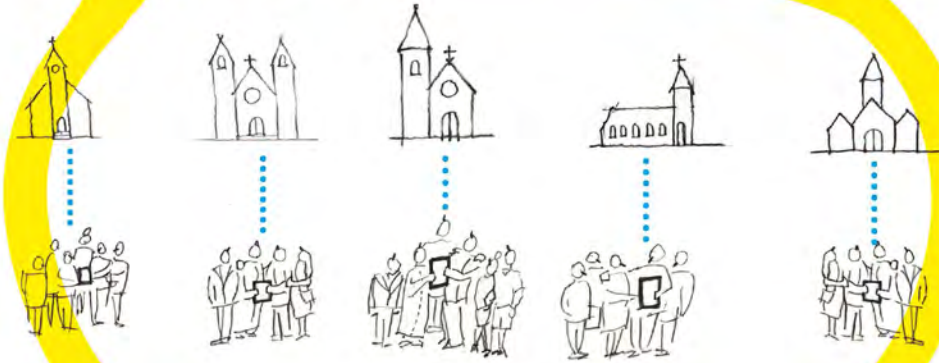
Fase 1a: Inventariseren

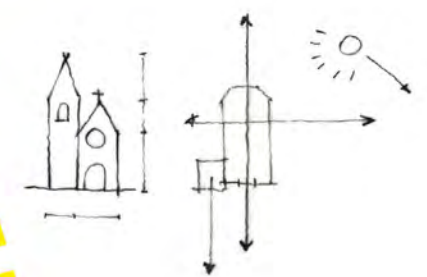
Fase 1b: Analyseren en rapporteren

Kerkenvisie

Fase 2: Verdiepend onderzoek

Stoplichtrapportage

Dynamisch bestand

3. Feiten en cijfers

Funcities van kerken

Schouwen-Duiveland telt 48 gebouwen die ‘als gebedshuis zijn gebouwd en als zodanig nog herkenbaar zijn’ (definitie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor het vaststellen van een overzicht van gebedshuizen, dat als basis dient voor het opstellen van een kerkvisie). Van deze 48 kerken resteren in 2 gevallen slechts de torens, die een min of meer publieke functie hebben gekregen. Van de overige 46 kerkgebouwen zijn er inmiddels 8 herbestemd en staat er 1 leeg. De overige 37 kerkgebouwen zijn nu nog in religieus gebruik.

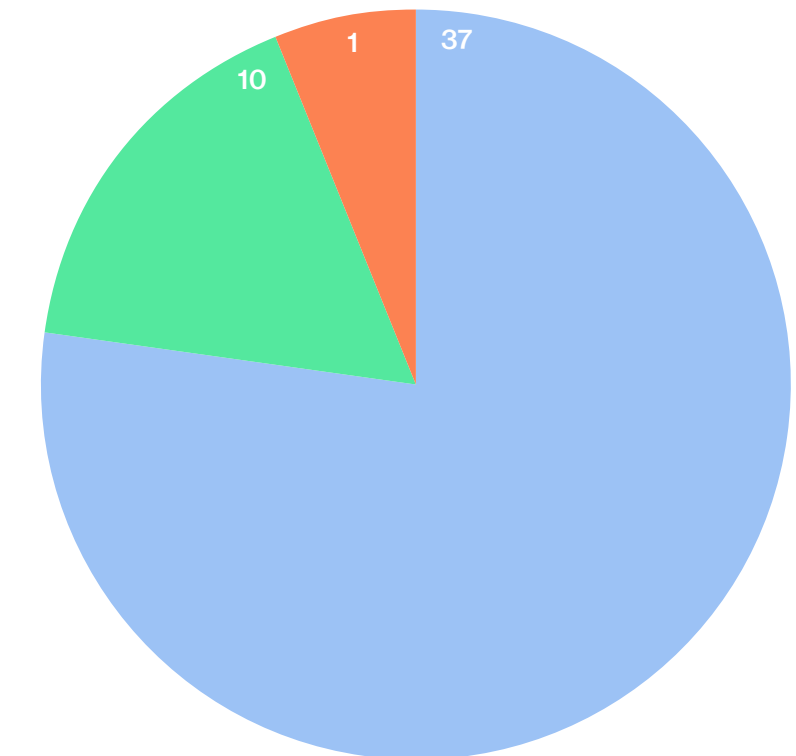
Zierikzee is de grootste kern van Schouwen-Duiveland en hier staan ook de meeste kerkgebouwen. Van de 11 zijn er nog 7 in religieus gebruik. De overige kernen hebben allemaal ten minste 1 kerk. Alleen Ellemeet is een kern zonder kerk. Daarnaast zijn er nog enkele ‘gekrompen dorpen’ als Brijdorpe en Looperskapelle. Dit zijn voorbeelden van dorpen die in de 16e eeuw, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, hun kerk kwijtraakten en waarbij de Staten van Zeeland hebben besloten deze *niet* te herbouwen. Dorpen waarvoor het oordeel over eventuele herbouw negatief uitviel begonnen leeg te lopen omdat mensen niet in een dergelijk dorp wilden wonen.

De kerk van Elkerzee werd na de Watersnood van 1953 afgebroken. 8 kernen hebben maar 1 kerk. Dit zijn Burgh, Renesse, Noordwelle, Serooskerke, Noordgouwe, Dreischor, Sirjansland en Ouwerkerk. De overige kernen hebben meerdere kerkgebouwen.

De dorpen Burgh, Dreischor, Haamstede, Kerkwerpe, Nieuwerkerk, Noordgouwe, Noordwelle, Ouwerkerk, Renesse en Serooskerke zijn het voorbeeld van typische ringdorpen. Bij deze ringdorpen vormt de (historische) kerk een belangrijk stedenbouwkundig onderdeel van het dorp. De kerk staat centraal in het dorp en wordt omgeven door een begraafplaats, die weer wordt omringd door een ringvormige gracht of straat.

Op het moment van onderzoek in 2021 is bijna 80% van de kerken op Schouwen-Duiveland in religieus gebruik. Alle kernen, behalve Ellemeet, bezitten nog ten minste 1 kerk in religieus gebruik. 7 Kerken en een synagoge zijn herbestemd tot andere functies, als: woning (Zierikzee, Zonnemaire, Oosterland), opslagplaats (Haamstede, Oosterland, Zierikzee), sportschool (Bruinisse) en culturele evenementenlocatie (Zierikzee).

Eén kerkgebouw is in transitie: er wordt door de eigenaar een nieuwe functie gezocht (de Hoeksteen, Scharendijke).

Functioneel gebruik

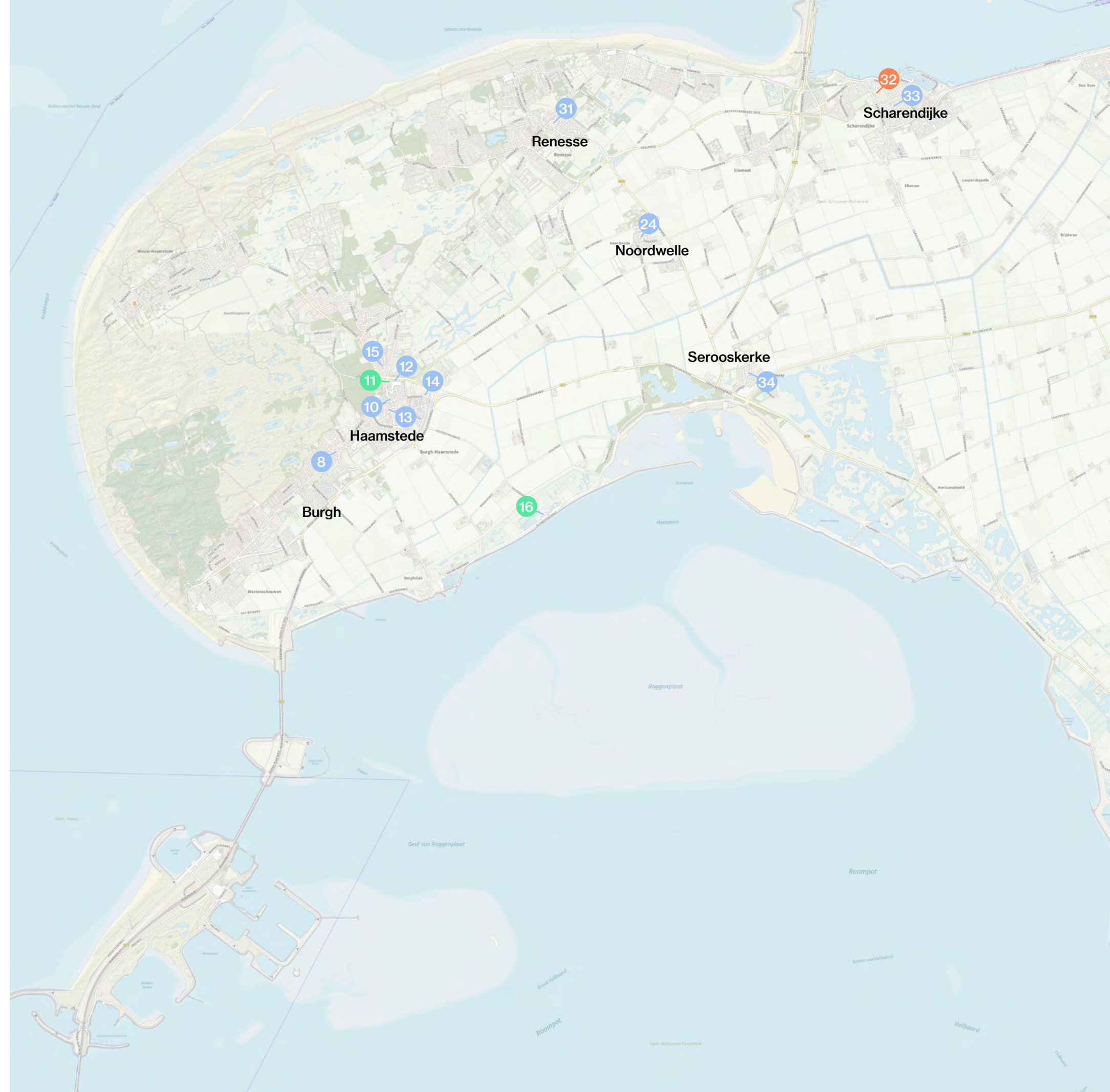
- Religieus gebruik
- Herbestemd
- Leegstaand/in transitie

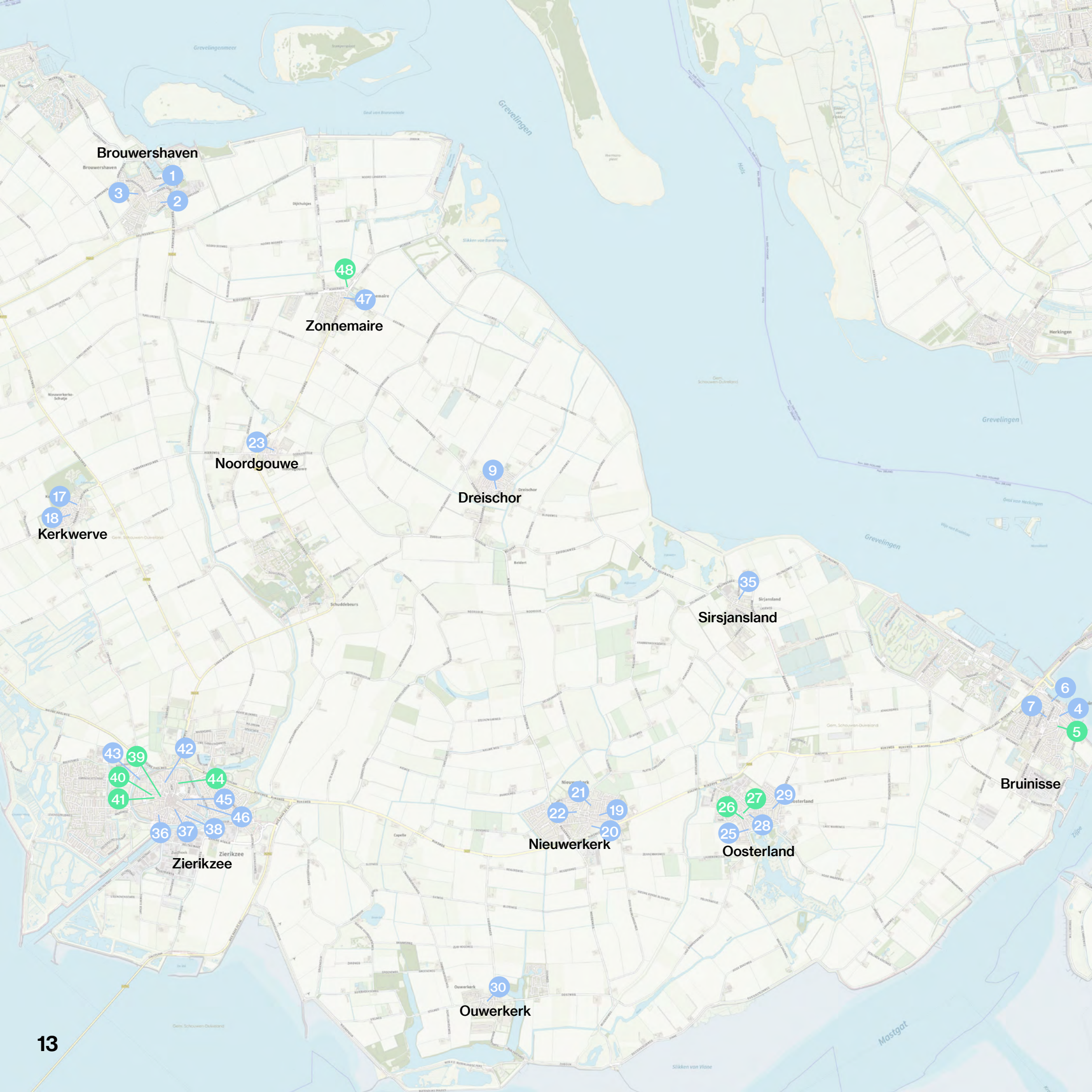

Functies van kerken

- Religieus gebruik
- Herbestemd
- Leegstaand/in transitie

- 8 Hervormde Kerk
- 10 Johannes de Doperkerk / Hervormde kerk
- 11 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 12 O.L. Vrouwe op Zee
- 13 Gereformeerde Gemeente
- 14 Ontmoetingskerk
- 15 Pelgrimskerk
- 16 Plompetoren (losse toren)
- 24 Corneliuskerk
- 31 Jacobuskerk
- 32 Hoeksteen
- 33 Bethlehemkerk
- 34 Hervormde Kerk

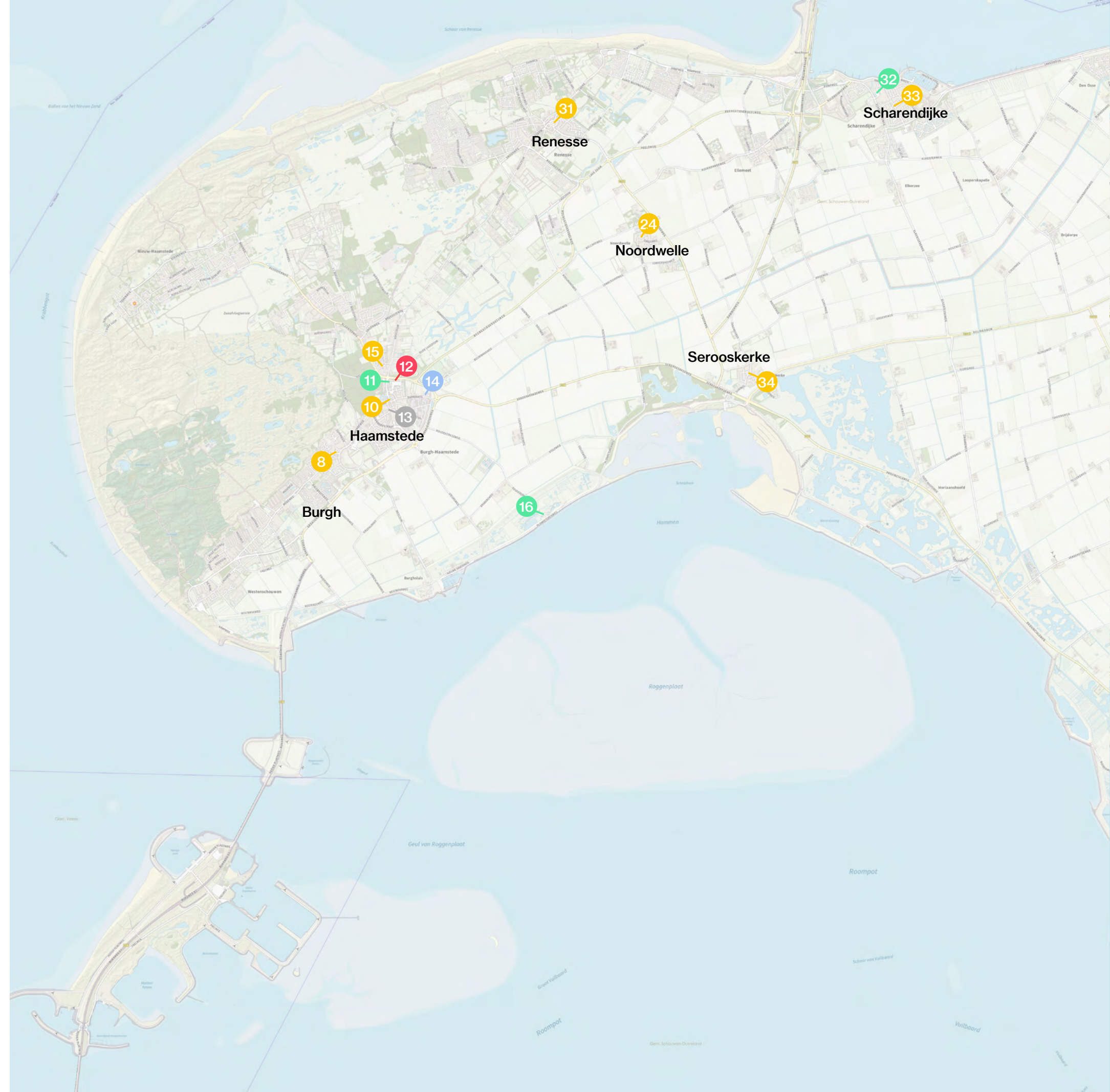

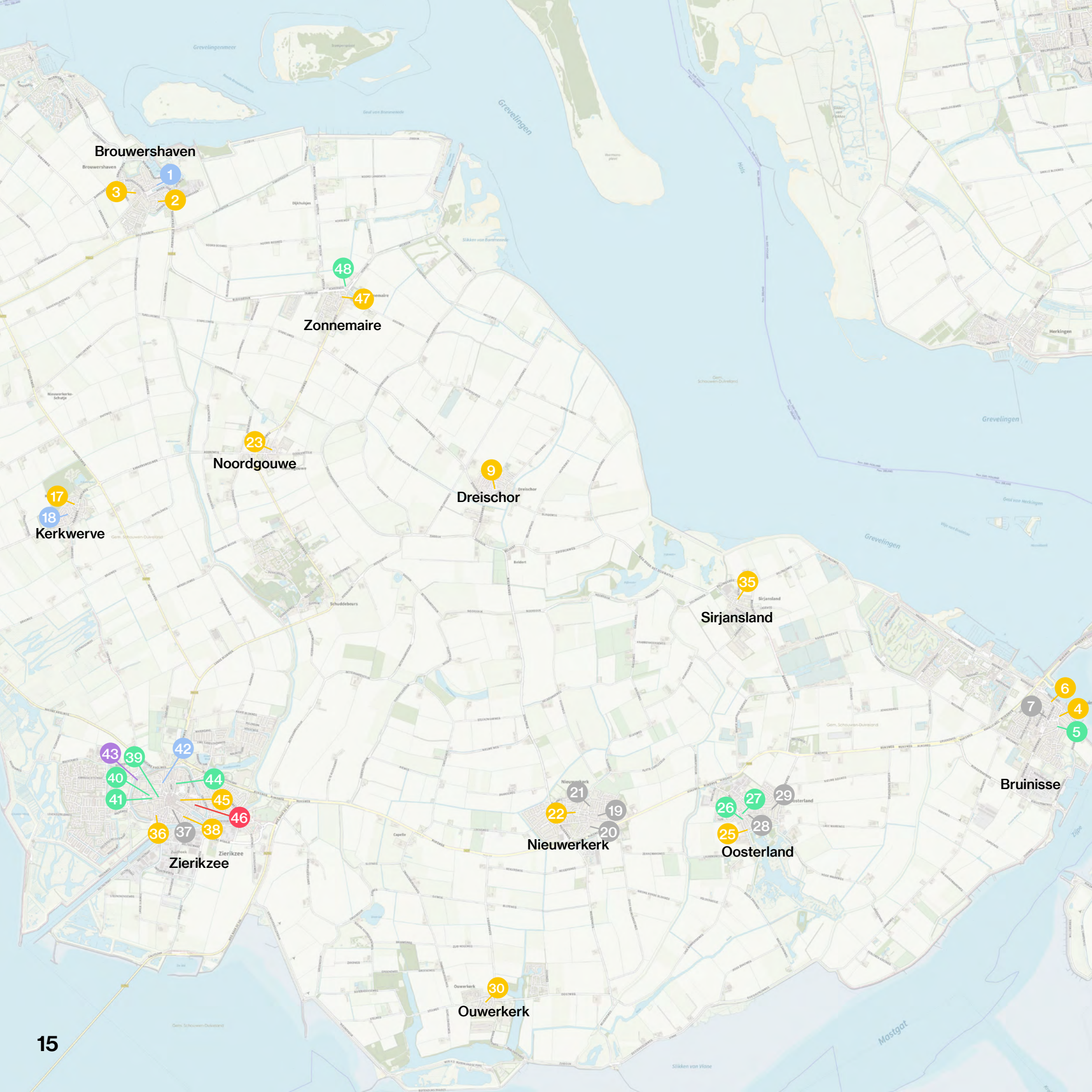
- 1 Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt
- 2 Ichtuskerk
- 3 Grote- of Sint Nicolaaskerk
- 4 Hervormde Kerk
- 5 Oud Gereformeerde Gemeente
- 6 't Kerkje onder d'n diek / Gereformeerde kerk
- 7 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 9 Adriaanskerk
- 17 Protestantse Kerk
- 18 Pniëlkerk
- 19 Jacobuskerk
- 20 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 21 Gereformeerde Gemeente
- 22 Johanneskerk
- 23 Driekoningenkerk
- 25 Jodocuskerk
- 26 Gereformeerde Kerk
- 27 Oud Gereformeerde Gemeente
- 28 Gereformeerde Gemeente
- 29 Oud Gereformeerde Gemeente
- 30 Geertruidkerk
- 35 Hervormde Kerk
- 36 Zwanenkerk
- 37 Oud Gereformeerde Gemeente
- 38 Thomaskerk
- 39 Synagoge
- 40 St.-Lievensmonstertoren
- 41 Nieuwe kerk
- 42 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 43 Koninkrijkszaal
- 44 Evangelisatielokaal
- 45 Gasthuiskerk
- 46 St.-Willibrordus
- 47 Hervormde Kerk
- 48 Gereformeerde Kerk

Denominaties

- Rooms-Katholiek
- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Orthodox-gereformeerd
- Bevindelijk gereformeerd
- Overig
- Herbestemd/leegstaand

- 8 Hervormde Kerk
- 10 Johannes de Doperkerk / Hervormde kerk
- 11 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 12 O.L. Vrouwe op Zee
- 13 Gereformeerde Gemeente
- 14 Ontmoetingskerk
- 15 Pelgrimskerk
- 16 Plompetoren
- 24 Corneliuskerk
- 31 Jacobuskerk
- 32 Hoeksteen
- 33 Bethlehemkerk
- 34 Hervormde Kerk

- 1 Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt
- 2 Ichtuskerk
- 3 Grote- of Sint Nicolaaskerk
- 4 Hervormde Kerk
- 5 Oud Gereformeerde Gemeente
- 6 't Kerkje onder d'n diek / Gereformeerde kerk
- 7 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 9 Adriaanskerk
- 17 Protestantse Kerk
- 18 Pniëlkerk
- 19 Jacobuskerk
- 20 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 21 Gereformeerde Gemeente
- 22 Johanneskerk
- 23 Driekoningenkerk
- 25 Jodocuskerk
- 26 Gereformeerde Kerk
- 27 Oud Gereformeerde Gemeente
- 28 Gereformeerde Gemeente
- 29 Oud Gereformeerde Gemeente
- 30 Geertruidkerk
- 35 Hervormde Kerk
- 36 Zwanenkerk
- 37 Oud Gereformeerde Gemeente
- 38 Thomaskerk
- 39 Synagoge
- 40 St.-Lievensmonstertoren
- 41 Nieuwe kerk
- 42 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 43 Koninkrijkszaal
- 44 Evangelisatielokaal
- 45 Gasthuiskerk
- 46 St.-Willibrordus
- 47 Hervormde Kerk
- 48 Gereformeerde Kerk

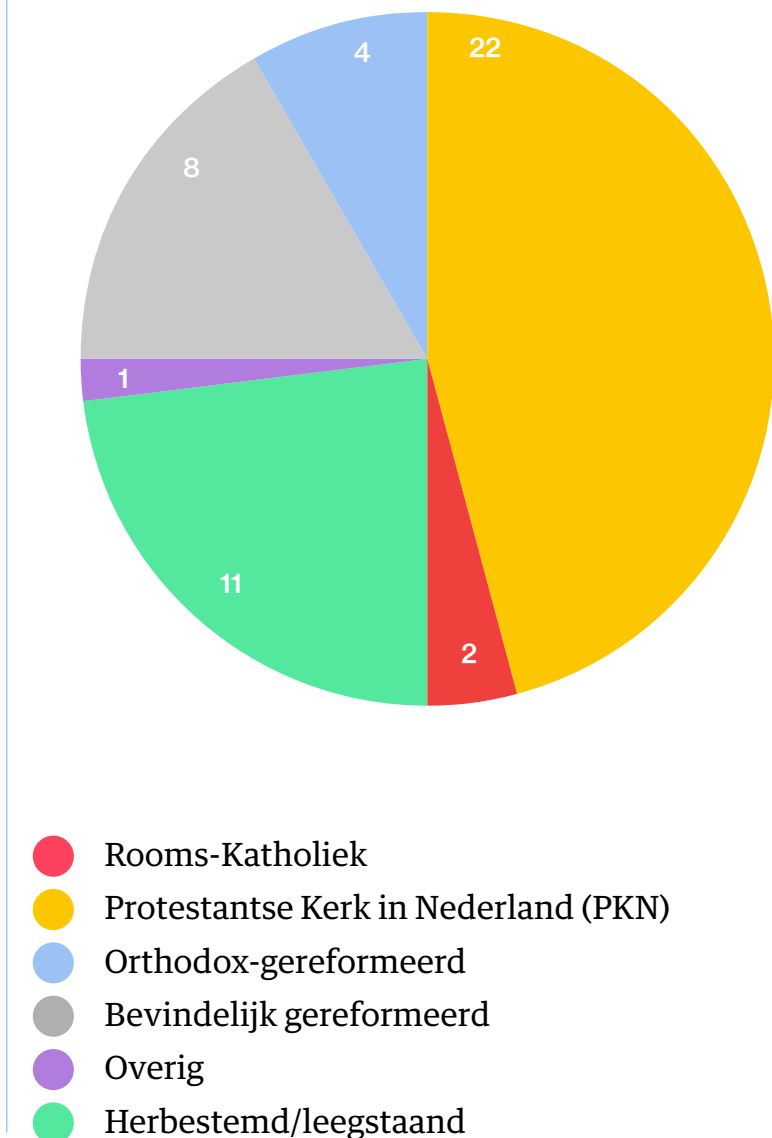
Denominaties

De grote hoeveelheid kerkgebouwen binnen de gemeente Schouwen-Duiveland is voor een deel te verklaren door de kerkgeschiedenis. In de loop van de tijd hebben er binnen de protestantse kerken diverse afsplitsingen plaatsgevonden. De grootste denominatie op Schouwen-Duiveland is de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). De PKN is in 2004 ontstaan uit een samenvoeging van de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK), de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) en de Evangelisch-Lutherse Kerk (ELK). In totaal zijn er 22 kerken die behoren tot de PKN. In iedere kern (behalve in Ellemeet) staat ten minste 1 Protestantse (PKN) Kerk. Vaak is dit de historische dorpskerk. In Zierikzee staat de enige van oorsprong Evangelisch-Lutherse Kerk van Schouwen-Duiveland.

Alleen in Zierikzee en in Haamstede zijn Rooms-Katholieke kerken te vinden. Beide behoren tot de Pater Damiaanparochie, een parochie die zich uitstrekt over Schouwen-Duiveland en Zuid-Beveland. In maart 2022 is door de Heilige Pater Damiaanparochie de voorgenomen sluiting van een vijftal kerken bekend gemaakt. De kerken op Schouwen-Duiveland maken hiervan geen onderdeel uit.

Als het om andere gereformeerde (lees: niet behorend tot de PKN) denominaties gaat, is er onderscheid te maken tussen orthodox-gereformeerde kerkgenootschappen (w.o. Christelijk Gereformeerd, Gereformeerd Vrijgemaakt en tot 2004 ook de Gereformeerde Kerken in Nederland) en bevindelijk gereformeerden (w.o. Gereformeerde Gemeente, Oud Gereformeerde Gemeente, Gereformeerde Gemeente in Nederland, Hersteld Hervormde Kerk). De ene groep kerken baseert zich hoofdzakelijk op de leerstellingen vanuit de Reformatie (de orthodoxe stromingen) en de andere groep (de bevindelijke stromingen) legt meer de nadruk op de Nadere Reformatie en de doorwerking op het persoonlijke en maatschappelijke leven (gezin, samenleving, kerk, staat). Er zijn op Schouwen-Duiveland 8 kerken van bevindelijk gereformeerde signatuur. Deze bevinden zich vooral in het oosten van de gemeente. De 4 kerken van orthodox gereformeerde signatuur liggen verspreid over het eiland namelijk in Haamstede, Zierikzee, Brouwershaven en Kerkwerve.

Er is op Schouwen-Duiveland 1 Koninkrijkszaal van de Jehova's Getuigen die wordt gerekend tot de overige Christelijke stromingen. Er zijn geen evangelische of migrantenkerken die gebruik maken van een gebouw dat is gebouwd als religieus gebouw.

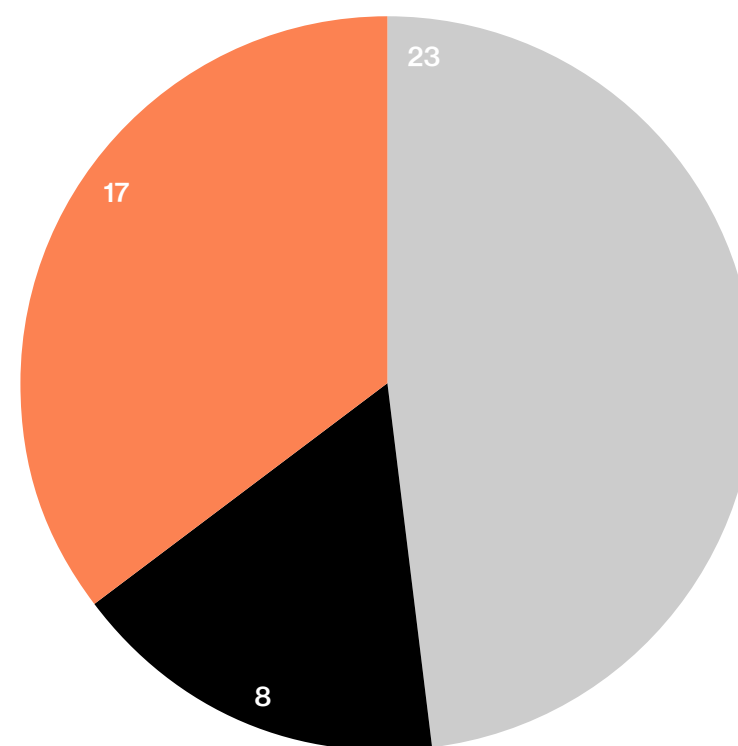

Monumentale status en bouwperiode

Van de 48 kerken die zijn meegenomen in dit onderzoek hebben er 17 een rijksmonumentale status. Naast kerkgebouwen gaat het ook om de Sint-Lievensmonstertoren in Zierikzee en de Plompe Toren van Koudekerke (Bij Burghsluis). Er zijn in de gemeente Schouwen-Duiveland geen kerken aangewezen als gemeentelijk monument. Wel zijn er 8 kerken aangemerkt als beeldbepalend, die vanuit de provinciale inventarisatie naar wederopbouwkerken zijn geïdentificeerd als waardevol of zeer waardevol (2 of 3 sterren).¹

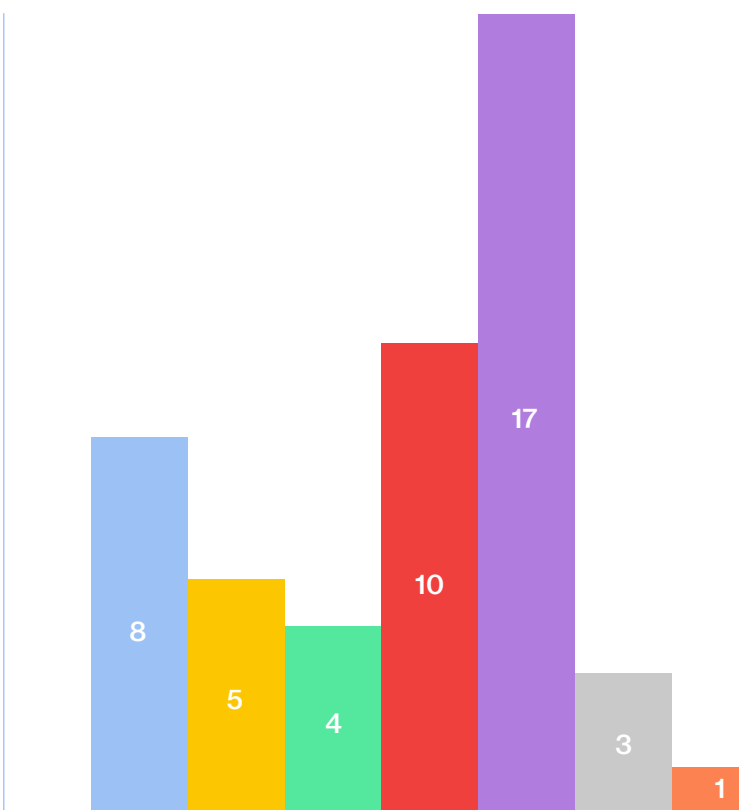
6 Kerkgebouwen en de Sint-Lievensmonstertoren en de Plompe Toren zijn gebouwd voor 1500. 5 Kerken dateren uit de tijd tussen 1500 en 1700. 4 Kerken zijn gebouwd tussen 1700 en 1850, 10 kerken tussen 1850 en de Tweede Wereldoorlog. Het grootste deel van de kerkencollectie, 17 kerken, is gebouwd na de tweede wereldoorlog en voor 1970. Na 1970 zijn vervolgens nog 3 kerken gebouwd. De Koninkrijkszaal in Zierikzee is in 1981 in gebruik genomen en daarna nog verbouwd.

¹ Rapport: "Tussen baksteen en beton. De waarde en de betekenis van de Zeeuwse wederopkerken" (2016).

Status

- Rijksmonument
- Beeldbepalend ★
- Geen status

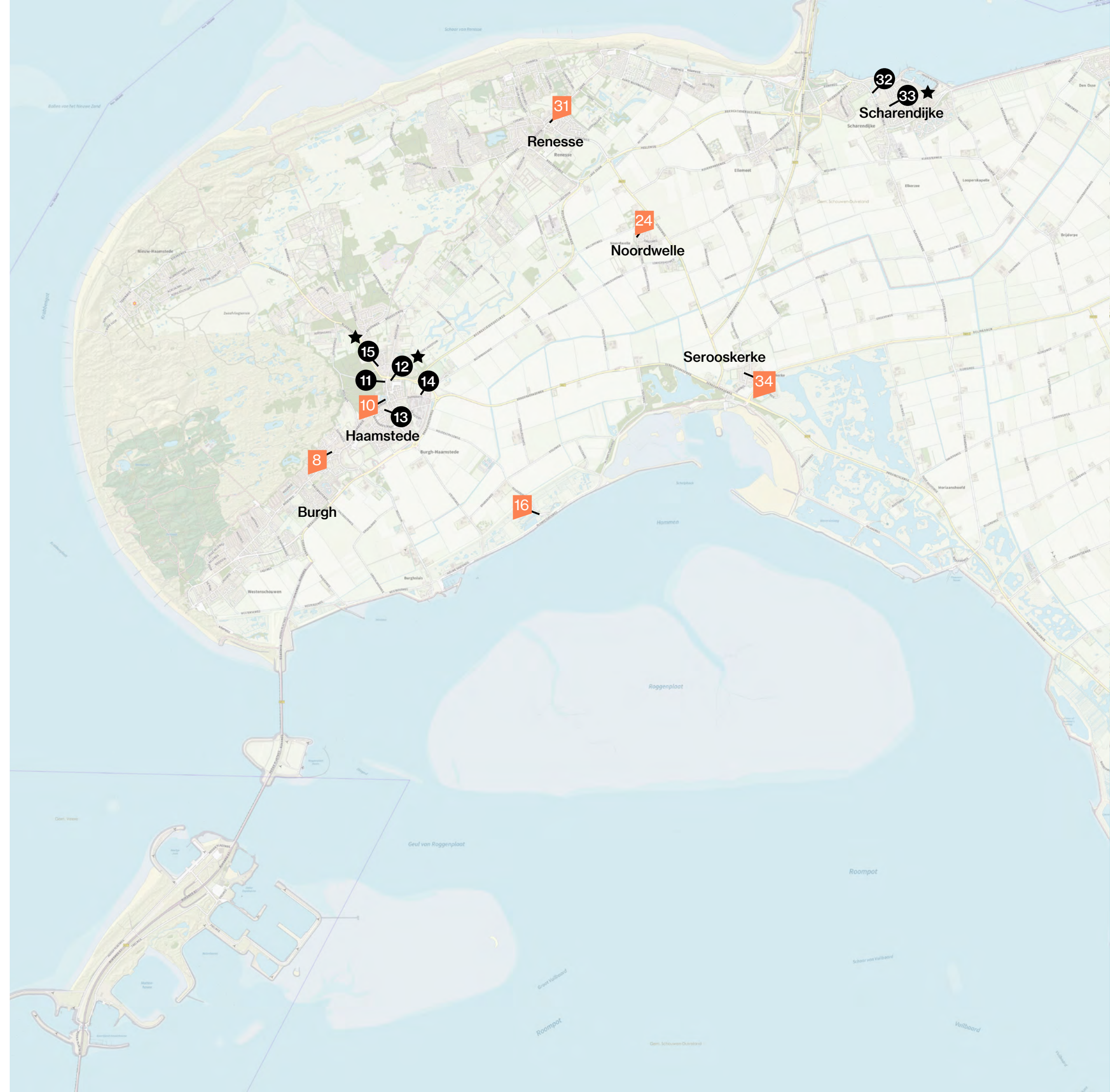
Bouwperiode

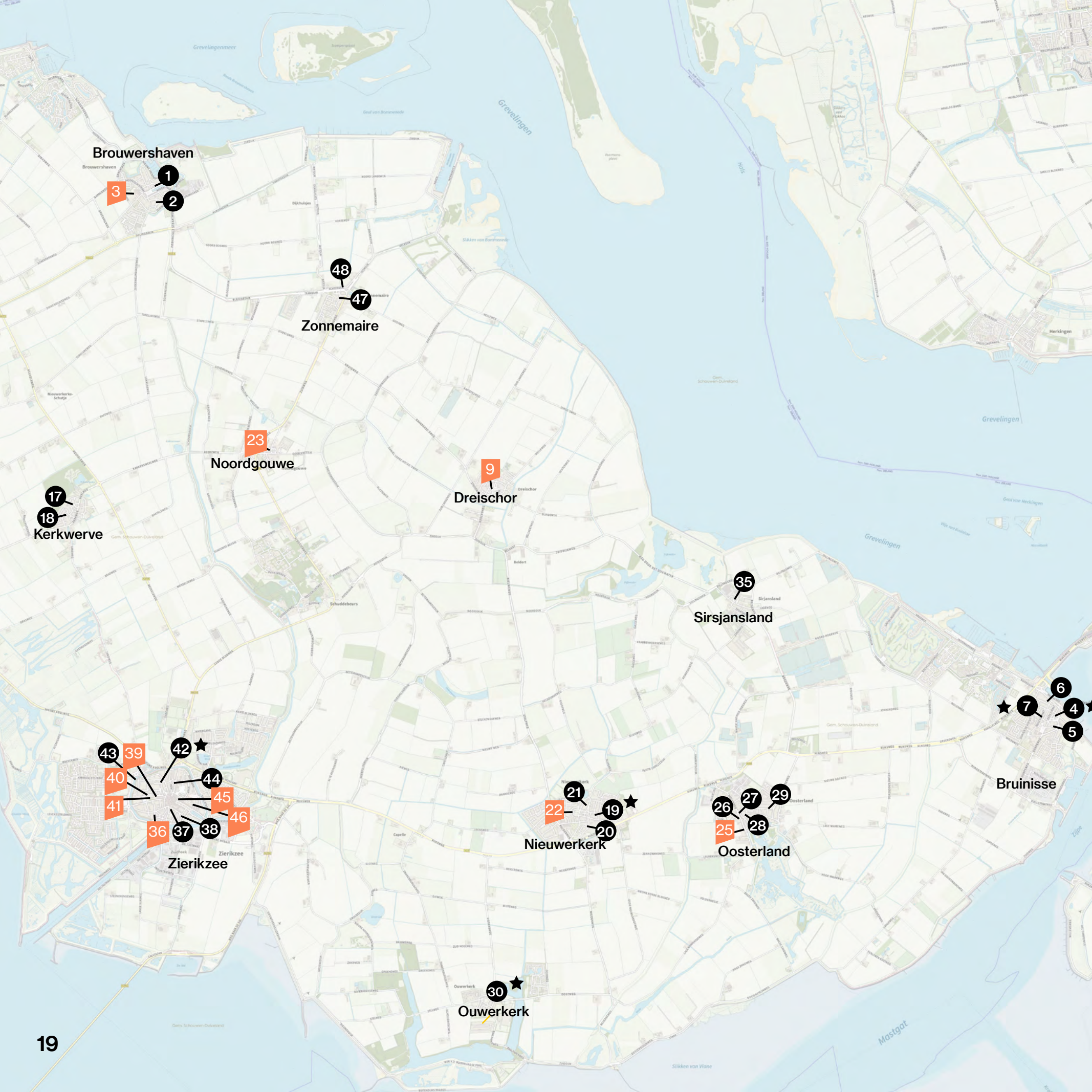
- Voor 1500
- 1500 - 1700
- 1700 - 1850
- 1850 - 1940
- 1940 - 1970
- na 1970
- onbekend

Monumentale status en bouwperiode

- Rijksmonument
- ★ Beeldbepalend
- Niet beschermd
- ★ ● Beeldbepalend

- 8 Hervormde Kerk
- 10 Johannes de Doperkerk / Hervormde kerk
- 11 Christelijke Gereformeerde Kerk
- ★ 12 O.L. Vrouwe op Zee
- 13 Gereformeerde Gemeente
- 14 Ontmoetingskerk
- ★ 15 Pelgrimskerk
- 16 Plompetoren
- 24 Corneliuskerk
- 31 Jacobuskerk
- 32 Hoeksteen
- ★ 33 Bethlehemkerk
- 34 Hervormde Kerk

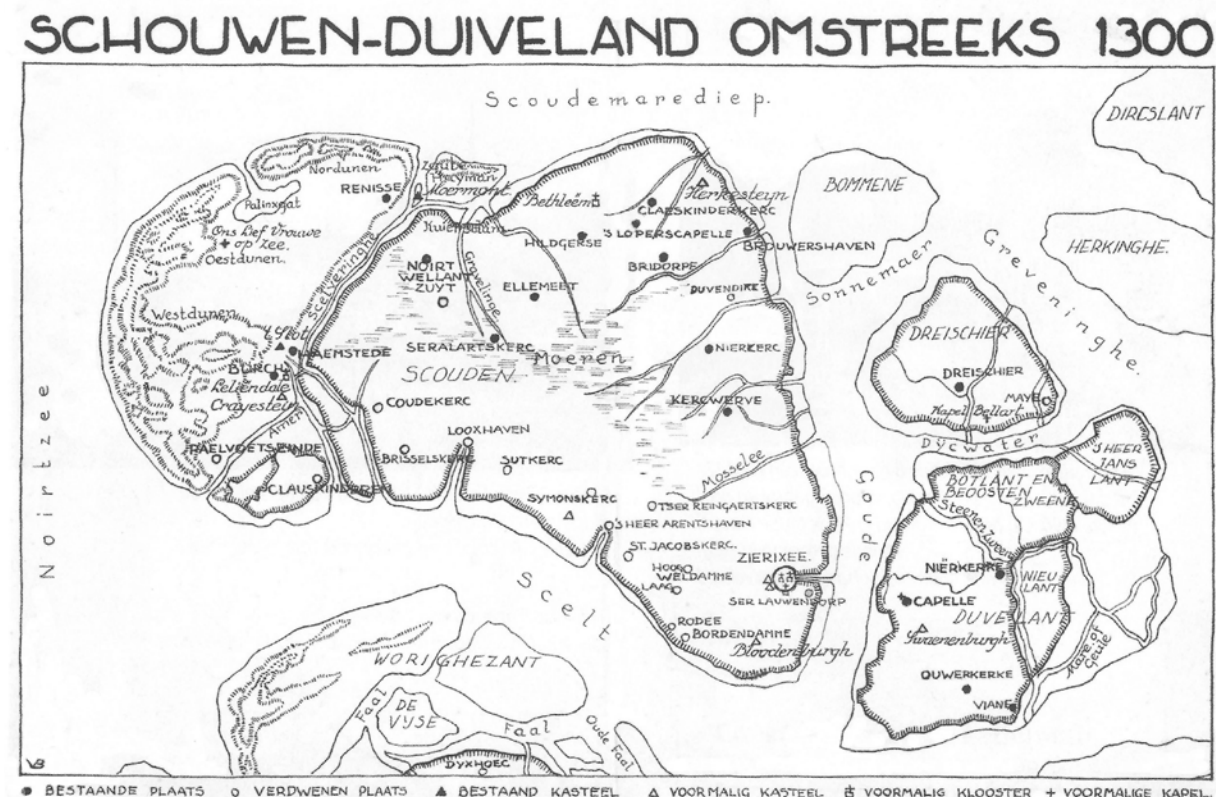

- 1 Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt
- 2 Ichtuskerk
- 3 Grote- of Sint Nicolaaskerk
- ★ 4 Hervormde Kerk
- 5 Oud Gereformeerde Gemeente
- 6 't Kerkje onder d'n diek / Gereformeerde kerk
- ★ 7 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 9 Adriaanskerk
- 17 Protestantse Kerk
- 18 Pniëlkerk
- ★ 19 Jacobuskerk
- 20 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 21 Gereformeerde Gemeente
- 22 Johanneskerk
- 23 Driekoningenkerk
- 25 Jodocuskerk
- 26 Gereformeerde Kerk
- 27 Oud Gereformeerde Gemeente
- 28 Gereformeerde Gemeente
- 29 Oud Gereformeerde Gemeente
- ★ 30 Geertruidkerk
- 35 Hervormde Kerk
- 36 Zwanenkerk
- 37 Oud Gereformeerde Gemeente
- 38 Thomaskerk
- 39 Synagoge
- 40 St.-Lievensmonstertoren
- 41 Nieuwe kerk
- ★ 42 Christelijke Gereformeerde Kerk
- 43 Koninkrijkszaal
- 44 Evangelisatielokaal
- 45 Gasthuiskerk
- 46 St.-Willibrordus
- 47 Hervormde Kerk
- 48 Gereformeerde Kerk

4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek

Schouwen-Duiveland

Schouwen-Duiveland omstreeks 1300
(uit: P.D. de Vos, Uit Schouwen en Duiveland's verleden, Zierikzee 1947)

Schouwen-Duiveland bestond in de middeleeuwen uit 4 eilanden: Schouwen, Duiveland, Bommene en Dreischor. In 976 wordt voor het eerst de naam Schouwen als 'Scaldis' vermeld. In 1206 werd het gebied ten oosten van de Gouwe, het water dat Schouwen scheidde van Duiveland en Dreischor, vermeld als 'Duvinlant' en 'Duvelant', hetgeen betekent 'land van Duva' (een vrouwen naam). De bewoning concentreerde zich op het zogenaamde oudland, dat gekenmerkt werd door kreekruigen en poelgronden, en in de Oude Duinen op de Kop van Schouwen. Oudland, land dat sinds de ontginning omstreeks het jaar 1000 permanent bewoond is geweest, vinden we op Schouwen en op een klein deel van Duiveland (rond Nieuwerkerk).

Nadat men zich aanvankelijk veiligstelde door het afdammen van krekken, die zich in het gebied slingerden, werd in de 12e eeuw ertoe overgegaan om de eilanden te voorzien van ringdijken. Vanaf het midden van de 13e eeuw werd het gebied ten oosten van Duiveland ingepolderd waardoor dat eiland aanmerkelijk groter werd. Vanaf de 14e eeuw volgde het gebied tussen de eilanden. In 1610 werd de dam tussen Schouwen en Duiveland gelegd, het sluitstuk van de samenvoeging van de 4 eilanden.

C.a. 1645 kaart van Ioannes Blaeu met Schouwen-Duiveland en bij de cijfers de plaatsen in de volgorde waarin ze ook in de paspoorten worden besproken. (1) Brouwershaven (2) Bruinisse (3) Burgh (4) Dreischor (5) Haamstede (6) Kerkwerve (7) Nieuwerkerk (8) Noordgouwe (9) Noordwelle (10) Oosterland (11) Ouwkerk (12) Renesse (13) Scharendijke (14) Serooskerke (15) Sirjansland (16) Zierikzee (17) Zonnemaire

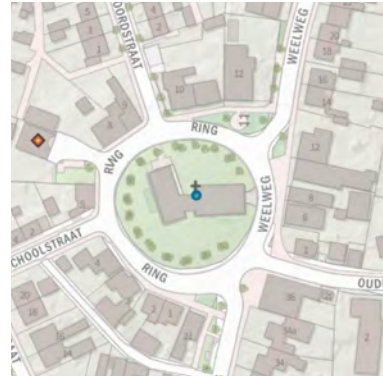
In de Middeleeuwen is het huidige bewoningspatroon ontstaan. Verspreid over de verschillende eilanden ontstonden nederzettingen, waarin de bewoning zich concentreerde. De dorpen van het oudland bevonden zich grotendeels op de kreekruggen. De meeste zijn kerkringdorpen, ze bestaan uit een op een centraal gelegen kerkhof gebouwde kerk, met een ring van bebouwing er omheen. Ze vertonen gelijkenis met de terpdorpen in het noorden van het land. Voorbeelden van kerkringdorpen op Schouwen zijn Haamstede, Kerkwerve, Noordwelle, Renesse en Serooskerke; op Duiveland zijn dat Ouwkerk en Nieuwerkerk. Gave voorbeelden elders op Schouwen-Duiveland zijn Noordgouwe en Dreischor.

Dat laatstgenoemde dorp is ‘zonder voorbehoud het gaafst bewaarde voorbeeld van een kerkringdorp in Zeeland’, vermeldt de toelichting van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg omtrent de aanwijzing van Dreischor als beschermd dorpsgezicht.

In de nieuwlandpolders verrezen de dorpen vaak langs wegen en dijken: Sirjansland, Oosterland, Scharendijke, Zonnemaire. Vanaf de 15e eeuw werd een speciaal type nederzetting gebouwd: het voorstraatdorp. De bebouwing vond plaats aan de voorstraat, die meestal loodrecht op de dijk werd aangelegd. Eventuele dorpsuitbreidingen werden gerealiseerd door parallel aan de voorstraat 1 of 2 achterstraten te leggen. Bruinisse is een typisch voorbeeld van een voorstraatdorp.

Haamstede

Kerkwerve

Ouwkerk

Nieuwerkerk

Noordwelle

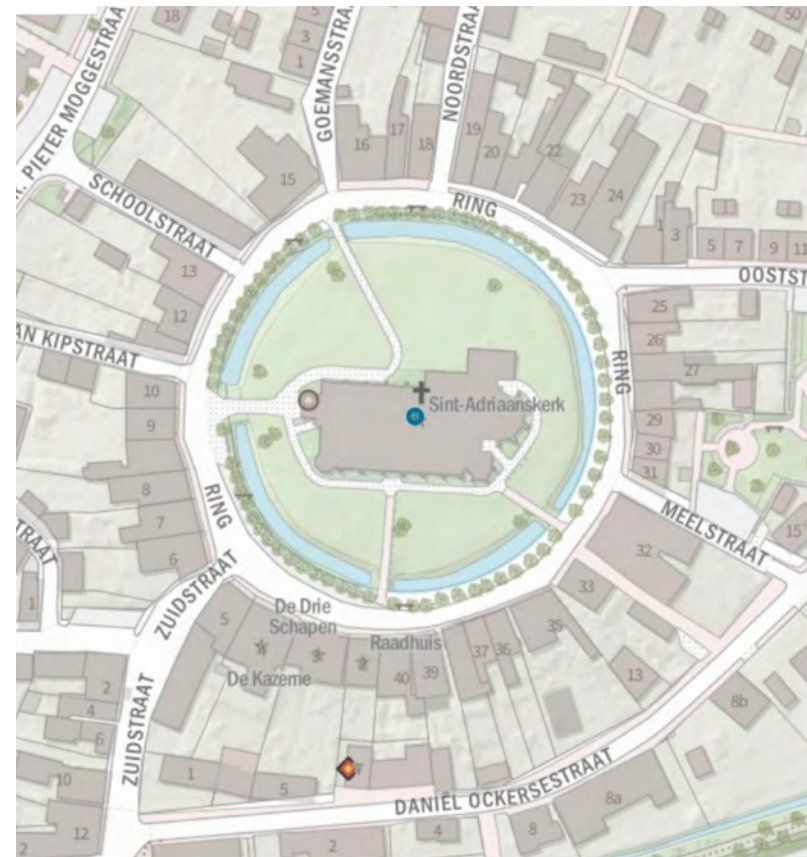
Renesse

Serooskerke

Noordgouwe

Dreischor

Door de eeuwen heen bleef voor het platteland de landbouw en veeteelt het belangrijkste middel van bestaan. In de 19^e eeuw werd met succes de strijd tegen het binnenwater ingezet, mede dankzij stoomkracht. Daardoor werden de gronden beter exploitabel. Na de watersnoodramp werd een omvangrijke herverkaveling uitgevoerd. Vaak zijn hierdoor verschillen in parcelering tussen oud- en nieuwland verdwenen; ook werden nieuwe wegen en waterlopen aangelegd.

Op het gebied van de infrastructuur is na de Tweede Wereldoorlog veel gebeurd, zoals de aanleg van de snelwegen N57 en N59 en de bouw van de Zeelandbrug (1965). Door de Grevelingendam (1965), Brouwersdam (1972) en Oosterscheldestormvloedkering (1986), aangelegd in het kader van de Deltawerken, is Schouwen-Duiveland zijn eilandstatus kwijtgeraakt. Na de Tweede Wereldoorlog heeft de recreatie nadrukkelijk een stempel op het landschap gedrukt, met name op Schouwen. Er zijn verschillende jachthavens aangelegd en een groot deel van de binnenduinrand van Renesse, Haamstede, Burgh en Westenschouwen is in beslag genomen door complexen vakantiehuizen en campings.

Geloof op Schouwen-Duiveland

Aan goden gewijde altaren, zoals die voor Nehalennia, zijn getuigen van het geloofsleven van de inwoners van Zeeland in de Romeinse tijd. Nehalennia was een van oorsprong inheemse godin die in de tweede en derde eeuw door schippers en handelaren werd vereerd. De resten van de tempel van Nehalennia, voor zover niet opgevestigd, liggen op de bodem van de Oosterschelde, binnen de grenzen van de gemeente Schouwen-Duiveland. Na de Romeinse periode was er een langdurige periode dat er geen of nauwelijks bewoning was, de duingebieden uitgezonderd.

Vanaf de 10^e eeuw nam de bewoning sterk toe. Dit zette tot in de 13^e eeuw door. Vermoed wordt dat er een vervijfvoudiging van het aantal inwoners, die christenen waren, plaatsvond. Zierikzee en Middelburg waren de enige 2 plaatsen in Zeeland die zich in die periode tot een stad ontwikkelden. Zierikzee had die groei te danken aan de handel en visserij, de marktfunctie voor het omliggende gebied en aan zijn rol als bestuurlijk en kerkelijk centrum.

De groei vertaalde zich in een massale parochiestichting. Het aantal parochies op Schouwen steeg in de periode tussen 1100 en

1300 van 2 naar ruim twintig, aangevuld met 3 op Duiveland en 1 op Dreischor. De stichting viel samen met de bouw van een kapel, die vervolgens tot kerk werd gewijd. Ook werden kloosters gesticht. Dat gebeurde in Zierikzee, in totaal 7, en in Schouwen 4. Daarnaast waren er begijnhoven in Zierikzee en Burgh. Van hun gebouwen bleef nauwelijks iets bewaard.

De kerken vormden het centrum van het religieuze leven. Daarin werden de kinderen gedoopt, huwelijken gesloten en in of rond de kerk werd begraven. Het bijwonen van de dagelijkse en zondagsmissen vormde een wezenlijk onderdeel van het leven. Die werden niet alleen in het koor van de kerk opgedragen, maar ook in de kapellen waarin eveneens altaren stonden. Zo telde de Sint Lievensmonsterkerk in Zierikzee maar liefst 48 kapellen. Ook in dorpskerken stonden of hingen vaak meerdere altaren. Kapittels, colleges met 10 of 20 kanunniken, werden verbonden aan de kerken in Zierikzee (1378) en Nieuwerkerk (1490). Een dergelijk kapittel, met zingende koorheren, verhoogde de status van de kerk en daarmee van de plaats aanzienlijk.

In de loop van de tijd ontstonden spanningen als gevolg van de misstanden die zich vooral manifesteerden in de geestelijkheid. De Reformatiebeweging, in 1517 te Wittenberg ingezet door Maarten Luther met zijn 95 stellingen, kreeg steeds meer aanhang. Al aan het eind van de jaren twintig was dit ook op Schouwen en Duiveland het geval. Toen ontstond ook de stroming van de wederdopers, die de kinderdoop afwezen. De reactie van de geestelijkheid en in hun spoor de rechtbanken was scherp. Ook in Zierikzee vonden diverse veroordelingen plaats, waaronder doodvonnissen door verbranding. Een tweede beweging sloeg nog meer aan. Die liet zich inspireren door het gedachtegoed van de Franse theoloog Johannes Calvijn. Zierikzee behoorde tot de eerste plaatsen in Zeeland waar zich een calvinistische gemeente vormde. Hun kracht ontleenden zij niet alleen aan een scherp-omlijnde geloofsvisie maar ook aan hun organisatievorm.

Gezicht op Zierikzee, Pieter Hendricksz. Schut, 1719 - 1725 met enkele nog bestaande kerkelijke gebouwen zoals rechts de Lievenmonstertoren en links van het midden de Gasthuiskerk

Het moment voor de calvinistische of gereformeerde gemeenten om zich openlijk te manifesteren kwam op 7 juli 1566. 300 à 400 mensen kwamen samen bij Noordgouwe. Jacob Jorisz. Baselis, een wever afkomstig uit Vlaanderen, hield een preek. In Vlaanderen begon op 10 augustus de Beeldenstorm, die zich naar andere gewesten uitbreidde.

In Zierikzee nam het stadsbestuur tijdig maatregelen waardoor er geen sprake was van vernielingen in de kerken of kloosters. Strenge repressie was het antwoord van het Spaanse bewind. In 1572 veranderde er veel. Na de val van Brielle op 1 april werd in hetzelfde jaar Zierikzee en daarmee Schouwen en Duiveland onder het gezag van prins Willem van Oranje gebracht. Vanuit Engeland kwam Herman Moded. Deze welbespraakte en onverschrokken voormalige Rooms-katholieke hoogleraar organiseerde het kerkelijk leven. Dit werd onderbroken door de inname van Schouwen en Duiveland door de troepen van de Spaanse koning in 1575. Zierikzee moest na 9 maanden capituleren. De bezetting duurde niet lang en nog in 1576 werden Zierikzee en de eilanden opnieuw onder het gezag van de prins van Oranje gebracht.

De gevolgen van het beleg waren enorm. Veel kerken waren geplunderd en beschadigd, ook doordat Schouwen onder water was gezet om de vijand op afstand van Zierikzee te houden. Het herstel zou vele jaren duren. Toen begon ook de wederopbouw van het kerkelijke leven. Overal vormden zich calvinistische of gereformeerde gemeenten, vaak gemarkeerd door de komst van een

predikant. Het overgrote deel van de bevolking, velen nog aarzelend, sloot zich daarbij aan. Slechts een klein deel bleef het oude rooms-katholieke geloof trouw, waarvan de openbare uitoefening verboden werd. Over herbouw van de beschadigde kerken beslisten de Staten van Zeeland. Een aantal dorpen was door de vijandelijkheden in 1575/1576 dusdanig ontvolkt, dat ze vervielen tot gehuchten. In die gevallen werd veelal besloten tot afbraak van de kerkgebouwen. Dat lot onderging de kerken van Westenschouwen, Zuidwelle, Ellemeet, Looperskapelle, Klaaskinderkerke, Brijdorpe, Duivendijke en Nieuwerkerke, alle op Schouwen, en de kerk van Capelle op Duiveland. Daarentegen werden de kerken in Serooskerke en Noordwelle hersteld. Alle overige kerkgebouwen van de gereformeerde gemeenten, later Hervormde gemeenten genoemd, bleven gespaard. De uitzonderingen zijn de kerken in Burgh, die in 1671-1674 wegens bouwvalligheid werd vervangen, en Elkerzee, die in 1741 plaats maakte voor een zaalkerk. Afwijkend was ook Koudekerke. De kerk werd in 1583 afgebroken vanwege het oprukkende water; alleen de toren bleef behouden.

Het daar gelegen Zuidland, met 7 kerkdorpen en enkele gehuchten, was al eerder in het water verdwenen. Ook Bommenede en zijn kerk werden afgebroken na de stormvloed van 1682.

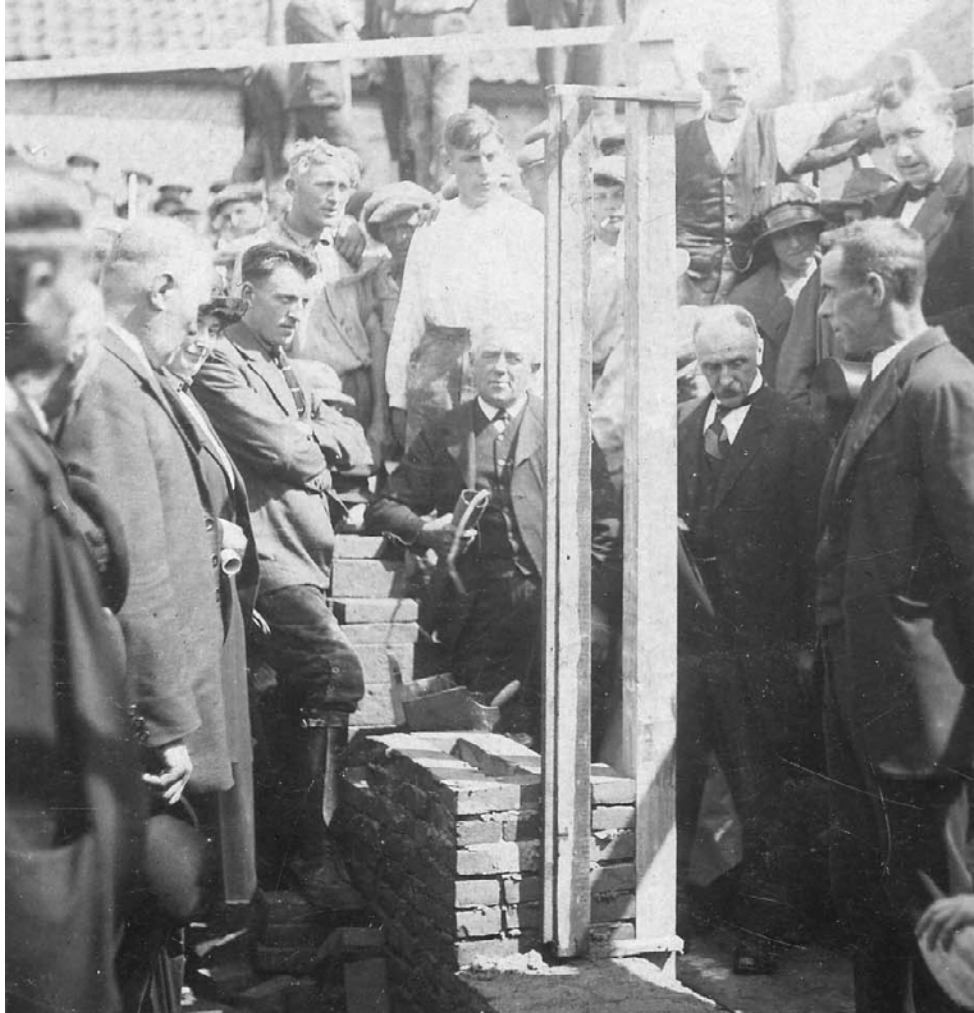
Het onderhoud van deze kerkgebouwen werd in veel gevallen gefinancierd uit het fonds van de geestelijke goederen. Hierin waren de bezittingen van de voormalige rooms-katholieke parochies en instellingen ondergebracht. Het stond onder het bestuur van de Staten van Zeeland. Uit dit fonds werden ook onder meer de predikanten betaald. In de opbouwfase deelde een aantal dorpen een predikant. Deze combinaties werden in de loop van de 17^e eeuw beëindigd, met uitzondering van Renesse en Noordwelle. Zierikzee had 5 predikanten en Brouwershaven 2. Daarnaast telde Zierikzee een Waalse of Franstalige gemeente, met 2 later 1 predikant. Deze gemeente werd in 1826 opgeheven. Het kerkgebouw werd herbestemd. Overige kerkgenootschappen waren de Doopsgezinde gemeenten, de vroegere wederdopers, in Brouwershaven, die al snel tenietging, en Zierikzee, die in het begin van de 19^e eeuw werd opgeheven. Hun kerkgebouwen bleven niet bewaard. In Zierikzee ontstond in 1712 een Lutherse gemeente,

in 1799 een Joodse gemeente. Daar was ook vanaf 1619 weer een rooms-katholieke parochie. Op Schouwen-Duiveland was rond 1800 het overgrote deel van de bevolking gereformeerd, later aangeduid als hervormd. De overige denominaties waren klein in getal.

Een belangrijke gebeurtenis, die het geloofsleven beïnvloedde, was de gelijkstelling van alle religies door de Bataafse Republiek in 1796. De Hervormde kerk verloor haar bevoorrechte positie. 2 Jaar later volgde de scheiding van kerk en staat waardoor de Hervormde gemeenten de kerkgebouwen in eigendom kregen. Daarentegen werden de torens eigendom van de burgerlijke gemeenten. Daarin hing de klok en was het uurwerk opgesteld, voorzieningen van openbaar belang. Van Hervormde kerken zonder torens werden de dakruiters eigendom van de burgerlijke gemeenten. Na de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden legde koning Willem I met het in 1816 vastgestelde ‘Algemeen Reglement’ een nieuwe bestuursvorm aan de Hervormde kerk. Daardoor werd, in tegenstelling tot vroeger, alles van bovenaf geregeld. Meer ingrijpende gevolgen had de nieuwe theologie. Tegenover een strenge

gebondenheid aan de leer ontstond een meer mildere en vrijzinnige opvatting van leer en leven. Botsingen konden niet uitblijven. Velen verlieten de Hervormde Kerk en scheidden zich af. De overheid reageerde met vervolging. De Afscheiding manifesteerde zich in Duiveland, waar in 1837 een streekgemeente ontstond, die in een kerkgebouw ten noorden van Oosterland samenkwam. In Zierikzee ontstond in 1841 eveneens een Christelijk Afscheiden Gemeente. Ook elders op het eiland kwamen gemeenten, die zich in 1869 hergroepeerden als Christelijke Gereformeerde Kerken: Haamstede (c.1850), Bruinisse (1868), Scharendijke (1871), Brouwershaven (1872) en een tweede gemeente in Zierikzee (1878).

De tweede afscheidingsbeweging, de Doleantie, waarbij opnieuw rechtzinnig Hervormden hun kerkverband verlieten, had nauwelijks invloed op Schouwen-Duiveland. De fusie van het langs die weg ontstane kerkverband met de Christelijk-gereformeerden betekende dat de genoemde gemeenten vanaf 1892 behoorden tot de Gereformeerde Kerken in Nederland. Alleen de gemeente te Zierikzee uit 1841 ging daarin niet mee en bleef Christelijk gereformeerd.

Het leggen van de eerste steen voor het nieuwe kerkgebouw van de Christelijke Gereformeerde Kerk te Zierikzee (hoek Minderbroederstraat-Zevengetijstraat) op 22 juli 1924 (Zeeuws Archief, Beeldbank Schouwen-Duiveland)

Vanuit deze gemeente werden nieuwe Christelijke Gereformeerde Kerken geïnstitueerd in Haamstede (1956) en Kerkwerve (1958). Nieuwe Gereformeerde Kerken kwamen in Zonnemaire (1897) en Nieuwerkerk (1899). In Brouwershaven splitste de Gereformeerde Kerk zich in 1945 als gevolg van ontwikkelingen binnen het landelijke kerkverband waardoor hier een Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt ontstond. Deze behield het kerkgebouw, terwijl het andere deel van de Gereformeerde Kerk een nieuw kerkgebouw betrok aan het Bostonplein.

Niet iedereen sloot zich bij de Christelijke gereformeerden aan. Andere kerkelijke gemeenten ontstonden vanaf het midden van de 19^e eeuw. Ze werden in de wandeling vaak aangeduid als Oud-Gereformeerden, omdat zij strak vasthielden aan de leer van de Gereformeerde kerk van voor 1816. Hieruit ontstonden de kerkverbanden van de Gereformeerde Gemeenten, Oud Gereformeerde Gemeenten en vanaf 1953 de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. De eerste hebben kerkgebouwen in Nieuwerkerk, Oosterland en Haamstede, de tweede in Oosterland en Zierikzee en de derde in Bruinisse en Nieuwerkerk.

Oud Gereformeerde Gemeenten in Bruinisse en Zierikzee gingen teniet in de twintigste eeuw evenals een Gereformeerde Gemeente in Nederland te Renesse en een afdeling van dat kerkverband in Zierikzee.

De Gereformeerde Gemeente te Oosterland ontstond doordat het grootste deel van de leden van de Gereformeerde Kerk in 1919 besloot zich bij dat kerkverband aan te sluiten. Zij kwamen in het bezit van het kerkgebouw uit 1917 waardoor het overblijvende deel, de voorzetting van de Gereformeerde Kerk, genoodzaakt werd in 1920 een nieuw gebouw neer te zetten. Dat werd afgestoten nadat de overgebleven leden zich in 1970 aansloten bij de Gereformeerde Kerk in Nieuwerkerk. In 1873 was in Nieuwerkerk de Katholiek-Apostolische gemeente opgericht waarvan het kerkgebouw in 2016 werd gesloopt. Naast nieuwe kerken verdwenen er ook. Het grootste verlies was de Grote kerk in Zierikzee, de voormalige Sint Lievensmonsterkerk. Door een brand in 1832 werd het imposante gebouw, de grootste kerk in Zeeland en vergelijkbaar met de grote stadskerken in Nederland, zwaar beschadigd. Hoewel herstel mogelijk was, werd gekozen voor afbraak. Op de plaats ervan kwam in 1848 de Nieuwe Kerk gereed.

Bouwwalligheid was het argument om over te gaan tot afbraak van de Hervormde kerken in Zonnemaire en Kerkwerve. Nieuwe kerkgebouwen verrezen daar in 1867 en 1900. In diezelfde periode ontwaakte ook de zorg voor oude kerkgebouwen. Het begin van de monumentenzorg vertaalde zich op kerkelijk Schouwen-Duiveland vooral in restauraties van de Sint Lievensmonstertoren in Zierikzee en de Hervormde kerk te Brouwershaven. De 19^e eeuw was ook de eeuw van de orgels die in het overgrote deel van de kerken werden geplaatst. Tot dan hadden alleen de Hervormde kerk in Brouwershaven en de Grote en Lutherse kerken in Zierikzee orgels.

In de twintigste eeuw veranderde de kerkelijke situatie ook, hoewel beperkt. Voor zover al niet genoemd, kan worden opgemerkt dat ook de Joodse gemeente te Zierikzee in 1921 werd opgeheven. De Vrij Evangelische gemeenten in Bruinisse en Zierikzee waren geen lang leven beschoren, evenmin de Hervormde Evangelisaties in Renesse en Zierikzee.

Na de Tweede Wereldoorlog werd in het westelijk deel van het eiland op het toerisme ingespeeld door de Rooms-Katholieke Kerk die toeristenkerken realiseerde in Haamstede en Renesse; de laatste werd later afgestoten en gesloopt.

Binnen de Gereformeerde Kerken werd die van Zonnemaire bij Brouwershaven gevoegd. Ook daar werd het kerkgebouw afgestoten. In Zierikzee kwam een koninkrijkszaal van de Jehova's Getuigen. De vestiging van het Leger des Heils aldaar vond plaats in 1932. Een nieuwe verschijning was ook de Christengemeente te Zierikzee. Eerder was hier een Pinkstergemeente. Bij de kerkgebouwen van de (Oud) Gereformeerde Gemeenten (in Nederland) vond de meeste nieuwbouw, verbouw of aanbouw plaats. 4 Hervormde kerkgebouwen verdwenen, die te Bruinisse in 1945 door oorlogsgeweld en na de watersnoodramp van 1953 die van Elkerzee, Ouwkerk en Sirjansland. Ze werden vervangen door nieuwbouw. Dit met de kanttekening dat in plaats van te Elkerzee de nieuwe kerk werd gebouwd in het inmiddels gegroeide naburige Scharendijke.

De na 1953 afgebroken Hervormde kerk te Sirjansland (Zeeuws Archief, Beeldbank Schouwen-Duiveland)

Literatuur

- Paul Brusse en Peter Henderikx (red.), *Geschiedenis van Zeeland, deel I, Prehistorie-1550*, Zwolle/Utrecht 2012.
- Paul Brusse en Wijnand Mijnhardt (red.), *Geschiedenis van Zeeland, deel II, 1550-1700*, Zwolle/Utrecht 2012.
- Joris van Eijnatten en Fred van Lieburg, *Nederlandse religiegeschiedenis, Hilversum* 2005.
- Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Leusden 1992.
- Ronald Stenvert et al, *Monumenten in Nederland. Zeeland*, Zeist/Zwolle 2003.
- Huib Uil, *Gekrompen en verdronken dorpen op Schouwen-Duiveland*, Goes 2018.

Een ingrijpende wijziging was van organisatorische aard. Per 1 mei 2004 fuseerden de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden tot de Protestantse Kerk in Nederland (P.K.N.). Met die fusie kon een deel van de leden van de Hervormde gemeente te Sirjansland zich niet verenigen waardoor de Hersteld Hervormde Kerk ontstond, die kerkt in de voormalige Gereformeerde kerk te Nieuwerkerk. Van de 6 plaatsen met zowel een Hervormde gemeente als een Gereformeerde Kerk is het in 3 gekomen tot een daadwerkelijke samenvoeging: Brouwershaven, Nieuwerkerk en Scharendijke. Bij de laatste 2 werd het kerkgebouw van de gereformeerden afgestoten, in Brouwershaven is de Hervormde kerk ondergebracht in een stichting. Ook de Nieuwe Kerk in Zierikzee was afgestoten door de Hervormde gemeente, die aan de Gasthuiskerk voldoende had. De nieuwe eigenaar werd in 1977 de Stichting Oude Zeeuwse Kerken. Het was het eerste kerkgebouw dat deze stichting in eigendom kreeg.

Interieurbeschrijvingen

Vanuit haar nationale, onafhankelijke expertise registreert en waardeert Museum Catharijneconvent kerkinterieurs en roerend religieus erfgoed van kerken in Nederland. Hoewel dit werk al 50 jaar wordt uitgevoerd blijkt het onderzoek in de provincie Zeeland nooit de volle aandacht te hebben gekregen. Van slechts enkele kerken in Zeeland is een goede inventarisatie aanwezig. In opdracht van de landelijke Nederlandse Hervormde Kerk zijn in 1995 de interieurs van de Hervormde kerken beschreven. Van de overige kerken in Zeeland, ook van sluitende kerken, is geen interieurbeschrijving gemaakt. Het overzicht van kerkelijke interieurs in de hele provincie Zeeland is dus zeer onvolledig.

Het is aan te bevelen om verder onderzoek te doen naar onbeschreven kerkinterieurs in de provincie Zeeland. Enkele waardevolle interieurs zijn nu nog onbeschreven. Voor de kerken die al wel beschreven zijn is na 25 jaar een herinventarisatie wenselijk, mede ook in het licht van eventuele nevenbestemming en herbestemming.

In de Hervormde kerken op Schouwen-Duiveland, die wel beschreven zijn, zijn enkele topensembles te vinden. De Hervormde kerken van Bruinisse, Ouwkerk en Scharendijke hebben een haast nagenoeg origineel interieur uit de bouwtijd. Het zijn wederopbouwkerken gebouwd respectievelijk na de Tweede Wereldoorlog en na de Watersnoodramp.

De interieurs van de Hervormde Kerk van Haamstede en Noordgouwe zijn veel ouder. Het zijn belangrijke voorbeelden van eenvoudige, traditionele protestantse interieurs uit de 17e en 18e eeuw. De wandschildering in Haamstede is uniek in zijn soort binnen Nederland.

Kernwaarden kerken Schouwen-Duiveland

De kernwaarden voor de kerkgebouwen in de gemeente Schouwen-Duiveland kunnen als volgt worden samengevat:

- De variëteit aan denominaties vertaalt zich in een grote (historische) diversiteit aan kerkgebouwen.
- Een substantieel deel van het aantal kerkgebouwen op Schouwen-Duiveland stamt nog van voor de Reformatie. Deze - veelal - middeleeuwse kerkgebouwen hebben belangrijke cultuur- en architectuurhistorische waarden, bekrachtigd door de aanwijzing als rijksmonument.
- Veel oude(re) kerkgebouwen zijn beeldbepalend door hun plaats in het historische stads- of dorpsbeeld. De stedenbouwkundige context van deze gebouwen, vooral in de ringdorpen, is van hoge waarde.
- De gebruikswaarde van de kerkgebouwen is hoog, daar waar de religieuze functie wordt gecombineerd met andere functies zoals concerten en bijeenkomsten.
- In meerdere kernen op Schouwen-Duiveland staat meer dan 1 kerkgebouw. Deze gebouwen vertegenwoordigen meestal bouwstijlen uit verschillende periodes, als gevolg van kerkplitsingen, maar ook als gevolg van uitbreidingsplannen (nieuwe wijken = nieuwe kerken).
- Nieuwere kerkgebouwen representeren vernieuwende architectuur en soms ook veranderend religieus gebruik. Een bijzondere (Zeeuwse) typologie wordt gevormd door de toeristenkerken, waarvan Schouwen-Duiveland er 1 heeft.
- Op Schouwen-Duiveland staan relatief veel kerkgebouwen, waarbij sprake is van zeer eenvoudige architectuur. Ook in deze categorie zijn er kerkgebouwen die de moeite van het behouden waard zijn.
- In verschillende kerkgebouwen is sprake van interessante interieurstukken, die essentieel zijn voor het vertellen van het verhaal van de kerkgeschiedenis.
- 2 Voor de gemeente belangrijke torens hebben voor inwoners en bezoekers, door hun min of meer publieke functie, een grote aantrekkingskracht.

5. Onderzoeksresultaten: Beleidskader

Beleid gemeente Schouwen-Duiveland

De gemeente Schouwen-Duiveland heeft haar erfgoedbeleid vastgelegd in de Nota integraal erfgoedbeleid 2012-2018.

De nota omvat het brede erfgoedveld van materieel tot immaterieel erfgoed en daarom spreekt men van erfgoedbeleid in plaats van monumentenbeleid. Hoewel de termijn van de nota is verstreken is deze nota nog steeds de basis voor het beleid van de gemeente Schouwen-Duiveland.

In de erfgoednota is een actielijst opgenomen met 10 actiepunten, waarvan een groot aantal inmiddels geheel of gedeeltelijk is gerealiseerd. Zo is er een Erfgoedplatform opgericht, een beleidsmedewerker/coördinator aangesteld en is de gemeentelijke monumentenlijst herijkt en opgeschoond. Desondanks is deze gemeentelijke monumentenlijst nog wel onevenwichtig te noemen, omdat het overgrote deel van de gemeentelijke monumenten in Zierikzee staat. Dit is een gevolg van het feit dat de aanwijzing van deze gemeentelijke monumenten nog onder de verantwoordelijkheid van de oude gemeente Zierikzee heeft plaatsgevonden. De gemeente speelt, in samenwerking met het Erfgoedplatform, een actieve rol bij het informeren van eigenaren over subsidie- en financieringsmogelijkheden voor de instandhouding van monumenten. De verwachting is dat in de loop van 2022 een nieuwe erfgoednota zal worden gepresenteerd.

Naast de erfgoednota kent de gemeente ook een subsidieregeling voor enkele categorieën rijksmonumenten, te weten kerkgebouwen, molens, kastelen, buitenplaatsen en landhuizen. De subsidie bedraagt 25% van de subsidiabele kosten met een maximum van € 570,00 per jaar voor molens en € 1.135,00 voor de overige categorieën rijksmonumenten. In relatie tot de werkelijke instandhoudingskosten

is deze subsidie bescheiden van omvang te noemen. Hierbij mag niet onvermeld blijven dat de Stichting Monumenten Schouwen-Duiveland, naast eigenaar van rijksmonumenten, ook een eigen subsidieregeling kent, waarbij eigenaren van rijksmonumenten zowel voor onderhoud als voor restauraties subsidie kunnen aanvragen. Een dergelijke stichting is voor Zeeland uniek te noemen.

Op het gebied van recreatie en toerisme heeft de gemeente - in navolging van de Provincie Zeeland in 2019 - zogenaamde erfgoedlijnen vastgelegd. Dit zijn verhaallijnen waarmee het erfgoed inzichtelijk, tastbaar en als inspiratiebron in beeld wordt gebracht. De 6 verhaallijnen van Schouwen-Duiveland werden in 2020 gepresenteerd, waarbij religieus erfgoed een plek heeft gekregen in de lijn “Langs burgen en kastelen”. Deze verhaallijnen geven een goed beeld van de veelzijdigheid van Schouwen-Duiveland en maken het mogelijk verbindingen te leggen tussen erfgoed en andere beleidsdomeinen, niet alleen door de overheid, maar ook door organisaties en ondernemers. Het daadwerkelijke gebruik van de verhaallijnen in toeristisch beleid moet nog van de grond komen.

Op andere terreinen is er echter geen beleid waarbij religieus erfgoed een rol speelt. Daarom kan per saldo geconcludeerd worden dat het meeste beleid vanuit het erfgoed is ingestoken. Er is dus zeker geen sprake van integraal beleid waarbij de verschillende facetten samenkomen, zoals leefbaarheid, sociaal domein en economie. Vanuit de aankomende Omgevingswet is het van belang integraliteit te bevorderen en nieuw (ruimtelijk) beleid te funderen op bevolkingsparticipatie. Deze kerkenvisie hoopt in ieder geval haar steentje bij te dragen aan de verbinding van religieus erfgoed met andere beleidsdomeinen.

Instandhouding kerkgebouwen

In de Erfgoedwet (2016) is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgegaan, wie welke verantwoordelijkheden daarbij heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Ook is in de wet vastgelegd dat eigenaren een plicht hebben om hun monument in stand te houden. Gemeenten zien hierop toe. Ook kan er voor de instandhouding van rijksmonumenten subsidie bij de rijksoverheid worden aangevraagd.

Alle rijksmonumentale kerkgebouwen in de gemeente Schouwen-Duiveland maken gebruik van de door het Rijk ingestelde Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim) en laten zich daarbij ondersteunen door een professioneel bureau. Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) blijft het eigen aandeel (40% + eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt voor de meeste eigenaren. Voor de onderhoudskosten zijn bij de gemeente Schouwen-Duiveland beperkte en bij de provincie Zeeland geen aanvullende subsidiemogelijkheden.

Indien er sprake is van een restauratie kan daarvoor subsidie worden aangevraagd bij de Provincie Zeeland. Op deze provinciale subsidieregeling voor restauratie van rijksmonumenten kan ieder jaar een beroep worden gedaan. De provinciale regeling kent een subsidiepercentage van maximaal 70%, maar ook dan is een eigen bijdrage van 30% noodzakelijk. Dit moet met behulp van een dekkingplan worden aangetoond. Voor rijksmonumentale kerkgebouwen met een andere functie dan het religieuze gebruik, blijven de subsidiemogelijkheden bestaan, maar ook dan blijft het eigen aandeel een aandachtspunt.

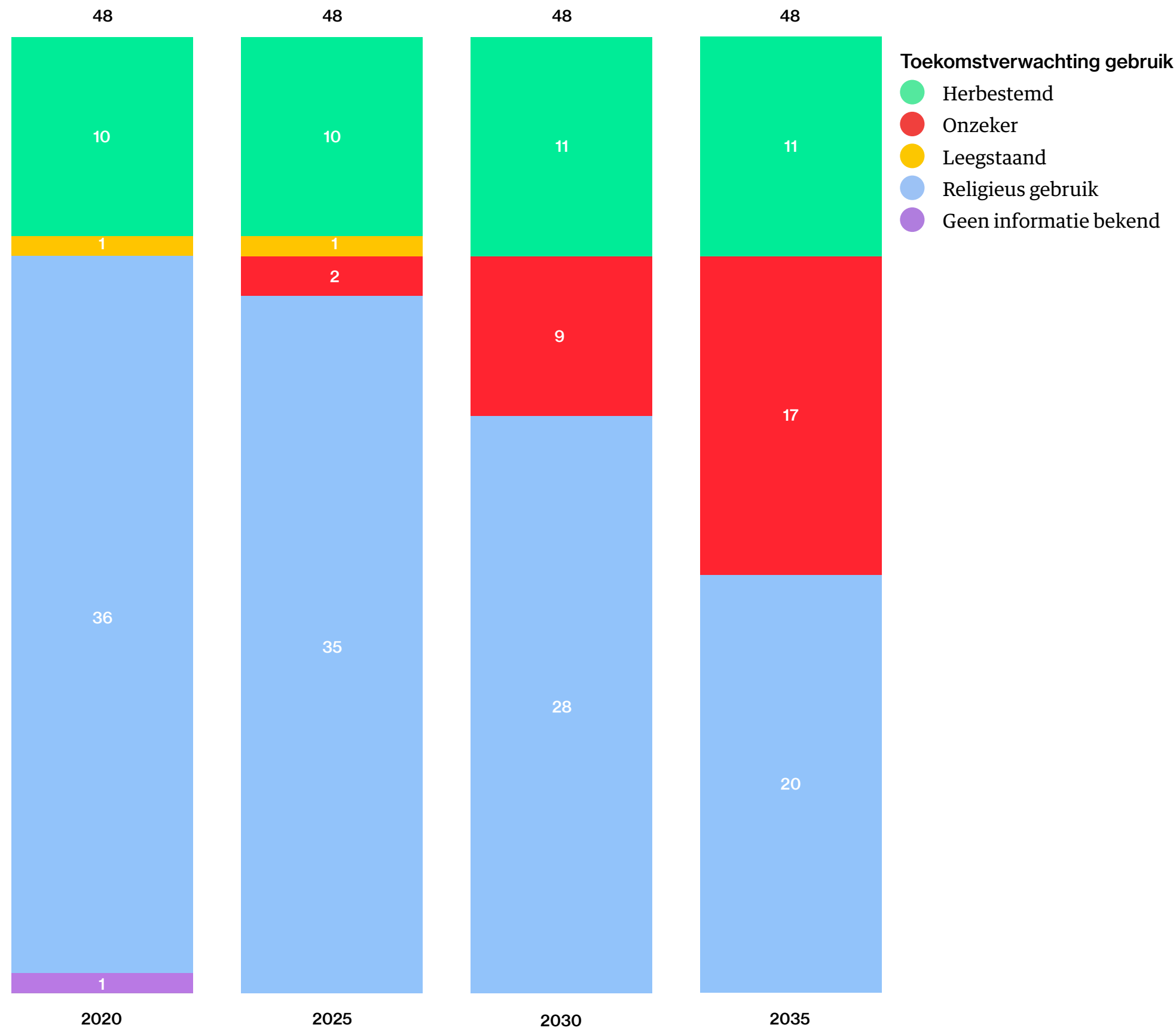
Bij- en herbestemming kerkgebouwen

Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor cultuurhistorisch van belang zijnde kerkgebouwen kan bij het Rijk subsidie worden aangevraagd op grond van de Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten. Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de bij- en herbestemming van een kerkgebouw (en van andere monumenten). Deze regeling staat ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek. Van 1 kerk is bekend dat gebruik is gemaakt van deze regeling.

Wij, 3 kerken in 3 bij elkaar gelegen dorpen, willen verkennen of we met een aantal enthousiaste professionele kunstenaars die hier wonen, aantrekkelijke kunst en tentoonstellingen in onze kerken kunnen organiseren.

Met bijvoorbeeld fietstochten voor alle leeftijden willen we cultureel toerisme stimuleren en zo meer verbeeldingskracht en leven in onze prachtige kerken brengen.

6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting

Bijna halvering van het aantal kerken in religieus gebruik over 15 jaar

Door de ontkerkelijking is de toekomst voor veel kerken in Nederland onzeker. Op Schouwen-Duiveland is dat ook het geval. Van de 48 oorspronkelijke kerkgebouwen zijn er 2 waarvan alleen de toren bewaard is gebleven (de Plompe Toren van Koudekerke en de Sint Lievens Monstertoren in Zierikzee, beide herbestemd). Ten tijde van het kerkvisietraject waren van de 46 overige kerkgebouwen 8 kerken herbestemd en 1 leegstaand (de Hoeksteen in Scharendijke). De verwachting is dat binnen een termijn van ongeveer 15 jaar nog eens minstens 16 kerken hun religieuze functie zullen verliezen. Dit betekent bijna een halvering van het aantal kerkgebouwen in religieus gebruik.

Op basis van de gesprekken met de eigenaren van de kerken mag verwacht worden dat in de komende 15 jaar bijna de helft van de kerkgebouwen met een religieuze functie deze zullen verliezen. In 2035 zullen, bij een voortzettende trend, maximaal 21 van de 37 kerken hun religieuze functie kunnen behouden. Deze kerkeigenaren zijn merendeels als vitale kerkgemeenschappen aan te merken en zullen naar verwachting stabiel blijven of zelfs nog groeien.

Dit betekent dat in de komende 10 tot 15 jaar voor ca. 16 kerkgebouwen een andere functie of een nevenfunctie (naast kerkelijk gebruik) zal moeten worden gevonden. Ook de sloop van kerkgebouwen kan hierbij aan de orde zijn.

10 van de 15 rijksmonumentale kerken zijn bedreigd

Een belangrijk inzicht in dit kerkenvisie-traject is dat de rijksmonumentale kerkgebouwen die bedreigd worden uitsluitend PKN- en RK-kerken zijn (een enkele uitzondering daargelaten). Dit is een voor bijna alle Zeeuwse gemeenten herkenbaar beeld. Wel is uit de bouwkundige scan tevens gebleken dat de gemiddelde onderhoudstoestand van deze kerkgebouwen redelijk tot goed te noemen is. Direct bedreigd in het voortbestaan als kerk met religieuze functie zijn: de Grote of Sint Nicolaaskerk in Brouwershaven, de Hervormde kerk in Burgh, de Adriaanskerk in Dreischor, de Driekoningenkerk in Noordgouwe, de Corneliuskerk in Noordwelle, de Zwanenkerk in Zierikzee en de Sint Willibrorduskerk in Zierikzee. Op termijn bedreigd worden de volgende kerken met een (gedeeltelijke) religieuze functie: de Nieuwe Kerk in Zierikzee, de Jodocuskerk in Oosterland

en de Jacobuskerk in Renesse. Dit betekent dat 10 van de 15 rijksmonumentale kerkgebouwen op Schouwen-Duiveland zonder ingrijpen binnen nu en 15 jaar geen duurzaam toekomstperspectief hebben. Niet bedreigd zijn de voormalige synagoge te Zierikzee (herbestemd als woonhuis) en de PKN-kerk te Serooskerke (met een stabiel en relatief jong ledenbestand en een gezonde financiële basis). Daarnaast worden de Johanneskerk in Nieuwerkerk en de Gasthuiskerk in Zierikzee voldoende toekomstbestendig geacht.

In 5 van de 17 kernen is de enige kerk een rijksmonument en tevens bedreigd.

Van de 17 kernen op Schouwen-Duiveland dreigen er 5 hun enige kerk te verliezen. Dit betreft de dorpen Burgh, Renesse, Noordwelle, Noordgouwe en Dreischor. In alle gevallen gaat het om rijksmonumenten. De overige rijksmonumentale kerkgebouwen die bedreigd worden staan in kernen met meerdere kerkgebouwen. Dit betreft Zierikzee (2 kerkgebouwen), Haamstede (1), Oosterland (1) en Brouwershaven (1). Op het totaal van 16 bedreigde kerkgebouwen zijn er 10 met de status van rijksmonument. Het in stand houden van deze 10 rijksmonumenten is een hele grote opgave voor huidige of nieuwe eigenaren.

In de laatste kolom van de tabel is aangegeven welke kerkgebouwen, al dan niet in religieus gebruik of herbestemd, zich nu in de risicozone bevinden (rood), of gevaar dreigt de komende jaren (oranje) of dat op middellange termijn (15 jaar) alles goed gaat (groen). Dit beeld laat zien dat van de 46 kerkeigenaren waarmee een gesprek is gevoerd, bij 29 kerken alles goed gaat, 2 kerken hebben een aandachtspunt (de onderhoudsbegroting sluit niet helemaal, te weinig vrijwilligers), bij 7 kerken dreigt gevaar (structureel exploitatietekort, sterk gekrompen kerkgemeenschap, interen op financiële reserves voor onderhoud) en 9 kerken zijn direct bedreigd in hun voortbestaan (onderhoud is niet meer op te brengen, geen bestuurders meer te vinden, sterk geslonken en kwetsbare gemeenschap, ernstig achterstallig onderhoud). Van de 17 rijksmonumenten, inclusief de 2 torens, worden er 10 in hun voortbestaan bedreigd. Eén hiervan, de Nieuwe Kerk te Zierikzee, is reeds herbestemd.

We zijn een krimpende kerkgemeenschap met 97 leden. 10 Jaar geleden waren het er nog 175. De gemiddelde leeftijd is 60 jaar. Het vinden van leden voor de kerkenraad is moeilijk.

De gemiddelde leeftijd van de leden is 70+. Er zijn bijna geen jonge gezinnen meer. Ook komen er minder toeristen naar de kerk. Dat is de laatste 5 jaar sterk afgenomen. Over het algemeen bezoeken 25 tot 45 mensen de kerkdienst.

Urgentie om actie te ondernemen

Of een kerk bedreigd wordt in het voortbestaan, hangt grotendeels af van de toekomstverwachting van de gebruiker. Dit geldt zowel voor een bestendige toekomst in het huidige religieuze gebruik, als voor ombuiging naar een combinatie- of nevengebruik en herbestemming. Niet alle kerken hebben een heldere toekomstverwachting.

Nadenken over de toekomst van kerken en andere gebedshuizen verdient zorgvuldigheid. De gebouwen liggen mensen na aan het hart. Dat komt onder andere omdat mensen de gebouwen vanuit allerlei perspectieven van belang vinden: als huis van het Woord & gebed, als plaats van samenkomst, als baken in de buurt, als plek van 'zijn', economisch/ als vastgoed object en als kristallisatiepunt van cultuur (Kerkenvisies feiten en inzichten, programma Toekomst Religieus Erfgoed).

Hoe urgent het is om actie te ondernemen hangt samen met de cultuurhistorische en maatschappelijke waarde van het kerkgebouw. Hoe hoger deze waarden, hoe hoger het algemeen belang om het kerkgebouw te behouden en hoe hoger de urgentie om langdurige leegstand tegen te gaan. Maar ook de eerdergenoemde waarden wegen mee.

Bouwkundige staat van de kerkgebouwen

Een bestendige toekomst voor de kerkgebouwen hangt in eerste instantie af van de toekomstverwachting van de eigenaar/ gebruiker. Van belang is ook de bouwkundige staat waarin kerkgebouwen verkeren. Met behulp van een bouwkundige scan, uitgevoerd door de Monumentenwacht, zijn de bouwkundige staat en de omvang van de te verwachten kosten ingeschat. Hieruit blijkt dat de omvang van de kosten moet worden gerelateerd aan de omvang van het gebouw en aan de toegepaste materialen. Niet onvermeld mag blijven dat het onderhoud aan gebouwen, die de status van rijksmonument hebben, vaak meer kosten met zich meebrengt dan onderhoud aan niet-monumentale gebouwen. Een indicatie van de verwachte kosten is verbeeld in een infographic.

Urgentie om actie te ondernemen

Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Urgentie	Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Urgentie
5	Oud Gereformeerde Gemeente	Bruinisse				22	Johanneskerk	Nieuwerkerk			
11	Christelijk Gereformeerde Gemeente	Haamstede				23	Driekoningen Kerk	Noordgouwe			
16	Plompetoren	Haamstede				24	Jacobs- of Corneliuskerk	Noordwelle			
27	Oud Gereformeerde Gemeente	Oosterland (Z)				25	Jodocuskerk	Oosterland (Z)			
39	Synagoge	Zierikzee				28	Gereformeerde Gemeente	Oosterland (Z)			
41	Nieuwe Kerk	Zierikzee				29	Oud Gereformeerde Gemeente	Oosterland (Z)			
44	Evangelisatielokaal	Zierikzee				30	Geertruidkerk	Ouwerkerk			
48	Gereformeerde Kerk	Zonnemaire				31	Jacobuskerk	Renesse			
26	Gereformeerde Kerk	Oosterland (Z)				33	Bethlehemkerk	Scharendijke			
40	St. Lievensmonstertoren	Zierikzee				34	Hervormde Kerk	Serooskerke (SD)			
32	Hoeksteen	Scharendijke				35	Hervormde Kerk	Sirjansland			
1	Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt	Brouwershaven				36	Zwanenkerk	Zierikzee			
2	Ichtuskerk	Brouwershaven				37	Oud Gereformeerde Gemeente	Zierikzee			
3	Grote- of Sint Nicolaaskerk	Brouwershaven				38	Thomaskerk	Zierikzee			
4	Hervomde Kerk	Bruinisse				42	Christelijke Gereformeerde Kerk	Zierikzee			
6	“t Kerkje onder d'n diek” / Geref. Kerk	Bruinisse				43	Koninkrijkszaal	Zierikzee			
7	Gereformeerde Gemeente in Nederland	Bruinisse				45	Gasthuiskerk	Zierikzee			
8	Hervormde Kerk	Burgh				46	St. Willibrordus	Zierikzee			
9	Adriaanskerk	Dreischor				47	Hervormde Kerk	Zonnemaire			
10	Johannes de Doperkerk	Haamstede									
12	O.L. Vrouwe op Zee	Haamstede									
13	Gereformeerde Gemeente	Haamstede									
14	Ontmoetingskerk	Haamstede									
15	Pelgrimskerk	Haamstede									
17	Protestantse Kerk	Kerkwerve									
18	Pniëlkerk	Kerkwerve									
19	Jacobuskerk	Nieuwerkerk									
20	Gereformeerde Gemeente in NL	Nieuwerkerk									
21	Gereformeerde Gemeente	Nieuwerkerk									

Functie:

- Herbestemd
- In transitie, leegstaand
- Religieus gebruik

Monument:

- Rijks

Urgentie:

- Geen bedreiging
- Bedreiging op termijn
- Actuele bedreiging
- Onbekend

Schade aan pleisterwerk

Gebreken aan schilderwerk

Verstopte hemelwaterafvoer

Loskomend muurlood met lekkage als gevolg

Slecht uitgevoerd voegwerk met vervolgschade

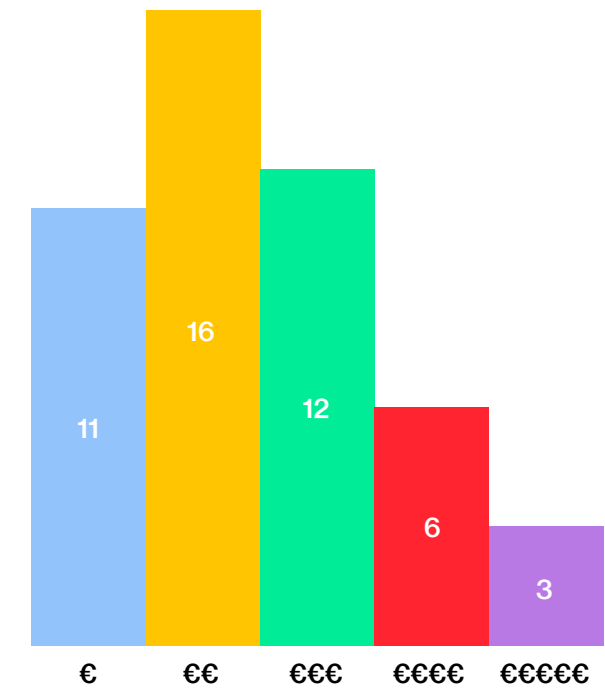

Loszittende bliksembeveiliging

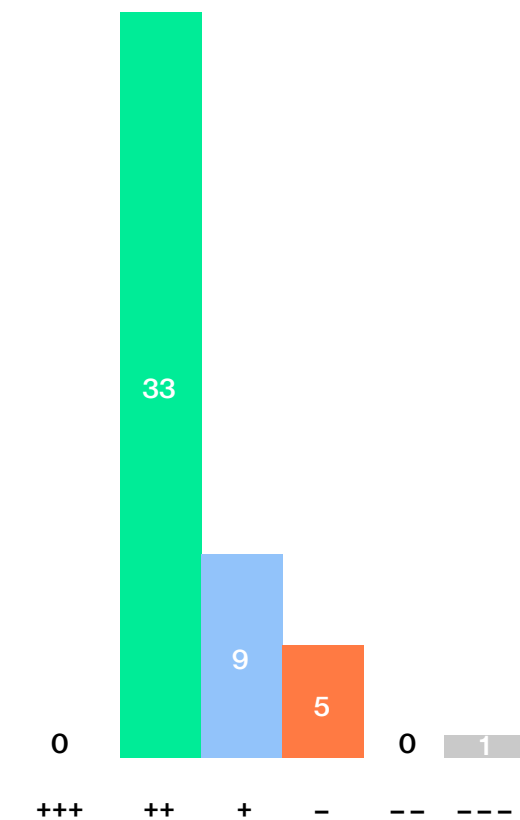
In het algemeen is de staat van de meeste kerkgebouwen binnen de gemeente Schouwen-Duiveland als goed beoordeeld (33 van de 48). 9 Kerkgebouwen zijn in redelijke staat, 5 kerken in matige staat en 1 kerkgebouw is in zeer slechte staat.

Onderscheid moet worden gemaakt tussen kerkgebouwen, die als rijksmonument zijn aangewezen (17 van de 48) en niet monumentale kerkgebouwen (31 van de 48).

Van de rijksmonumenten is veruit het grootste deel in goede bouwkundige staat. Van de 17 rijksmonumenten zijn 2 gebouwen in redelijke staat en 1 in matige staat. De overige 14 gebouwen zijn in goede staat. Van de overige 31 kerkgebouwen zonder beschermde status is de bouwkundige staat van 19 gebouwen als goed beoordeeld (bijna 60%). Nog eens 7 gebouwen zijn als redelijk beoordeeld en 4 gebouwen als matig. Eén kerk op Schouwen-Duiveland is in zeer slechte staat, dit betreft een leegstaand kerkgebouw in Scharendijke.

Indicatie verwachte kosten

Staat van onderhoud

7. Onderzoekresultaten: Sterkte-zwakteanalyse

Kerkgebouwen

Sterkte	Zwakte
De kerkgebouwen bevinden zich over het algemeen in een goede tot zeer goede bouwkundige staat	Vitale kerkgemeenschappen bezitten kerkgebouwen die uit architectuur-historisch oogpunt het minst interessant zijn
Voor rijksmonumenten wordt meestal gebruik gemaakt van de subsidie-regeling van het rijk, waarbij de subsidie 60% bedraagt	Het eigen aandeel van 40% (100% - 60% subsidie) wordt steeds lastiger op te brengen voor krimpende gemeenschappen
Kerkgebouwen hebben de potentie de leefbaarheid in kernen te vergroten	Kerkgebouwen worden weinig gebruikt voor niet-religieuze activiteiten Commerciële activiteiten zijn meestal niet gewenst
De gemeente heeft aandacht voor verduurzaming en daarvoor ook een ambtenaar aangesteld	Niet-religieuze activiteiten kunnen, bij weinig diversiteit, leiden tot concurrentie tussen kerkgebouwen
	Professioneel beheer van kerkgebouwen is niet of nauwelijks aanwezig
	Verduurzaming van kerkgebouwen heeft onvoldoende aandacht

Kerkeigenaren

Sterkte	Zwakte
De meest vitale kerkgemeenschappen zijn te vinden in de “bevindelijke hoek”	Vrijwilligers voor met name bestuurlijke functies zijn lastig te vinden
Kerkgemeenschappen draaien op betrokken vrijwilligers, hierbij vindt een grote en bewonderenswaardige inzet van vrijwilligers plaats	Vrijwilligers in de kerkgemeenschappen zitten voor een groot deel in de leeftijdscategorie 65+
	Vrijwilligers hebben niet alle gewenste (met name technische) kennis over de instandhouding van kerkgebouwen

Onze gemeenschap is vitaal. De kerk heeft 600 leden en doopleden die allemaal regelmatig komen uit Oosterland, Nieuwerkerk en enkele uit Zierikzee, Middelharnis en Sint-Philipsland. Op zondag zijn er 400-450 mensen per dienst. Alle leeftijden zijn vertegenwoordigd. Financieel gaat het goed.

Gemeente Schouwen-Duiveland

Sterkte	Zwakte
De gemeente kent een groot aantal rijks- en gemeentelijke monumenten en is daarmee een top-10 monumentengemeente in Nederland	Er staan geen kerkgebouwen op de gemeentelijke monumentenlijst.
Met meer dan 5 miljoen overnachtingen is het toerisme een factor van belang	Uitbreiding van toerisme ligt politiek-bestuurlijk gevoelig
De gemeente kent relatief veel maatschappelijk vastgoed als scholen, dorpshuizen en culturele voorzieningen (zoals musea)	Er is (nog) geen analyse van gebouwen in gemeentelijk bezit, waardoor matching van behoeften en gebruik (nog) niet mogelijk is
	De gemeente is niet verantwoordelijk voor alle leegkomende kerkgebouwen
	Leefbaarheid in verstilde dorpen

Provincie

Sterkte	Zwakte
Alle Zeeuwse gemeenten hebben een beroep gedaan op de decentrale uitkering ten behoeve van het opstellen van een kerkenvisie	
De provincie Zeeland heeft sinds 2022 een herbestemmingsloids aangesteld	
De gehanteerde kerkenvisie-onderzoekaanpak is voor elke Zeeuwse gemeente identiek, waardoor op provincieniveau de overkoepelende thema's zichtbaar worden. Zo kunnen vraagstukken provinciebreed worden aangepakt.	

Inwoners

Sterkte

De betrokkenheid van inwoners bij de dorpskerken in de kleine(re) kernen is groot, ook zonder dat men bij de kerk is aangesloten

Zwakte

De betrokkenheid bij de kerk is groot in het dorp, maar de religieuze betrokkenheid is zeer beperkt.

Overig

Sterkte

De rijksoverheid kent een subsidieregeling voor haalbaarheidsonderzoeken naar bij- en herbestemmingen (niet alleen voor monumenten). *Hier liggen kansen voor het vervolg van het kerkenvisietraject.*

Zwakte

Slechts in 1 geval is binnen de gemeente gebruik gemaakt van de herbestemmingsregeling van het rijk.

8. Conclusies & aanbevelingen

1. Religieus erfgoed Schouwen-Duiveland ernstig bedreigd.

1a. Bijna halvering van het aantal kerken in religieus gebruik over 15 jaar

Door de ontkerkelijking is de toekomst voor veel kerken onzeker. Op Schouwen-Duiveland zijn er van de 48 oorspronkelijke kerkgebouwen 2 waarvan alleen de toren bewaard is gebleven, zijn er 8 kerkgebouwen herbestemd en staat er 1 leeg. De verwachting is dat binnen een termijn van ongeveer 15 jaar nog eens circa 16 kerken hun religieuze functie zullen verliezen. Voor 2035 betekent dit dat bijna de helft van de nog als kerk in gebruik zijnde kerkgebouwen hun religieuze functie zal behouden. De hierin gehuisveste kerkgemeenschappen zijn in het algemeen vitaal en zullen naar verwachting stabiel blijven (of zelfs groeien).

1b. 10 van de 15 rijksmonumentale kerken zijn bedreigd

Een belangrijk inzicht is dat de rijksmonumentale kerkgebouwen die bedreigd worden uitsluitend PKN- en RK-kerken zijn (een enkele uitzondering daargelaten). Wel is uit de bouwkundige scan tevens gebleken dat de gemiddelde onderhoudstoestand van deze kerkgebouwen redelijk tot goed te noemen is. Direct bedreigd in het voortbestaan als kerk met religieuze functie zijn 7 rijksmonumentale kerken, op termijn bedreigd worden 4 rijksmonumentale kerken (waar onder 1 reeds herbestemde kerk), en niet bedreigd zijn 5 gebedshuizen. Dit betekent dat 10 van de 15 rijksmonumentale kerkgebouwen op Schouwen-Duiveland zonder ingrijpen binnen nu en 15 jaar geen duurzaam toekomstperspectief hebben.

1c. In 5 van de 17 kernen is de enige kerk een rijksmonument en tevens bedreigd.

Van de 17 kernen op Schouwen-Duiveland dreigen er 5 hun enige kerk te verliezen. Dit betreft de dorpen Burgh, Renesse, Noordwelle, Noordgouwe en Dreischor. In alle gevallen gaat het om rijksmonumenten. De overige rijksmonumentale kerkgebouwen die bedreigd worden staan in kernen met meerdere kerkgebouwen. Dit betreft Zierikzee (2 kerkgebouwen), Haamstede (1), Oosterland (1) en Brouwershaven (1). Op het totaal van 16 bedreigde kerkgebouwen zijn er 10 met de status van rijksmonument. Het in stand houden van deze 10 rijksmonumenten is een hele grote opgave voor huidige of nieuwe eigenaren.

Aanbeveling 1: Onderzoek kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van kernen

Een duurzaam toekomstperspectief voor leegkomende kerken kan het beste gevonden worden als het kerkgebouw een oplossing kan bieden voor een duurzame behoefte van de buurt of kern waar de kerk staat. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de nieuwe (neven) functie als passend wordt ervaren door de betreffende kerk-gemeenschap. Bij een verkoop en herbestemming speelt dit in mindere mate.

Denken in ‘kerken als kansen’ in plaats van als problemen, is hierbij behulpzaam en zorgt voor een positievere benadering.

De gemeente Schouwen-Duiveland kan integraal kijken of er vanuit het sociaal of cultureel domein ruimtevragen zijn, die wellicht een nieuwe invulling kunnen geven aan kerkgebouwen. Zo kunnen gezondheids- en/of welzijnsfuncties een mooie passende functie zijn voor een kerkgebouw, terwijl de kerk wellicht ook nog op zondag voor de religieuze functie beschikbaar kan blijven. De sociaal-maatschappelijke functies worden al gesubsidieerd door de gemeente Schouwen-Duiveland, inclusief een huisvestingscomponent. Door deze functies te verplaatsen naar een monumentale kerk, kunnen deze budgetten, die al opgenomen zijn in de gemeentelijke begroting, dubbel renderen. Letterlijk voor hetzelfde geld, kan het religieuze erfgoed beleefbaar blijven, een duurzame toekomst krijgen en doorgegeven worden aan volgende generaties. De oorspronkelijke ontmoetingsfunctie van het kerkgebouw keert terug en krijgt een nieuwe invulling.

Uiteraard vergt zo’n soort ‘gebouwenschuif’ in het sociale domein nadere studie. Soms staat er net een nieuw dorpshuis of andere voorziening, of is dit ook een monumentaal pand. Ook kan deze denkwijze gevoelsmatig voor bewoners een grote stap zijn.

Aanbeveling 2: Onderzoek op provincieniveau kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van het eiland of de provincie

Ook op eiland- of provinciaal niveau kunnen kansen zijn of ontstaan voor leegkomende kerken. Denk aan het ontwikkelen van een campagne en activiteiten op het gebied van cultureel toerisme, of het ondersteunen van migrantenarbeiders. Het is zaak om bij neven- of herbestemmingen van kerken de vijver van mogelijke en kansrijke invullingen zo groot mogelijk te maken. En om hierbij de toekomstige ontwikkelingen op de verschillende niveaus te betrekken. Zie ook aanbeveling 7.

2. Meer kerkgebouwen verdienen bescherming als monument

Naast 15 rijksmonumentale kerkgebouwen verdienen er meer kerkgebouwen bescherming als (gemeentelijk) monument vanwege hun stedenbouwkundige, architectuur- en/of cultuurhistorische waarde. Voorbeelden hiervan zijn in ieder geval de Geertruidkerk in Ouwkerk en de Onze-Lieve-Vrouwe-ter-Zee kerk te Haamstede.

Aanbeveling 3: Actualiseer registraties van kerkelijke interieurs op provinciaal niveau

Museum Catharijneconvent adviseert met klem om bestaande registraties up-to-date te brengen en te bezien of het mogelijk is in de nooit bezochte rijksmonumenten een eerste registratie en waardenstelling te laten uitvoeren. Op die manier leren de eigenaars van de collecties de waarde van hun bezit kennen en kunnen ze de juiste zorg verlenen. De gemeente krijgt inzicht in waar ondersteuning in de zorg voor het meest waardevolle erfgoed nodig is, of de kerk in de toekomst nu religieus in gebruik blijft, een transformatie ondergaat om nevengebruik mogelijk te maken of aan de eredienst onttrokken wordt. Museum Catharijneconvent denkt en/of werkt graag mee aan actualisatie.

In kerkelijk Nederland geldt de ongeschreven regel dat het interieur en religieus erfgoed van kerken eens in de 15 tot 20 jaar uitvoerig geïnventariseerd moeten worden. Slechts 1 locatie op Schouwen-Duiveland voldoet aan deze norm.

Aanbeveling 4: Breid de bescherming van de kerkencollectie uit (inclusief interieurs)

Uit het onderzoek blijkt dat diverse kerkgebouwen van bijzondere waarde zijn, maar nog geen enkele vorm van bescherming genieten. Het advies is om deze kerken verder te onderzoeken en - na consultatie van kerken en erfgoedorganisaties - voor te dragen voor gemeentelijke bescherming.

3. De situatie per kern en kerkgebouw is verschillend

De geschiedenis, de geografische ligging, de bevolkingsopbouw en de economische ontwikkeling zijn van invloed geweest op het kerkenlandschap van Schouwen-Duiveland. Vanzelfsprekend zijn er in de grotere kernen als Zierikzee, Haamstede en Bruinisse meerdere kerkgebouwen. Sommige kernen zijn echter klein gebleven en hebben maar 1 kerkgebouw dat dan ook nog als rijksmonument is beschermd, de oude dorpskerk. Met name de ringdorpen Dreischor en Noordgouwe (beide beschermd dorpsgezicht), maar ook Noordwelle, zijn daarvan goede voorbeelden. Ook zijn er kernen met 1 kerkgebouw zonder rijksmonumentale status, maar waarbij het kerkgebouw wel van grote betekenis is voor het dorp. Dit is in ieder geval aan de orde in Ouwerkerk (Geertruidkerk) en Zonnemaire (Hervormde kerk). Inwoners van kernen met slechts 1 kerkgebouw zullen naar verwachting meer waarde hechten aan het behoud van dat kerkgebouw als sociaal-maatschappelijk en historisch-ruimtelijk ankerpunt.

Aanbeveling 5: Betrek bewoners en dorpsraden bij de toekomst van kerken

Bewoners en dorpsraden zijn cruciaal om te betrekken bij het nadenken over de toekomst van (dorps)kerken. Zij voelen zich vaak betrokken, hebben ideeën en netwerken, kunnen wellicht donaties of vrijwillige inzet bieden en zijn voor sommige functies potentiële toekomstige gebruikers van het kerkgebouw.

Uit vergelijkbaar onderzoek op regionaal en landelijk niveau blijkt eveneens dat niet alleen leden van een kerkgemeenschap zich verbonden voelen met een kerkgebouw. Kerktorens zijn bakens in de buurt en stad. Veel bewoners gingen vroeger naar de kerk en hun ouders ook. Eens per jaar wordt de kerk nog bezocht, bijvoorbeeld met kerstmis. Ook een bezoek aan de kerk tijdens een culturele manifestatie komt geregeld voor.

Monumentale kerkgebouwen zorgen voor bezieling van dorpen en wijken. Mensen genieten in een steeds sneller veranderende wereld van de schoonheid van deze gebouwen en van het gevoel van verbinding met een rijk verleden. Dit vertaalt zich ook in financiële waarde. Woningen en andere gebouwen in een dorp of wijk worden aantrekkelijker gevonden, rondom dit monumentale erfgoed, en worden hoger gewaardeerd. Een aanpak per (dorps)kern lijkt de meest aangewezen aanpak voor de gemeente.

4. Krimpnde kerkgemeenschappen zijn zoekende

Het nadenken over de toekomst is een zoekproces, met voor de meeste leden van de kerkgemeenschappen een emotionele lading. Zeker als het einde van de religieuze functie in zicht begint te komen. Immers, zij en hun (groot)ouders en kinderen, zijn veelal in de kerk gedoopt, getrouwd en hebben er afscheid genomen van geliefden. Krimpnde kerkgemeenschappen gaan verschillend om met de gestage afname van het aantal dienstbezoekers en activiteiten. Veelal worden geleidelijke veranderingen doorgevoerd. De kerkzaal wordt te groot voor een steeds kleinere groep kerkbezoekers en activiteiten voor de jeugd nemen af. Een steeds kleiner wordend team van vrijwilligers moet meer doen en kan lastig opvolgers vinden. Dit geldt met name voor de bestuursfuncties. Bestuurders voelen de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van een (monumentaal) kerkgebouw steeds zwaarder op de schouders drukken. Voor de instandhouding van de gebouwen is steeds meer behoefte aan specifieke expertise op het gebied van exploitatie/beheer, bouwkundige zaken, duurzaamheid en financiën.

De inkomsten uit collectes worden lager en het gebouw wordt minder gebruikt. Bij krimpnde kerkgemeenschappen ontbreekt vaak de energie en creativiteit om te komen tot passende nevenbestemmingen.

De verschillende geloofsrichtingen gaan ook anders met krimp om. Veel van de gefuseerde kerkgemeenschappen beseffen wel dat er in de nabije toekomst keuzes gemaakt moeten worden met betrekking tot het afstoten van gebouwen. Vanuit diverse kerkbesturen van bedreigde kerken is de bereidheid kenbaar gemaakt dat zij kerkgebouwen willen overdragen aan een professionele partij.

Aanbeveling 6: stimuleer bedreigde kerken om neven- of herbestemmingsmogelijkheden tijdig te onderzoeken

Het is goed om tijdig een onderzoek te starten naar scenario's voor invullingen van (deels) leegkomende kerken en bijbehorende financiële onderleggers. Immers, dan voorkom je dat bijvoorbeeld een maatschappelijke voorziening nieuw wordt gebouwd, terwijl de kerk ernaast leeg staat. Ook is het onwenselijk dat een kerkgebouw leeg komt te staan en gaat verloederen. Tenslotte kun je als er tijd genoeg is, alle relevante partijen betrekken en maximaal creativiteit en kansen verkennen. De ervaring leert dat het hele proces om tot een goede herbestemming te komen ongeveer 5 jaar aan voorbereiding vergt. Kerkbesturen kunnen een subsidie aanvragen om ondersteuning in te schakelen van experts bij het onderzoeken van neven- of herbestemmingsmogelijkheden. Op Schouwen-Duiveland hebben reeds 3 kerken zich hiervoor aangemeld.

€ 2.5 miljoen subsidie voor herbestemmen van monumenten

Nieuwsbericht | 11-03-2022 | 15:46

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft dit jaar totaal € 2,5 miljoen aan subsidie toegekend om de herbestemming van monumenten te stimuleren. Dit gebeurt in het kader van de *Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten*.

Breed: © S.J. de Waard / CC-BY-SA-4.0 (via Wikimedia Commons)

De Scheepswerf Van Duijvendijk BV in Krimpen aan den IJssel is een van de monumenten die herbestemmingssubsidie ontvangt

Aanbeveling 7: onderzoek de wenselijkheid om een professionele organisatie op provinciaal niveau vorm te geven

Kerkbesturen van de rijksmonumentale kerken geven aan dat zij het einde van het religieus gebruik in zicht zien komen. Het verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van deze monumenten, zowel qua expertise als qua financiële opgave, valt zwaar. En wordt steeds zwaarder naarmate het lastiger is om de bestuursfuncties te vervullen met ook nog eens de juiste achtergrond.

Bij steeds meer kerkbesturen ontstaat de roep om deze kerken over te kunnen dragen aan een professionele partij die het eigenaarschap overneemt met alle bijbehorende verantwoordelijkheden (met eventueel de mogelijkheid om terug te huren voor de religieuze activiteiten, zolang die nog doorgaan). Waarbij deze partij ook passende structurele functies verzorgt om de exploitatie van het kerkgebouw te optimaliseren. De Stichting Oude Groninger Kerken heeft dit in de provincie Groningen gedaan voor meer dan 100 monumentale kerken en is een robuuste professionele organisatie. In Zeeland bestaat de Stichting Oude Zeeuwse Kerken, die in dit opzicht wel ambitieus is, maar met 4 kerken in bezit, nog bescheiden in omvang is.

De grote aantallen bedreigde rijksmonumentale kerken op Schouwen-Duiveland en in andere Zeeuwse gemeenten vragen om het nadenken over het vormgeven van een dergelijke organisatie.

5. Gebrek aan financiële middelen voor instandhouding kerkgebouwen

De meeste kerkgebouwen zijn goed onderhouden. Echter, de 15 rijksmonumentale kerkgebouwen op Schouwen-Duiveland worstelen met het vinden van middelen om de hoge kosten voor instandhouding te bekostigen. Alle besturen vragen wel de beschikbare rijkssubsidies aan, maar ook het opbrengen van de eigen bijdrage is steeds vaker een groot probleem. Als hier geen structurele oplossing voor gevonden wordt, is de toekomst van deze rijksmonumenten in gevaar. Voor bedreigde kerkgebouwen zonder monumentenstatus zijn er geen subsidiemogelijkheden, en is dit probleem des te nijpender

Aanbeveling 8: Monitor op provinciaal niveau onderhoudsachterstanden bij monumentale kerkgebouwen structureel en stel herstelprogramma op

Alle rijksmonumentale kerken in de gemeente Schouwen-Duiveland maken gebruik van de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim) en laten zich daarbij ondersteunen door een professioneel bureau. Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) blijft het eigen aandeel (40% + eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt. Voor de onderhoudskosten zijn bij gemeente en provincie geen aanvullende subsidiemogelijkheden. Een overzicht van subsidiemogelijkheden is opgenomen in bijlage 3.

Indien er sprake is van een restauratie kan daarvoor subsidie worden aangevraagd bij de provincie Zeeland. Op deze provinciale subsidie-regeling voor restauratie van rijksmonumenten kan jaarlijks een beroep worden gedaan. De provinciale regeling kent een subsidiepercentage van 70%, maar ook dan is een eigen bijdrage van 30% noodzakelijk. Dit moet met behulp van een dekkingsplan worden aangetoond. Ook hierbij geven kerkbesturen aan dat de eigen bijdrage

een probleem is. Als kerkgebouwen, aangewezen als rijksmonument, een andere functie krijgen dan het religieuze gebruik, blijven de subsidiemogelijkheden bestaan. Ook dan blijft het eigen aandeel een aandachtspunt. Dus aanvullende functies of andere manieren om inkomsten te genereren moeten gezocht worden om de exploitatie op orde te brengen.

Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor cultuur-historisch van belang zijnde kerkgebouwen kan een beroep worden gedaan op de subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten. Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de herbestemming van een kerkgebouw (en andere monumenten). Deze regeling staat ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek.

Het verbeteren van de algemene financiële positie van bedreigde kerkgebouwen, zodat zij wel in staat zijn de eigen bijdrage te betalen, komt ook in andere aanbevelingen aan de orde. Tegelijkertijd is verdiepend onderzoek naar onderhoudsachterstanden in relatie tot subsidiemogelijkheden en opties voor aanvullende financiële regelingen een aanbeveling. Immers, hoe langer de onderhoudsachterstanden oplopen, hoe groter het risico dat de kerkgebouwen te veel verloederen. De kosten om een sterk verloederd gebouw op te knappen zijn relatief veel hoger dan het enigszins bijhouden van het onderhoud. In deze situatie wordt het vinden van een duurzaam toekomstperspectief voor de kerk steeds moeilijker en dreigt sloop als enige optie.

6. Investeren in duurzaamheidsmaatregelen rendeert voor oudere monumentale kerken (nog) niet

Met name de jongere kerkgebouwen beschikken over bouwsystemen die veelal makkelijker te isoleren zijn en de installatietechnische basis is veel geschikter voor verduurzaming. Voor oudere monumentale kerkgebouwen blijft het een vraagstuk wanneer welke investeringen in duurzaamheidsmaatregelen gaan renderen. Wanneer de intensiteit van het gebruik achter blijft, zal er geen aanleiding zijn om investeringen te doen voor het verlagen van de stookkosten.

Aanbeveling 9: voer op provinciaal niveau duurzaamheidsscans uit in combinatie met onderzoek naar neven- of herbestemming

Om de cirkelredenering te doorbreken, wel of niet investeren in duurzaamheidsmaatregelen als voorwaarde voor een intensiever gebruik van een kerkgebouw, zullen stappen gezet moeten worden. Inventariserende duurzaamheidsscans kunnen daarin helpen, in combinatie met een onderzoek naar neven- of herbestemming. Op gemeentenniveau zijn geen budgetten beschikbaar om deze scans te laten uitvoeren. Op rijksniveau wel, maar om diverse redenen wordt er in Zeeland nog nauwelijks gebruik van gemaakt. Wellicht dat de Provincie hier een faciliterende en/of stimulerende rol zou kunnen vervullen om deze hobbel te slechten.

7. Ondersteuning bij het vinden van goede vrijwilligers is gewenst

Goede vrijwilligers zijn onmisbaar voor de instandhouding van religieus erfgoed op de langere termijn. Het niet meer adequaat kunnen vervullen van vrijwillige bestuursfuncties is nu 1 van de grootste knelpunten voor bedreigde kerken in religieus gebruik.

Aanbeveling 10: zet in op slimme werving van vrijwilligers

Op korte termijn is het belangrijk om een aantal knelpunten in besturen te helpen oplossen. Daarbij moet blijvend geïnvesteerd worden in het opzetten van vruchtbare netwerken en slimme wervingsmethoden van vrijwilligers. Museum Catharijneconvent heeft hier een mooi voorbeeld voor, waarbij door slimme ‘framing’ een vacature aantrekkelijk wordt ervaren en sneller vervuld raakt.

Duurzaamheid: het kerkgebouw is niet geïsoleerd. Het gebouw is éénsteens gemetseld. Ramen zijn enkelglas. De kachel moet minstens 1 dag van tevoren aan om de kerk warm te krijgen voor de dienst.

Staat van onderhoud is goed. Om de energiekosten wat te drukken willen kan eventueel gekeken worden naar de aanschaf van zonnepanelen. Er zijn echter geen ambities om het gebouw te verduurzamen omdat de kosten daarvoor niet terugverdiend gaan worden.

8. Contactpersoon dringend gewenst voor kerkeigenaren en collega's bij de gemeente

Kerken geven aan behoefte te hebben aan een duidelijk aanspreekpunt bij de gemeente Schouwen-Duiveland. Op dit moment is er onvoldoende capaciteit beschikbaar om deze functie structureel en op voldoende sterkte te kunnen invullen. Zonder een dergelijk aanspreekpunt dreigt de constructieve relatie die nu is opgebouwd met de kerkbesturen weer te verwateren. Gezien de uitdagingen waar een aanzienlijk deel van de kerkbesturen voor staan en de bedreiging die dit vormt voor het (rijksmonumentale) religieus erfgoed van de gemeente Schouwen-Duiveland, is dit zeer ongelukkig. Ook binnen de gemeentelijke organisatie staat de kerkenproblematiek onvoldoende scherp op het netvlies van de beleidsafdelingen, waar wellicht kansen liggen voor leegkomende kerkgebouwen. Denk ook aan gemeentelijke taken als het huisvesten van sociaal-maatschappelijke functies (dorpshuizen, bibliotheken, gezondheidscentra e.d.), stimuleren van cultuur (muziekvoorstellingen, muziekschool), recreatie & toerisme, duurzaamheid & energietransitie etc. Een centrale aanjager, een contactpersoon, is hierbij onontbeerlijk.

Aanbeveling 11: Stel een contactpersoon aan bij de gemeente Schouwen-Duiveland als aanspreekpunt voor kerken en collega's

Het opstellen van een kerkenvisie is een eerste stap. Nu de kerkenopgave in beeld is en kerkbesturen zich gesteund voelen om noodzakelijke vervolgstappen te zetten, is het belangrijk om binnen de gemeente Schouwen-Duiveland een structurele aanjager beschikbaar te hebben. Op dit moment is hiervoor onvoldoende capaciteit beschikbaar. Kerkeigenaren zijn aan zet, maar uit voorliggend onderzoek blijkt dat het bundelen van krachten tussen de gemeente Schouwen-Duiveland en kerkbesturen van bedreigde kerken, de kansen voor deze kerken aanzienlijk groter maakt om passende functies te vinden. Wellicht functies waardoor de kerkgebouwen

publiek toegankelijk blijven en het erfgoed beleefbaar blijft (denk aan maatschappelijke of culturele functies). Een aanjager is voorwaardelijk om deze kansen voor de kerkenopgave op Schouwen-Duiveland, vanuit de gemeentezijde, te verzilveren. Deze rol past bij de erfgoedcoördinator van de gemeente.

Aanbeveling 12: bepaal een integrale werkwijze binnen de gemeente Schouwen-Duiveland

Uit voorliggend onderzoek blijkt dat vrijwel alle rijksmonumentale (dorps)kerken bedreigd zijn in het voorbestaan.

Oplossingsrichtingen om een duurzaam toekomstperspectief te vinden voor dit waardevolle erfgoed, vragen om samen op te trekken met kerkeigenaren, gemeente, en eventuele andere partijen. Kansen kunnen liggen in 'domeinoverstijgend denken' met de verschillende beleidsafdelingen van de burgerlijke gemeente of in combinatie met initiatieven van partijen van buiten de gemeente.

Het is hiervoor wenselijk dat de gemeente Schouwen-Duiveland de contacten met de kerkbesturen goed onderhoudt en op gewenste vragen en acties acteert. Hiervoor is een aanjager onmisbaar (zie vorige aanbeveling). Vervolgens is een afwegingskader (hoe om te gaan met het religieus erfgoed vanuit gemeenteperspectief) en afgestemde werkwijze binnen de gemeente Schouwen-Duiveland, tussen de verschillende betrokken afdelingen, voorwaardelijk. Tenslotte is een koppeling van de kerkenvisie met de omgevingsvisie wenselijk. De contactpersoon regisseert deze procesketen en zorgt dat het kerkenvraagstuk voldoende bekend is bij relevante gemeentelijke vakgebieden.

Kom in actie!

De kerkvisie heeft als belangrijkste inzicht opgeleverd dat veel kerkbesturen ervaren dat de toekomst van hun kerkgemeenschap onzeker is. Meer dan 50% van het religieuze erfgoed op Schouwen-Duiveland heeft geen vanzelfsprekend duurzaam toekomstperspectief. Nu deze toekomstverwachtingen in beeld zijn gebracht, biedt dit de kans om proactief actie te ondernemen. Het voordeel hiervan is dat voorkomen kan worden dat kerken leeg komen te staan, vervallen en op den duur moeilijk meer te redden zijn. Proactief handelen kan een nieuw duurzaam toekomstperspectief voor kerkgebouwen opleveren - al dan niet in combinatie met de religieuze functie - als daar tijdig mee wordt gestart. Uit de gesprekken en uit andere onderzoeken in Nederland blijkt dat zowel leden van kerkgemeenschappen als inwoners het liefst zien dat sociaal-maatschappelijke of culturele functies in leegkomende kerken worden ondergebracht. Het kost vaak meerdere jaren om de haalbaarheid van dergelijke projecten te onderzoeken en tot realisatie te komen. Het is dus zaak om tijdig te starten. Ook om andere kansrijke oplossingsrichtingen voor het ontkerkelijingsvraagstuk te vinden is actie geboden.

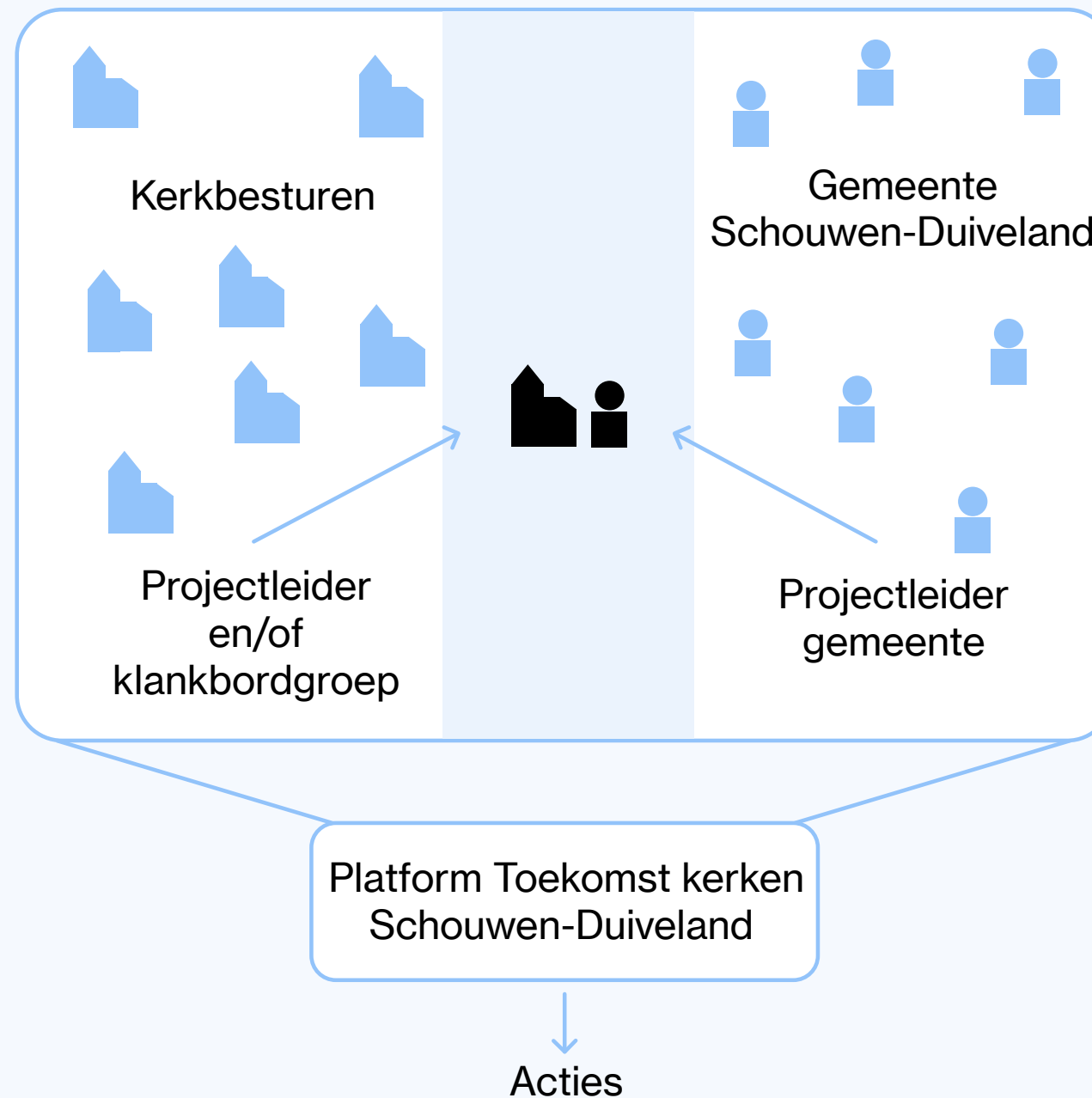
Er is interesse in het inventariseren van maatschappelijke functies in het dorp en meer mogelijkheden voor zaalverhuur in de kerk. Nieuwe activiteiten zijn wel lastig rond te krijgen met de vrijwilligers van de kerk en de faciliteiten (zoals de keuken) zijn beperkt.

Voorstel:

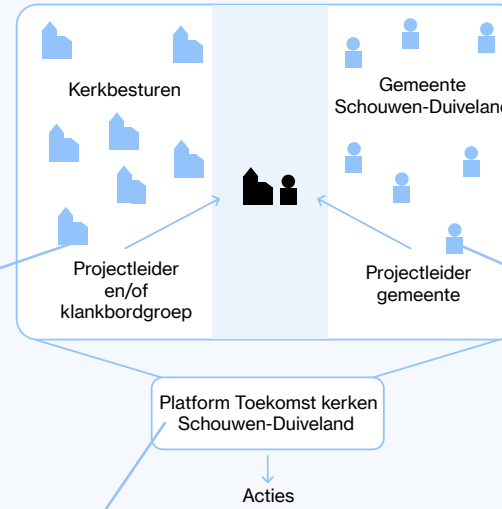
De gemeente Schouwen-Duiveland pakt de rol van initiator en inspirator en nodigt alle kerkbesturen uit die actief over de toekomst van hun kerk willen nadenken (verdiepend onderzoek fase 2). In een gezamenlijke projectgroep “Toekomst kerken Schouwen-Duiveland” (naam nader te bepalen) vindt een verkenning plaats naar de meest urgente en kansrijke vervolgprijzen en een stappenplan (niet alles kan en hoeft tegelijkertijd), met als uitgangspunt de aanbevelingen uit de kerkvisie. De projectgroep stelt een uitvoeringsprogramma op en legt dit voor als volgende stap aan burgemeester & wethouders en de gemeenteraad. Parallel hieraan en met overlap kunnen kerk-eigenaren zelf actie ondernemen en datzelfde geldt voor de gemeente Schouwen-Duiveland.

9. Actieplan

Na vaststelling van de kerkenvisie is het belangrijk om in actie te komen. Voorstel is dat de gemeente Schouwen-Duiveland de rol pakt van initiator en inspirator en alle kerkbesturen uitnodigt die actief over de toekomst van hun kerk willen nadenken (verdiepend onderzoek fase 2). In een gezamenlijke projectgroep “Toekomst kerken Schouwen-Duiveland” vindt een verkenning plaats naar de meest urgente en kansrijke vervolgprojecten (niet alles kan en hoeft tegelijkertijd), met als uitgangspunt de aanbevelingen uit de kerkenvisie. De projectgroep stelt vervolgens een uitvoeringsprogramma op en legt dit voor als volgende stap aan B&W en de gemeenteraad. Parallel hieraan kunnen kerkeigenaren zelf en de gemeente Schouwen-Duiveland actie ondernemen. In onderstaand overzicht zijn de aanbevolen acties in beeld gebracht.

Aanbevolen acties voor kerkeigenaren en de gemeente Schouwen-Duiveland in fase 2 van het kerkenvisietraject:

Kerkbesturen Schouwen-Duiveland

- Doe mee aan het platform Toekomst kerken Schouwen-Duiveland
- Kerken met een onzeker toekomstperspectief: vraag subsidie aan om neven- of herbestemmingsmogelijkheden tijdig te onderzoeken en werk hierin samen met het platform en de gemeente Schouwen-Duiveland (aanbevelingen 6 en 13) en voer duurzaamheidsscans uit in combinatie met onderzoek naar neven- of herbestemming (aanbeveling 9)

Platform Toekomst kerken Schouwen-Duiveland

- Leer elkaar beter kennen
- Doe inspiratie op bij elkaar en anderen, ook buiten Schouwen-Duiveland
- Bepaal welke projecten het meest kansrijk en urgent zijn om samen op te pakken in groepjes:
 - Meedenken in de opzet van een sterke stichting die kerken overneemt voor Zeeland, waarbij de Stichting Oude Zeeuwse Kerken nadrukkelijk een optie is (aanbeveling 7)
 - Onderzoek kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van kernen en of de gemeente Schouwen-Duiveland sociaal-maatschappelijke functies kan onderbrengen in geheel of gedeeltelijk leegkomende kerkgebouwen (met vaste langjarige huur) (aanbeveling 1)
 - Onderzoek kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van het eiland of de provincie en onderzoek of cultureel toerisme kansen biedt voor de toekomst van (groepjes van) kerken (aanbeveling 2)
- Bedenk hoe bewoners en dorpsraden te betrekken bij de projecten (aanbeveling 5)
- Zet in op slimme werving van vrijwilligers, door bijvoorbeeld een kennisbijeenkomst te organiseren met het Catharijne Convent en/of met het steunpunt vrijwilligers dat de gemeente Schouwen-Duiveland subsidieert (aanbeveling 10)

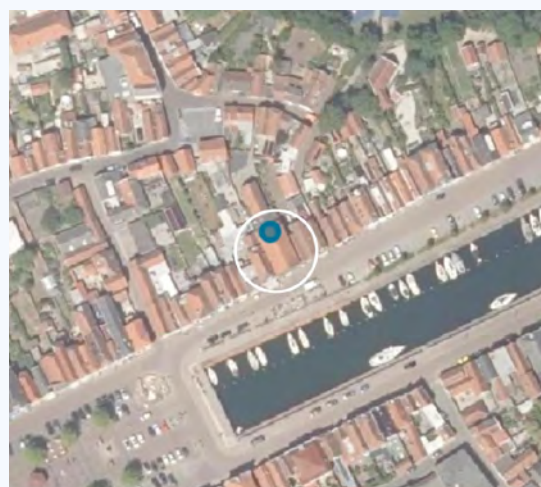
Gemeente Schouwen-Duiveland

- Stel een contactpersoon aan bij de gemeente Schouwen-Duiveland als aanspreekpunt voor kerken en collega's en projectleider vanuit de gemeente voor het platform Toekomst kerken Schouwen-Duiveland (aanbeveling 11)
- Stimuleer bedreigde kerken om neven- of herbestemmingsmogelijkheden tijdig te onderzoeken (aanbeveling 6)
- Bepaal een integrale werkwijze binnen de gemeente Schouwen-Duiveland (aanbeveling 12)
- Breid de bescherming van de kerkencollectie uit inclusief interieurs en actualiseer registraties van kerkelijke interieurs samen met de provincie Zeeland (aanbeveling 3 en 4)
- Onderzoek samen met de provincie Zeeland of een structurele monitor onderhoudsachterstanden bij monumentale kerkgebouwen wenselijk en haalbaar is en zo ja, stel een herstelprogramma op (aanbeveling 8)

Bijlage 1

Kerkenpaspooorten

- Geen monumentenstatus
- 327m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt

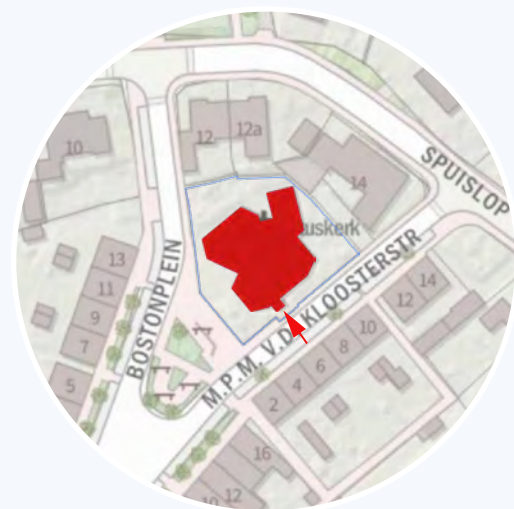
Adres	Haven Noordzijde 10 Brouwershaven
Bouwjaar	1905
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoromaans
Denominatie	Gereformeerde Kerken in Nederland vrijgemaakt (GKV)
Gebruik	Religieus

Het kerkgebouw is gelegen aan de haven, in het centrum van Brouwershaven. De gemeente in Brouwershaven telt rond de 95 leden. Op het eiland Schouwen-Duiveland is de gemeente de enige kerk van dit verband. De kerkgemeenschap is een streekgemeente, van Bruinisse tot Burg-Haamstede. Het grootste deel van de kerkgemeenschap woont in Brouwershaven.

De kerk is gebouwd als Gereformeerde Kerk en sinds 1946 Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Het gebouw van de gemeente is een sobere zaalkerk in neoromaanse stijl. De voorgevel ligt in een gesloten gevelrij aan de haven. Het gebouw heeft een zadeldak haaks op de straat met een dakoverstek boven de topgevel. Karakteristiek zijn de zwaar geprofileerde rondboogvensters met bakstenen traceringen. Op de galerij een orgel uit 1910 van A.S.J. Dekker (Goes).

Het kerkgebouw heeft belang als voorbeeld van neoromaanse kerkenbouw uit het interbellum. Het speelt een rol in de geschiedenis van de Oud Gereformeerde Kerken op Schouwen-Duiveland.

- Geen monumentenstatus
- 275m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

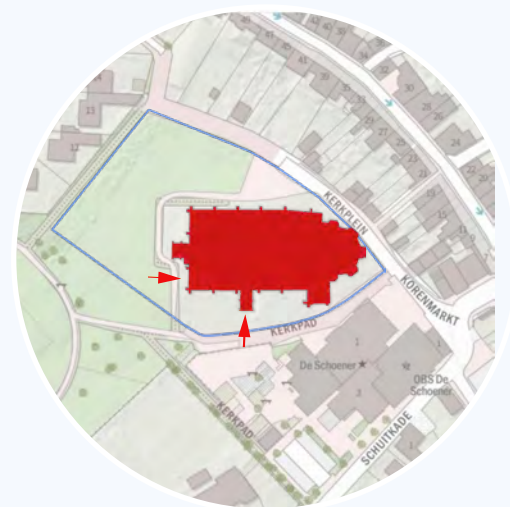
Lichtuskerk

Adres	M.P.M. van de Kloosterstraat 1 Brouwershaven
Bouwjaar	1955
Architect	Rothuizen, A. & P.J. 't Hooft / T. v.d. Kooi
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De zaalkerk is gebouwd voor de Gereformeerde Kerk en ligt in een kleine uitbreidingswijk ten zuiden van het centrum en is gebouwd om zowel de gereformeerden van Brouwershaven als die in Zonnemaire te bedienen. Het gebouw heeft een samenstelde plattegrond met afgeschuinde hoeken. Op het zadeldak staat een modernistische dakruiter. De ingang bevindt zich in een open portiek. De kerk heeft vensters van verschillende vorm zoals het zeshoekige venster in de kopgevel en grote rechthoekige ramen in de voorgevel. De constructie bestaat uit houten spanten die in het zicht zijn gebleven. De wanden van de kerk bestaan uit schoon metselwerk en het dakbeschot is in het zicht gebleven. Het orgel is gebouwd in 1994 door Fama en Raadgever en is geplaatst op een stalen orgelbalkon.

De kernwaarden van het gebouw worden bepaald door de architectuur van Rothuizen en de betekenis voor de protestantse (gereformeerde) leefcultuur in Zeeland.

- Rijksmonument
- 1237m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Grote- of Sint Nicolaaskerk

Adres	Kerkplein 3 Brouwershaven
Bouwjaar	14e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Het grote kerkgebouw in een kleine stad heeft een geschiedenis die teruggaat tot de 13e eeuw.

De oorspronkelijke uit circa 1325 daterende, éénbeukige kerk met een vijfhoekig gesloten koor werd gewijd aan de Heilige Nicolaas. In het eerste kwart van de 16e eeuw begon de vervanging van het eenbeukige schip door het huidige halleschip, waarbij de oorspronkelijke kap opnieuw is toegepast. Het houten gewelf rust op gesneden figuren. De kerk werd vergroot met de zuiderzijbeuk en omstreeks 1540 kwam de noorderzijbeuk tot stand; de voltooiing met de midden en zuidbeuk vond een kwart eeuw later plaats. In dezelfde tijd vond ook de aanbouw van de sacristie en van een weer verdwenen doopkapel tegen de westgevel van de zuidbeuk plaats. In 1576 kwam de kerk in protestantse handen. Het moderne orgel is

geplaatst in een 16e eeuwse kas. Omdat de kerk zwaar beschadigd was door de Watersnoodramp van 1953 was een restauratie noodzakelijk, daarna volgden nog enkele restauraties. De huidige ramen stammen uit de 19e eeuw.

De eerste dakruiter van de kerk stamde uit 1667, werd vernieuwd in 1734, in de Franse tijd afgebroken en in 1883 weer herbouwd en in 1932 verhoogd. In de kerk zijn veel interieurstukken uit de 16e tot en met de 20e eeuw bewaard gebleven.

De kerk heeft een hoge waarde door de restanten van oude bouwfases vanaf de 14e eeuw. De interieurstukken uit verschillende perioden vormen belangrijke waarden.

- Beeldbepalend
- 665m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Kerkplein 1 Bruinisse
Bouwjaar	1952
Architect	Rothuizen, A. & P.J. 't Hooft
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Het gebouw vervangt een in de 1945 verwoeste voorganger. Ook was de kerk een belangrijk onderdeel in de herstructurering van Bruinisse tijdens de wederopbouw, waarbij het oude centrum een nieuwe inrichting kreeg. De kerk heeft een rechthoekige plattegrond met houten kap, dakruiter en verhoogd voorplantsoen. Vrij toegepaste neoclassicistische verwijzingen in de vorm van een tempelfronton, pilasters en een verhoogd entree met trappartij. De kerk heeft bijzondere vensters met afgeronde dorpels die tot in de daklijst lopen. De glas-in-lood ramen zijn van het atelier van Willem Korteweg. In blindnissen onder de vensters verdiepte reliëfs met lichtussymbol. De kerkruimte heeft een serene lichtval, iets waar Rothuizen zich persoonlijk mee bezighield. De kerk is verbouwd, waarbij de buitenruimte tussen consistorie en kerk is

overkapt en een etage is toegevoegd. De hoofdvorm van de kerk zelf is intact. De bouwer van orgelkas en binnenwerk is Gebr. Van Vulpen (1954)

De kerk heeft waarde als onderdeel van het oeuvre van Rothuizen en 't Hooft en als uitdrukking van de protestantse leefcultuur in Zeeland.

- Geen monumentenstatus
- 142m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Oud Gereformeerde Gemeente

Adres	Prinses Margrietstraat 2 Bruinisse
Bouwjaar	1957
Architect	Hermelen, J. van
Bouwstijl	Traditionisme
Denominatie	Oud Gereformeerde Gemeente
Gebruik	Sportzaal

Het gebouw van de Oud Gereformeerde Gemeente is een eenvoudige rechtsgesloten zaalkerk, sinds 1987 herbestemd als sportzaal. De bakstenen zaalkerk heeft een met pannen gedekt zadeldak. Het gebouw heeft een tuitgevel met schouders zonder decoraties in het metselwerk. De vensters en de entree hebben segmentbogen en in de geveltop is een rond venster. In de uiterst onopvallende vormgeving toont het gebouw zich als een typische 'kerkschuur' van de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Het eerste gebouw waar zij vanaf 1908 bijeen kwamen, werd in 1945 verwoest door oorlogshandelingen. Tot 1957 maakte dit kerkgenootschap gebruik van een verenigingsgebouw.

Een gevelsteen herinnert aan de start van de bouw. De kerk is door de herbestemming niet gaaf bewaard gebleven. Ook enkele veranderingen in het exterieur, zoals aangebrachte dakvensters dragen hieraan bij.

Het als functioneel te typeren gebouw heeft weinig architectuurhistorische waarde. De kerk is een uitdrukking van de protestantse leefcultuur in Zeeland, in het bijzonder van die met een bevindelijk gereformeerde signatuur.

- Geen monumentenstatus
- 249m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

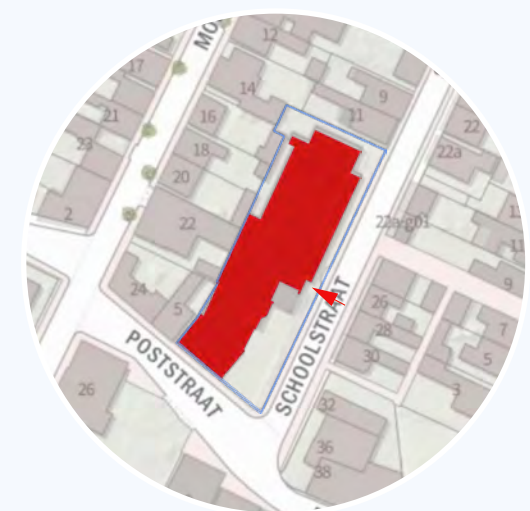
Gereformeerde Kerk

Adres	Noorddijk 4 Bruinisse
Bouwjaar	1904
Architect	A. van den Broek
Bouwstijl	Neoromaans, neoclassicisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Neoclassicistische zaalkerk met houten dakruiter. De kerk uit 1904 verving een eerdere kerk uit 1868. Deze kerk heeft de bijnaam “’t Kerkje onder d’n diek”. De bakstenen gevels van de kerk zijn geleed met lisenen. Daartussen zijn roedenverdeelde rondboogvensters aangebracht. De entree bevindt zich in de kopse gevel waarin de vensters in blindnissen zijn geplaatst. Het interieur is bij de Watersnoodramp van 1953 beschadigd, waarna de binnenmuren zijn vernieuwd. Een nieuwe luidklok is in november 1996 geplaatst. De bouwer van orgelkas en binnenwerk is Fa. M. Spiering te Dordrecht.

Ondanks dat het interieur van de kerk gewijzigd is heeft de kerk nog waarde als voorbeeld van een eenvoudige dorpskerk. Door herbestemming en buitengebruikstelling zijn dit soort kerken zeldzaam aan het worden.

- Beeldbepalend
- 641m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente in Nederland

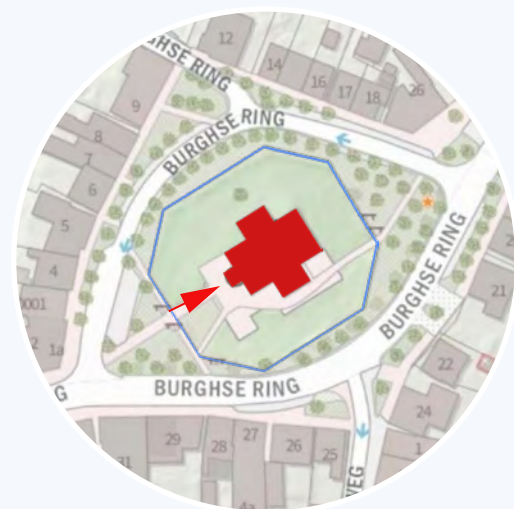
Adres	Schoolstraat 13 Bruinisse
Bouwjaar	1950
Architect	Wilde, J. de
Bouwstijl	Neoromaans
Denominatie	Gereformeerde Gemeente in Nederland
Gebruik	Religieus

Zaalkerk met entreehal aan één van de kopse gevels, aangebouwde bijgebouwen en kleine klokkentoren. Het gebouw is gebouwd na de vernietiging van een voorganger in de Tweede Wereldoorlog. Het ontwerp heeft eenvoudige decoraties in metselwerk, waaronder horizontale banden, lichte hoekblokken en omlijstingen. De entree is uitgevoerd met rondbogen op classicistische zuilen. Het interieur wordt gekenmerkt door een houten lambrisering en vast meubilair. Het stucwerk en de kanselhemel van de preekstoel hebben neobarokke invloeden. De glas-in-lood-ramen (Wim Korteweg, Dordrecht) staan voor links en rechts in de kerk. De kerk is van de straat afgescheiden door een gemetselde lage tuinmuur en heeft enkele bijgebouwen (consistorie, nieuwe vergaderruimten). De Gereformeerde Gemeente in Nederland kon in 2006

een aan het kerkgebouw aangrenzend huis aan de Poststraat kopen. Deze woning werd begin 2009 gesloopt. Van de oude vergaderzaal bleven voor de verbouwing maar enkele muren over. De vergaderruimtes zijn gerealiseerd naar een ontwerp van E. van der Bos. Het nieuwe complex heeft de uitstraling van een woonhuis gekregen, naar de wens van de burgerlijke gemeente.

De hoofdvorm en het interieur van de kerk zijn intact, maar hebben geen grote architectuurhistorische waarde. De kerk is een uitdrukking van de protestantse leefcultuur in Zeeland, in het bijzonder van de bevindelijk gereformeerden.

- Rijksmonument
- 286m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Burghse Ring 33 Burgh Haamstede
Bouwjaar	1678
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Classicisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De eerste kerk in Burgh werd vermoedelijk al in de 10^e eeuw gebouwd en was ooit gewijd aan de heilige Willibrord. Tot de Reformatie was de kerk rooms-katholiek. Van 1576 tot 1661 deelde Burgh in combinatie met Haamstede een predikant. Wegens bouwvalligheid werd de kerk in 1671-1674 vervangen door het huidige bakstenen gebouw. Het heeft de vorm van een Grieks kruis met lagere zijarmen. De kerk heeft een houten gewelf en gepleisterde wanden met een lambrisering. Na een brand in 1924 en oorlogsverwoesting zijn details gewijzigd. Het oorspronkelijk meubilair is verloren gegaan.

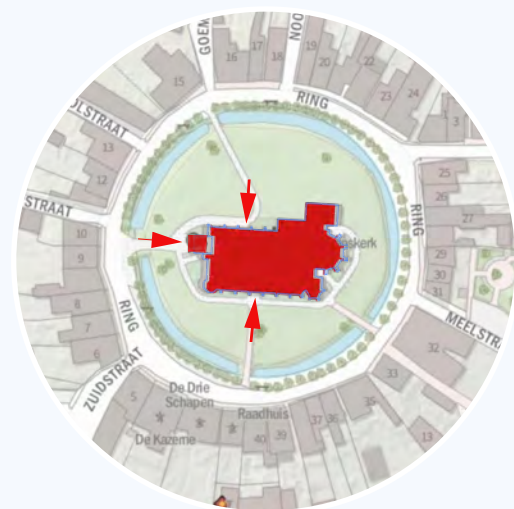
De consistorie bevindt zich achter een schot in de zuiderarm van de kerk. Het eenklaviers orgel is in 1794 gemaakt door A. van Gruizen voor de Herv. Kerk te Ee (Fr.). In 1951 geplaatst in Burgh. De barokke orgelkas heeft aan

de zijkanten gesneden lofwerk met engelenfiguren.

De bakstenen westtoren heeft één geleiding en is, gelijktijdig met de kerk in de 17e eeuw opgetrokken en vernieuwd na oorlogsverwoesting. De toren heeft en uitkragende torentrans waarboven een achtkant spitsje. De ingangspoort met beeldhouwwerk stamt uit 1948. Bijzonder zijn de epitafen, herinnerd aan leden van de familie De Huybert, onder wie ambachtsheer mr. Pieter de Huybert, de opdrachtgever voor de bouw van de kerk. Het gebrandschilderde raam daterend uit 1999 is een reconstructie van het raam geschonken door de Staten van Zeeland dat bij de brand van 1924 verloren ging.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de Burghse Ring is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Burgh is het gebouw eveneens van belang.

- Rijksmonument
- 924m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Adriaanskerk

Adres	Ring 1 Dreischor
Bouwjaar	Ca. 1350
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

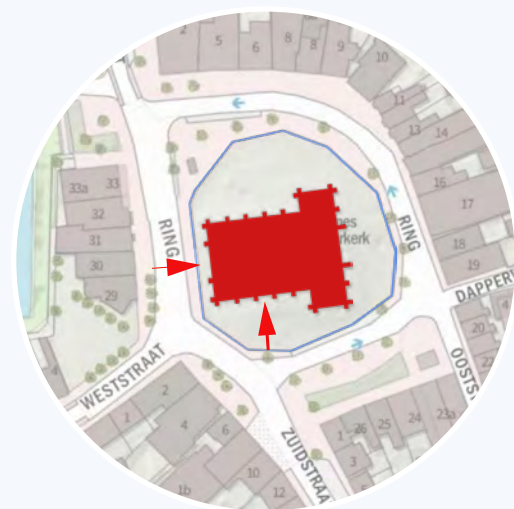
Halverwege de 14e eeuw werd begonnen met de bouw van het vijfzijdige koor. Rond 1400 werd het koor voorzien van een houten tongewelf. Na 1400 werden het schip (noordbeuk), noorderzijkapel en zuidbeuk gebouwd. Het rondlopende metselwerk en de koolbladige kapiteelversiering van de zuilen wijzen erop dat deze volgens één plan zijn gebouwd. Het schip is opgedeeld in 7 traveeën, de zuidbeuk in 6. Het verhoogde zuidkoor werd rond 1742 ingericht als grafkapel. De daarin aangebrachte grafmonumenten zijn voor de gebroeders Ockersse en later voor mr. Pieter Mogge, alle 3 Zierikzeese regenten.

De toren aan de westzijde van de kerk kwam als laatste gereed. Al tijdens de bouw begon deze te verzakken, wat tijdens de bouw steeds gecorrigeerd werd zodat de toren enigszins krom is.

Aan de zuidzijde van de toren staat een traptoren met stenen spits. In 1867 werd de torenspits door de bliksem getroffen. De toen beschadigde klok werd vervangen door een klok uit 1634, afkomstig van een Middelburgse stadspoort. In de consistorie staat een schouw uit het midden van de 15e eeuw met beeldhouwde kraagstenen. De vroeger aanwezige muurschilderingen zijn op een enkele na verdwenen. In het interieur zijn stukken zoals de preekstoel, doophek en banken uit de 17e eeuw bewaard gebleven. In 1953 werd het interieur zwaar beschadigd en het harmonium ging verloren. Het Zweedse volk schonk de kerk een nieuw orgel.

De kerk heeft een hoge waarde door de restanten van oude bouwfases vanaf de 14e eeuw en haar situering in het dorp. In het interieur zijn beeldhouwwerk en interieurstukken belangrijke waarden.

- Rijksmonument
- 594m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Johannes de Doperkerk

Adres	Ring 1 Burgh-Haamstede
Bouwjaar	16e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De kerk aan de Ring is een onvoltooide dorpskerk zonder toren en was oorspronkelijk gewijd aan Johannes de Doper. De kerk is herbouwd in het eerste kwart van de 16^e eeuw na een brand. De Johannes de Doper is een kruiskerk zonder koor met een dakruiter op de kruising. In de westmuur bevindt zich de entree met korfbog en groot dichtgezet spitboogvenster. De vensters hebben een bakstenen vorktracering. Het bakstenen schip en dwarspand hebben zandstenen hoekblokken in de steunberen. In de basementen van de muren bevinden zich aan de zuidzijde lijsten van tufsteen, afkomstig van een vroegere kerk.

Het schip is overdekt met een houten tongewelf en de zijbeuken door halve tongewelven. Het transept is afgescheiden door een beschilderd schot uit

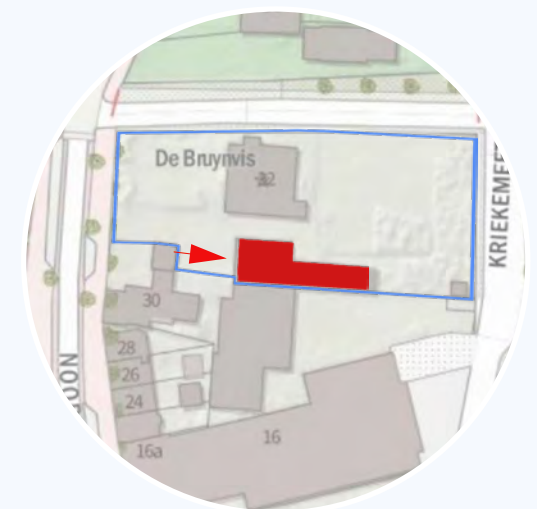
de vroege 19^e eeuw. In het transept zijn de vensters aan de noord- en oostzijde dichtgezet.

In het interieur is een fragment van een doopvont van rode zandsteen uit de 16^e eeuw bewaard gebleven. Daarnaast bevinden zich in het interieur onder andere een preekstoel, lezenaar, doophek, kronen en banken uit 17^e en 18^e eeuw. In 1987 werd besloten tot nieuwbouw door de fa. A. Nijse en Zoon te Wolphaartsdijk, waarbij de kas van het Dekker-orgel uit 1921 behouden bleef.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de Ring is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van het dorp is het gebouw eveneens van belang.

Geen monumentenstatus

Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk

Adres	Noordstraat 34 Burgh-Haamstede
Bouwjaar	1935
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Opslag/bedrijfsruimte

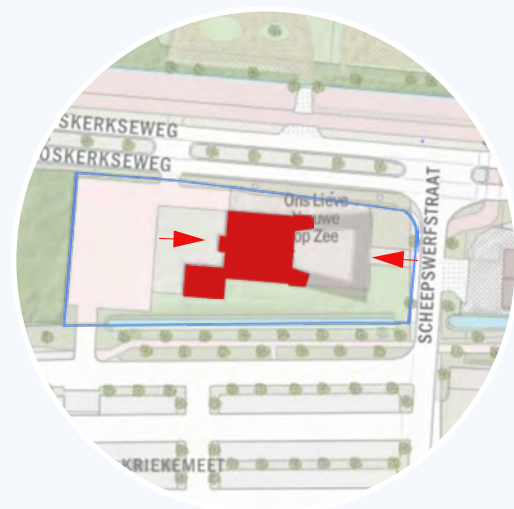
De Christelijke Gereformeerde kerk aan de Noordstraat is een voormalige bollenschuur. In 1949 werd het in gebruik genomen als kerk en voor dat doel verbouwd. Het is een zeer eenvoudige zaalkerk met een rechthoekige plattegrond. De oorspronkelijke kerk heeft tuitgevels met schouder. De bakstenen gevels zijn (later?) gepleisterd. De lange zijgevels worden geleed door lisenen met daartussen rechthoekige vensters. De hooggeplaatste vensters hebben een roedenverdeling met een ruitpatroon. De kerk heeft een zadeldak. Tegen de kopse gevels zijn later aanbouwen gemaakt. Aan de voorzijde is een portaal aangebouwd. Een oudere foto opname laat zien dat het interieur eenvoudig was afgewerkt met gepleisterde muren en plafond. In het interieur waren sobere houten banken en een kansel geplaatst. De muren waren voorzien van een

lambrisering.

Het kerkje is buiten gebruik gesteld in 1982, toen de christelijk gereformeerden een nieuw kerkgebouw aan de Dapperweg in gebruik namen. Het kerkgebouw aan de Noordstraat staat er nog steeds, maar wordt niet meer als zodanig gebruikt. Het is nu een opslagruimte.

Ondanks dat het ex- en interieur van de kerk gewijzigd zijn, heeft de kerk nog waarde als voorbeeld van een zeer eenvoudige dorpskerk. Door herbestemming en buitengebruikstelling zijn dit soort kerken zeldzaam aan het worden.

- Beschermd
- 732m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Onze Lieve Vrouwe op Zee

Adres	Serooskerkseweg 2 Burgh-Haamstede
Bouwjaar	1959
Architect	Lubbe, C.F.L. van der
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Rooms-Katholiek Kerkgenootschap in Nederland
Gebruik	Religieus

De open lichtkerk voor buitendiensten bezit ook een rechthoekig gesloten zaalkerk met voorportaal, consistorie met garage en is voorzien van 2 kleine opengewerkte torens naast de ingang. Ze is gebouwd als strandkerk en parochiekerk voor vaste bewoners. In de oorlog vestigden zich veel Brabanders in het dorp die daar verplicht moesten werken. Zo ontstond er een kleine katholieke gemeenschap. Het ontwerp laat ook invloeden van de Bossche School zien door de kubische vormen, het gebruik van sober materiaal en de getalsmatige verhoudingen. De gevels zijn voorzien van decoratief metselwerk met glas-in-loodramen aan weerszijden. Het tentdak wordt ondersteund door 4 stalen pijlers, daartussen bevindt zich een cassetteplafond, waardoor de vierkante vormtaal wordt benadrukt. Het interieur heeft een lichte uitstraling, een vast litur-

gisch centrum met eenvoudige kerkbanken en is verrijkt met enkele originele en later toegevoegde kunstwerken. Nabij de kerk ligt de katholieke begraafplaats.

De kerk heeft een architectuurhistorische waarde, naast de cultuurhistorische waarde als toeristenkerk. De 3 dichtgemetselde deuren naar het atrium zijn een aantasting van het concept.

- Geen monumentenstatus
- 145m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

Adres	Ankerweg 10 Burgh-Haamstede
Bouwjaar	1953
Architect	W. de Jonge jr.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeente
Gebruik	Religieus

De kerk aan de Ankerweg is een traditionalistische zaalkerk onder een zadeldak met roosvensters in voor- en achtergevel en een horizontale lichtstrook onder de dakrand in de zijgevels. Het ingangsportaal met voordeur wordt geflankeerd door ronde vensters. Op het dak staat een dakruiter. In het interieur staat een eenvoudige houten kansel met daarachter het orgel. Dit orgel is de vervanger van het oorspronkelijke Van Leeuwen pijporgel. Vanwege de groei van het aantal toeristen in de kerkdiensten werd in 1972 het kerkgebouw uitgebreid met een zaal met 300 zitplaatsen die tegen de rechter zijgevel is geplaatst. De nieuwe zaal heeft een reeks zadeldaken die haaks op de gevel zijn geplaatst. Ondanks de gerealiseerde uitbreiding is het hoofdvolume goed herkenbaar gebleven.

De kerk heeft een beperkte architectuurhistorische waarde omdat de kenmerken van de kerk grotendeels verloren zijn gegaan door de aanbouwen. Wel is er een verbinding van de kerk met de ontwikkeling van de badcultuur in Haamstede.

- Geen monumentenstatus
- 291m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Ontmoetingskerk

Adres	Dapperweg 25 Burgh-Haamstede
Bouwjaar	1982
Architect	v.d. Plas
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (CGK)
Gebruik	Religieus

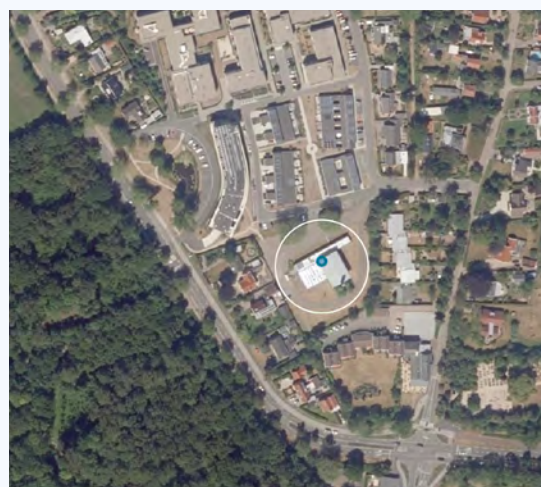
De kerk vervangt een eerdere Christelijke Gereformeerde kerk aan de Noordstraat. Na de Tweede Wereldoorlog is aan die straat in Haamstede een bollenschuur aangekocht en verbouwd tot kerk. De institutie van de kerkelijke gemeente Haamstede vond plaats in 1956. Het gebouw aan de Noordstraat was niet ideaal. Najaar 1982 kon de nieuwe Ontmoetingskerk aan de Dapperweg 23 in gebruik worden genomen. Het ontwerp van de kerk was van de hand van architectenbureau Van der Plas. De oude kerk aan de Noordstraat is februari 1986 verkocht.

De bakstenen kerk heeft een samengestelde plattegrond en hoge zadeldaken. De kerklocatie is gemarkeerd met een open toren. In de gevels zijn grote vensters aangebracht die bij het liturgisch centrum zijn gevuld met

glas in lood. In de kerkzaal staan losse stoelen. Ondanks dat de kerk gebruik maakt van gelijksoortige materialen zoals baksteen als de kerken uit de wederopbouwperiode wijkt ze door het gebruik van wisselende volumes en dakvormen af van de architectuur uit die periode. In 1987 werd een nieuw orgel in gebruik genomen, dat gebouwd werd door de fa. A. Nijse en Zonen te Wolphaartsdijk. De kerk doet ook dienst als toeristenkerk en is vanwege de grote toestroom in de vakanties in 2001 vergroot.

Het kerkgebouw heeft enig belang als voorbeeld van moderne kerkenbouw waarbij gebruik gemaakt is van een samengestelde plattegrond.

- Beeldbepalend
- 573m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Pelgrimskerk

Adres	Platboslaan 1 Burgh-Haamstede
Bouwjaar	1963/1964
Architect	G. Tuinhof
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Het gebouw voor de Gereformeerde Kerk werd in gebruik genomen in 1964. Het gebouw verving het kerkgebouw aan de Noordstraat, dat te klein geworden was voor de vele extra gasten in de zomer.

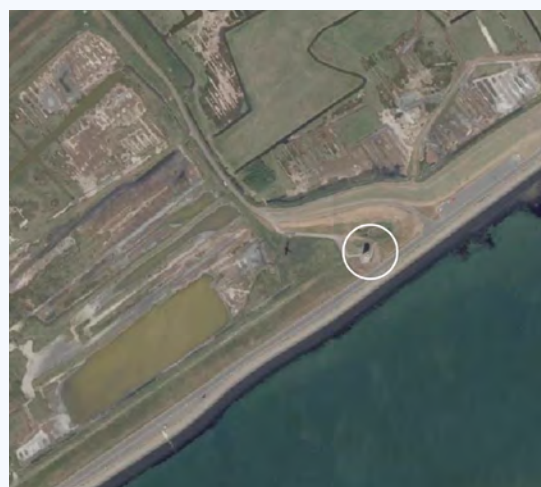
De zaalkerk heeft een zwevend zadeldak, een opengewerkte betonnen toren en een plantsoen. De karakteristieke jaren '60-architectuur heeft een zichtbaar skelet van gewapend beton, betonnen vensters met een ritmische, verticale tratering en een abstract gekleurd glas-in-beton-kunstwerk. Een bijzonder detail is het later toegevoegde overdekte terras (Steen en Tuinhof, 1973) om de kerkende toeristen op te vangen. De nieuwe kerk kreeg flexibele ruimtes voor het toegenomen kerkbezoek in het toeristische seizoen, de oude kerk was daarvoor te klein. Er zijn diverse aangebouwde bijgebouwen, waarvan sommige

van een latere datum zijn. De kerk is meerdere keren verbouwd, vergroot of gemoderniseerd. De hoofdvorm is echter intact. Het orgel is in 1969 gebouwd door de firma Gebr. Reil (Heerde). Rond de kerk is een bungalowpark gerealiseerd.

Het kerkgebouw is ondanks de wijzigingen en toevoegingen van belang als voorbeeld van moderne kerkenbouw. De kerk is sterk verbonden met de badcultuur van Haamstede en wordt daarom ook wel toeristenkerk genoemd.

 Rijksmonument

 Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Plompe Toren

Adres	Koudekerkseweg Burgh-Haamstede
Bouwjaar	15e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Romaans
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Toeristische attractie

De toren staat aan de dijk tussen Burgsluis en Serooskerke (z.g. Plompe Toren van Koudekerke). De bakstenen toren heeft 3 geledingen en een ingangspoortje aan de oostzijde. In het interieur zijn een stenen spiltrap en de aanzet van een stenen gewelf bewaard gebleven. De toren van 23 meter hoog is het enige restant van Koudekerke, een inmiddels in de Oosterschelde verdwenen dorp op Schouwen-Duiveland. De toren staat net binnendijks en in het dijkprofiel: in de binnenglooiing van de Oosterscheldedijk is een uitholling rond de voet gemaakt.

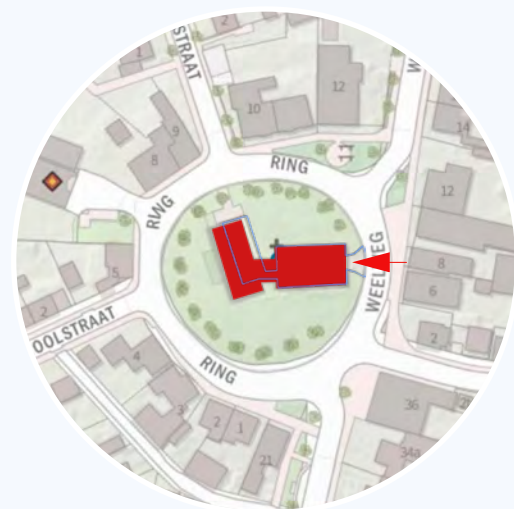
In 1468 kocht Lodewijk van Gruuthu(u)se het ambacht "Coudekerk". Hij bouwde een nieuwe kerk, omdat de oude in verval raakte. Vanaf 1300 werd de zuidzijde van Schouwen aangetaast door de zee waardoor veel land en dorpen verloren gingen. Ook het dorp

Koudekerke was het slachtoffer. In 1581 werd dwars door het dorp een inlaagdijk aangelegd..2 Jaar later volgde de sloop van de kerk en trokken veel bewoners weg nadat de inlaagdijk zeedijk was geworden. De toren bleef behouden omdat deze diende als baken voor de zeevaart.

In 1935 vond een restauratie plaats. Tijdens de Tweede Wereldoorlog liep de toren schade op. In 1962 volgde een nieuwe restauratie. In 1974 liet de voormalige gemeente Westerschouwen de buitenkant van de toren herstellen. Sinds 1997 is de Vereniging Natuurmonumenten de beheerder. De Plompe Toren is tegenwoordig een toeristische attractie.

De toren is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de geschiedenis van het verdronken dorp Koudekerke is daarbij van belang.

- Geen monumentenstatus
- 162m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Protestantse Kerk

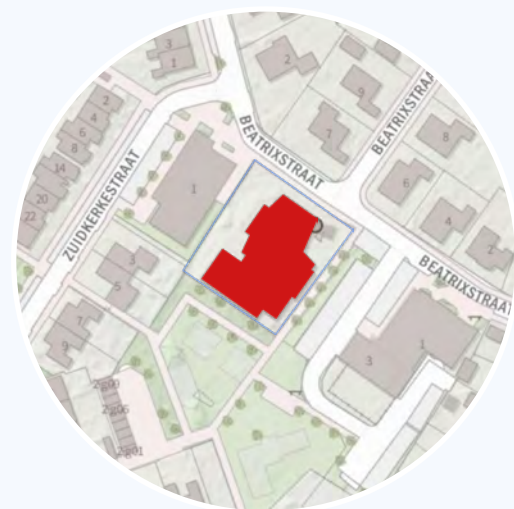
Adres	Weelweg 1 Kerkwerve
Bouwjaar	1900
Architect	L. Couvée
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De voorganger van de Hervormde kerk dateerde uit de 15de eeuw, en is in 1895 gesloopt. Daarna is van 1895 tot 1900 een houten noodkerk in gebruik geweest, die in 1900 is vervangen door de huidige kerk. De nieuwe kerk betrof een relatief eenvoudige eenbeukige kerk met 5 vensterassen en een houten geveltoren. De gekoppelde vensters in de lange gevels zijn aangebracht in blindnissen met een segmentboog. In de voorgevel zijn de vensters geplaatst in rondboognissen, ook de entree is voorzien van een rondboog. In het interieur heeft de kerk een houten gewelf. Het orgel is geplaatst op een houten balkon boven de entree. De kerk is gedeeltelijk voorzien van vaste banken en gedeeltelijk van losse stoelen.

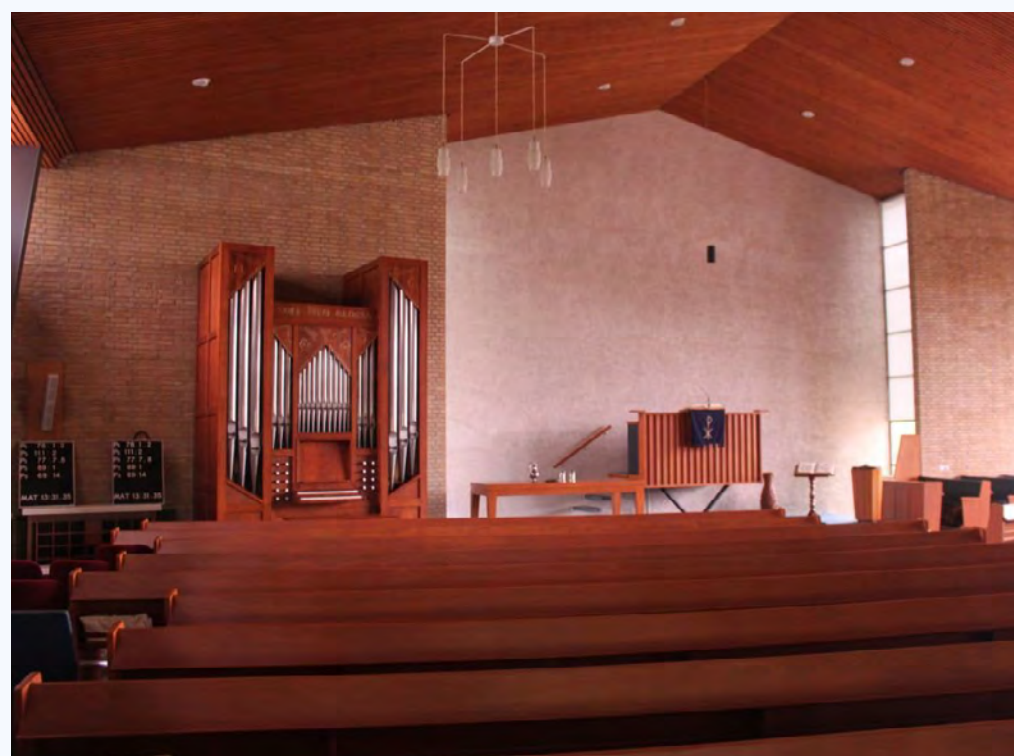
De preekstoel, gemaakt rond 1700, is het enige interieurstuk dat behouden is uit de oude kerk waardoor het kerkgebouw een rijksmonument is. In 1919 werd een harmonium in de kerk geplaatst. In 1987 werd een nieuw orgel in gebruik genomen, gebouwd door Fama en Raadgever uit Utrecht.

De kerk heeft enig belang vanwege de architectuur uit het begin van de 20e eeuw. Stedenbouwkundig is de locatie van belang in het centrum van belang. In het interieur is de preekstoel van hoge waarde.

- Geen monumentenstatus
- 695m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Pniëlkerk

Adres	Beatrixstraat 5 Kerkwerve
Bouwjaar	1966
Architect	C.G. Geenen & L.R.T. Oskam
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (CGK)
Gebruik	Religieus

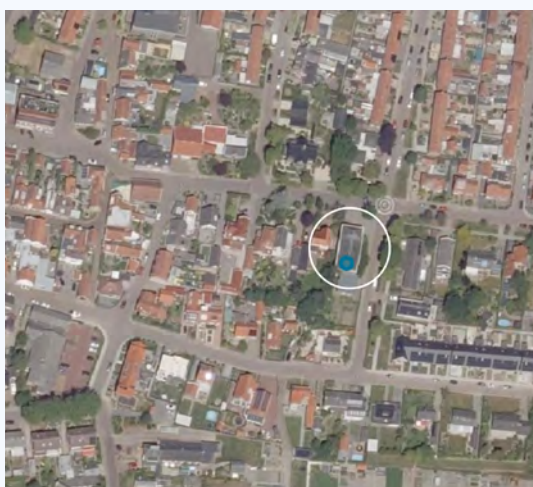
Onder verantwoordelijkheid van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Zierikzee werden vanaf 1949 kerkdiensten gehouden in de kantine van een barakkenkamp aan het begin van de Zandweg. Dat kamp diende voor de huisvesting van werklieden belast met grondverbetering en wegeaanleg, nodig na de inundatie van 1944-1945. Na de Watersnoodsramp van 1953 kreeg de gemeente de beschikking over een uit Zweden afkomstige houten noodkerk, die eerst werd geplaatst nabij een barakkenkamp aan de Heereweg in Noordgouwe.

De bakstenen zaalkerk heeft een vrijstaande, opengewerkte klokkentoren en lage schuingeplaatste en verspringende bijgebouwen waarin een entreepartij en nevenruimten ondergebracht zijn. De kerk heeft een flauw hellend zadeldak. De voorgevel is voorzien van decoratief metselwerk. Aan de

straatzijde is de gevel opengewerkt en bestaat de gevel uit groen vensterglas in stalen stijlen met een modernistische vlakverdeling. Het interieur is eveneens voorzien van siermetselwerk, vast kerkmeubilair en een verhoogd liturgisch centrum. Het plafond is betimmerd met blank afgewerkte schroten. Recent is de kerk uitgebreid met vergaderruimtes in een hedendaagse stijl. Het interieur hiervan is donker uitgevoerd, wat een contrast vormt met de lichtval in de kerk.

Door de verbouwingen is de wederopbouwarchitectuur aangetast en daardoor niet meer van grote waarde. Het kerkgebouw is wel een uitdrukking van de protestantse leefcultuur in Zeeland en verbonden met andere gebeurtenissen in de Zeeuwse geschiedenis, zoals de inundatie en de Watersnoodsramp.

- Beeldbepalend
- 385m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Jacobuskerk

Adres	Ooststraat 16 Nieuwerkerk
Bouwjaar	1958
Architect	Chr. de Heer
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Hersteld Hervormde Kerk
Gebruik	Religieus

Gebouwd als Gereformeerde kerk, na verwoesting van de oude kerk tijdens de Watersnoodramp in 1953. De zaalkerk met zadeldak heeft een expressief vormgegeven dakruiter, een verhoogde voorbouw en een aangebouwde consistorie. De kerk wordt sinds 2005 hergebruikt door de Hersteld Hervormde Kerk.

Het ontwerp is van Chr. de Heer en heeft invloeden uit de Bossche School. In de gevels zijn getalsmatige liturgische verwijzingen zichtbaar, bijvoorbeeld in de 8 spekbanden, 12 kleine vensters aan de voorzijde en 4 kleine vensters in een zijgevel (Heilige Grafkerk, Apostelen, Kerkvaders). De zijgevel aan de straatzijde (Badhuisstraat) bestaat geheel uit een abstract glas-in-lood-kunstwerk. Het interieur is zeer eenvoudig en gewijzigd: van oorsprong stoelen, nu weer banken. Een oorspronke-

lijk wandkunstwerk is niet meer aanwezig/zichtbaar. In de gevel is een kleine gedenksteen ingemetseld ter hoogte van de waterstand tijdens de Watersnoodramp van 1953. De kerk staat aan de rand van een uitbreiding van het dorp. Aan de achterzijde van de kerk bevindt zich een bijgebouw met vergaderruimte. Het gebouw is in hoofdopzet ongewijzigd, het interieur is echter aangepast.

Het gebouw vertegenwoordigt waarde als wederopbouwkerk met invloeden van de Bossche school. Het gewijzigde interieur is minder van belang.

- Geen monumentenstatus
- 304m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente in Nederland

Adres	Stationsstraat 11 Nieuwerkerk
Bouwjaar	1955
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten in Nederland
Gebruik	Religieus

De eenvoudige kerk is ondergebracht in het achterste bouwvolume van de voormalige Christelijke School aan de Stationsstraat in Nieuwerkerk. Het hoofdvolume van de voormalige school heeft een zadeldak met een wolfeind boven de voorgevel. Het gebouw heeft eenvoudige 'woonhuis'-vensters. De Gereformeerde Gemeente in Nederland houdt haar bijeenkomsten in dit gebouw. In 1977 werd het kerkgebouw vergroot vanwege de groei van de gemeente. De kerk met 250 zitplaatsen is na een restauratie eind maart 2002 weer in gebruik genomen. Banken en kansel zijn toen vernieuwd.

In 2003-2004 werd de kerk van binnen geheel vernieuwd. In 1967 werd het thans in deze kerk staande orgel aangekocht. Dit instrument werd in 1837 gebouwd door Hermanus Knipscheer uit Amsterdam. Nieuwerkerk was één van de gemeenten die in 1980 buiten het verband kwam te staan. Per 2008 keerde gemeente na een verzoek - uit nood vanwege een tekort aan voorgangers - weer terug naar het verband van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland.

De kerk heeft beperkte architectuurhistorische waarde maar wel enige cultuurhistorische waarde als uitdrukking van de protestantse leefcultuur op Schouwen-Duiveland, in het bijzonder die van de bevindelijk gereformeerde signatuur.

- Geen monumentenstatus
- 309m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

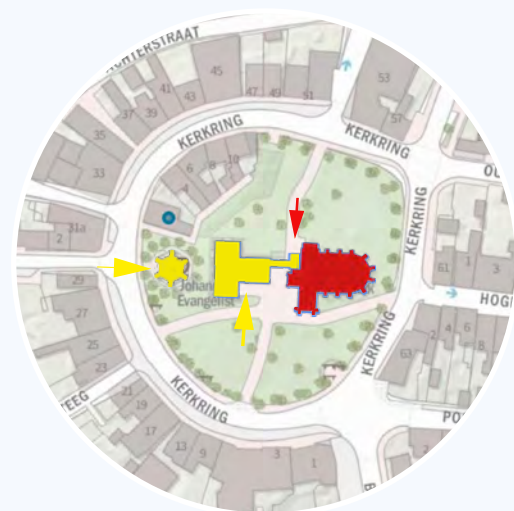
Gereformeerde Gemeente

Adres	Molenstraat 16 Nieuwerkerk
Bouwjaar	2004
Architect	J. Fierloos (Goes)
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeente
Gebruik	Religieus

De kerk aan de Molenstraat werd in 2005 in gebruik genomen. Het ontwerp van J. Fierloos is beïnvloed door de modernistische kerken die gedurende de wederopbouwperiode werden gebouwd. Voor het gebouw zijn bakstenen gevels gebruikt met vensteropeningen in verschillende vorm. De kerk is gemarkeerd met een smalle torenspits. De entree is gesitueerd in een aanbouw met plat dak. In het interieur zijn de dakspanten en dakbeschot zichtbaar. Het liturgisch centrum is in een hoek van de kerkzaal geplaatst. De kansel met daarachter het orgel zijn op een verhoging geplaatst. De zaal is afgewerkt met witte gestucte wanden en houten banken. In de zaal is een galerij gebouwd met 90 zitplaatsen.

Het gebouw heeft enige waarde als opvallend vormgegeven post '65 architectuur, van in het bijzonder de torenspits. Daarnaast is het een onderdeel van de geschiedenis en groei van de Gereformeerde Gemeente in Nieuwerkerk.

- Rijksmonument
- 170m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Johanneskerk

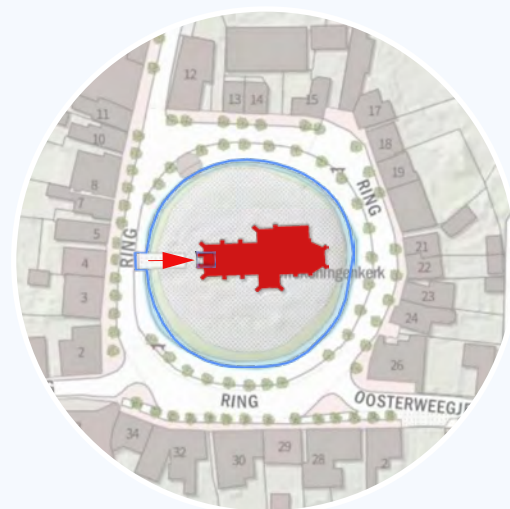
Adres	Kerkplein 2 Nieuwerkerk
Bouwjaar	1475 - 1509
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Al in 1233 stond er een kerk in Nieuwerkerk, maar deze werd waarschijnlijk verwoest of was bouwvallig. De huidige kerk, gewijd aan Johannes de Evangelist, is gebouwd van 1475 tot 1509. Het schip van de kerk is in 1583 door een brand aangetast en werd gesloopt. Tussen de toren en koor heeft tot de Watersnoodramp in 1953 een school met bijgebouwen gestaan. Het koor stamt nog uit het eind van de 15^e eeuw met de zuidelijke dwarsarm en hierbij aangebouwde sacristie. In het metselwerk zijn zandstenen banden verwerkt. Het koor omvat 3 traveeën en een 5/10 koorsluiting. Het restant van de kerk heeft een houten tongewelf. De westelijke muur is modern. De sacristie is inwendig op manskhoogte met een doorlopend boogfries versierd, heeft 2 nisjes in de westzijde en is overdekt met een dubbel stenen kruisgewelf. In de kerk staat een preek-

stoel van rond 1700 en er liggen een aantal grafzerken uit de 16^e en 17^e eeuw. Het ontmoetingscentrum Punt 3 is uit 2005. De lampen van de buiten gebruik gestelde Geref. Jacobuskerk zijn na 2004 overgeplaatst naar dit ontmoetingscentrum. Deze ruimte wordt gebruikt voor vergaderingen, een kopje koffie na de dienst en dergelijke. De vrijstaande toren is in februari 1945 opgeblazen door de Duitsers. In 1975 is de toren herbouwd en op 9 maart 1976 weer in gebruik genomen.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de Kerkring is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Nieuwerkerk is het gebouw eveneens van belang.

- Rijksmonument
- 147m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Driekoningen Kerk

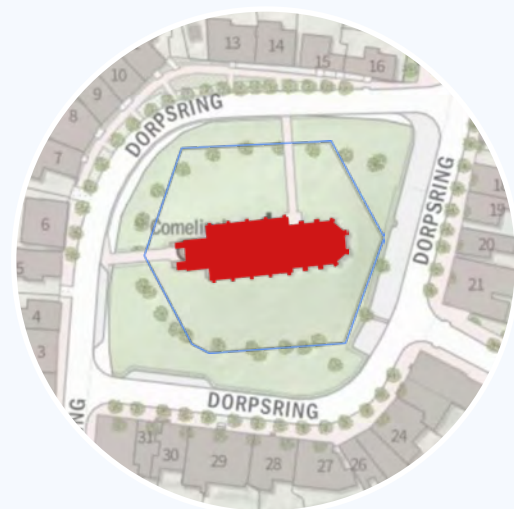
Adres	Ring 1 Noordgouwe
Bouwjaar	1462
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Noordgouwe heeft als enige op Schouwen-Duiveland een laat-middeleeuwse kerk waarvan we het bouwjaar kennen: 1462. Bij het herstel van de kerk in 1577 zijn stenen van het afgebroken Karthuiserklooster, dat ten zuiden van het dorp stond, voor de huidige kerk gebruikt. De eerste restauratie was in 1938, de tweede was van 1953 tot 1956. De derde restauratie was in 1998. De kerk is niet beschadigd tijdens de Watersnoodramp van 1953. Het bakstenen gebouw (1462) bestaat uit een uit schip, transept en driezijdig gesloten koor. De zuidelijke dwarsarm is in 1840 afgebroken om plaats te maken voor een school, maar is bij de restauratie tussen 1953-1956 weer teruggebracht. Schip en koor worden overdekt door een houten tongewelf.

In het interieur bevinden zich een preekstoel en banken uit de 17e eeuw en een doopvont dat wellicht gedeeltelijk uit de 15e eeuw stamt. Het orgel is in 1972 nieuw gebouwd door de firma Gebr. Van Vulpen (Utrecht). De kerk heeft een slanke bakstenen westtoren van 3 geledingen met lisenen en smalle nisjes in de steunberen. De begane grond heeft een kruisgewelf met bakstenen ribben op eenvoudige draagstenen. De lage spits is modern en wordt bekroond door een kruis uit de 16e eeuw.

De kerk met toren is van hoge waarde vanwege haar bouwgeschiedenis vanaf de 15e eeuw. Ook de stedenbouwkundige situatie is van belang met de kerk als middelpunt van de ontwikkeling van een ringdorp. In het interieur bevinden zich verschillende waardevolle onderdelen.

- Rijksmonument
- 190m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Corneliuskerk

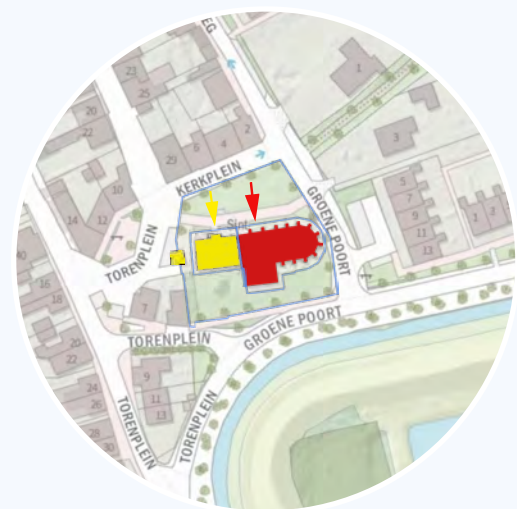
Adres	Dorpsring 33 Noordwelle
Bouwjaar	15e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De bakstenen kerk is in het midden van de 15^e eeuw gebouwd. Tijdens het beleg van Zierikzee in 1575/1576 werd de kerk zwaar beschadigd. Bij de herbouw werd het schip hoger opgetrokken; het heeft 4 traveeën. Het koor van 3 traveeën en driezijdige sluiting is in 1754 herbouwd en later gerenoveerd. In 1875 is een pleisterlaag aangebracht, deze is in 1960 verwijderd evenals de aanbouwen. De koorsluiting is bij restauratie in oorspronkelijke vorm teruggebracht. In het interieur staan een preekstoel uit 1754 met snijwerk en een houten lezenaar. De kerk heeft langs de gevels relatief moderne banken en voor het overige stoelen. Het orgel is in 1868 gebouwd door Flaes en Brunjes.

De kerk heeft een overhellende bakstenen westtoren. Het onderste vierkante deel is gebouwd in het midden van de 15e eeuw. De toren heeft een achtkante bovenbouw, uit het midden van de 16e eeuw, met achtkante spits. Bij de jongste restauratie is de toren aan de westzijde voorzien van 2 steunberen.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de Dorpsring is van grote waarde. In het interieur is de 18e eeuwse preekstoel een belangrijk element. Als onderdeel van de geschiedenis van het dorp is het gebouw eveneens van belang.

- Rijksmonument
- 207m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Jodocuskerk

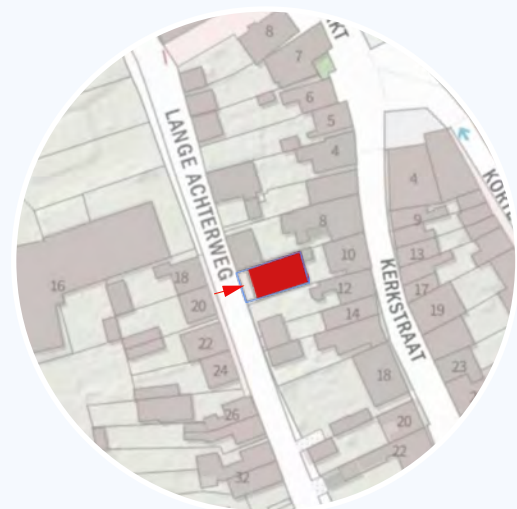
Adres	Torenplein 1 Oosterland
Bouwjaar	ca. 1500
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

In 1354 vond er inpoldering plaats en kreeg Oosterland een houten kapel gewijd aan de Heilige Jodocus. Later is deze kapel vervangen door de huidige kerk, waarvan in 1612 het schip van de kerk door brand verloren is gegaan. De kerk is gebouwd rond 1500. Het muurwerk bestaat uit metselwerk met banden in de gevels en met hoekblokken aan de beren van het koor. Het koor van 3 traveeën en 5/10 sluiting overdekt door een houten tongewelf, met ribben rustende op geprofileerde muurstijlen op zandstenen draagstenen. Een deel van de kerktoren en de aan de toren verbonden westgevel is rond 1400 gebouwd. Sedert de kerkbrand is 1612 staat de toren los van de kerk. De oorspronkelijke torenspits werd in de 18e eeuw gesloopt en vervangen door het huidige zadeldak. Het vroegere transept is vervangen door 2 traveeën die het koor verlengen.

In het interieur staat een preekstoel en banken uit de 17^e eeuw. Naast een marmeren wandtafel voor Suzanna Maria Lonque, (1752) liggen een aantal hardstenen grafzerken in de kerk. De huidige Voorkerk bij de kerk was in de 19de eeuw een schoolgebouwtje en daarna gemeentehuis. In 1964 heeft de gemeente de Voorkerk teruggegeven aan de kerk. In de Tweede Wereldoorlog is het per ongeluk deels verwoest met daarbij de toren. De toren was voor de oorlog maar 15 meter hoog. In 1949-1950 is de toren verhoogd tot 22 meter.

De kerk met toren is van hoge waarde vanwege haar bouwgeschiedenis vanaf de 16e eeuw en zijn afwerking met natuursteen. Ook de stedenbouwkundige situatie is van belang met de kerk als middelpunt van de ontwikkeling van een ringdorp. In het interieur bevinden zich verschillende waardevolle onderdelen.

- Geen monumentenstatus
- 95m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Voormalige Gereformeerde Kerk

Adres	Lange Achterweg 1 Oosterland
Bouwjaar	1919
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Opslag

De voormalige Gereformeerde Kerk in Oosterland is een eenvoudig zaalkerkje zonder toren. Ze is in gebruik genomen in 1919, nadat de kerk aan de Sint Joostdijk naar een andere kerkelijke gemeente was overgegaan. Het bakstenen gebouwtje heeft aan de voor- en achterzijde tuitgevels met schouder. De entree heeft een rondboog waarvan het boogveld is gevuld met gedecoreerde tegels. De voorgevel heeft een plint van cementpleister. De voorgevel is geleed door lisenen met daartussen spitsboogvensters waarvan de boogvelden zijn gevuld met dezelfde tegels als bij de entree. In de openingen zijn stalen vensters met roedenverdelingen en segmentbogen geplaatst. Langs de geveltop en bij de schoorsteen is enig siermetselwerk toegepast. De lange zijgevels zijn geleed door lisenen met daartussen roedenverdeelde segmentboogven-

sters. De zijgevels en achtergevel hebben geen versieringen zoals de voorgevel. Het zadeldak is gedekt met pannen. Als Gereformeerde Kerk kwam het gebouw buiten gebruik in 1970, toen men samenging met de Gereformeerde Kerk in Nieuwerkerk. Deze voormalige kerk is tegenwoordig een opslagplaats, maar goed herkenbaar als voormalig kerkgebouw.

De voormalige kerk heeft nog waarde als voorbeeld van een zeer eenvoudige dorpskerk. Door herbestemming en buitengebruikstelling zijn dit soort kerken zeldzaam aan het worden.

- Geen monumentenstatus
- 244m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Voormalige Oud Gereformeerde Gemeente

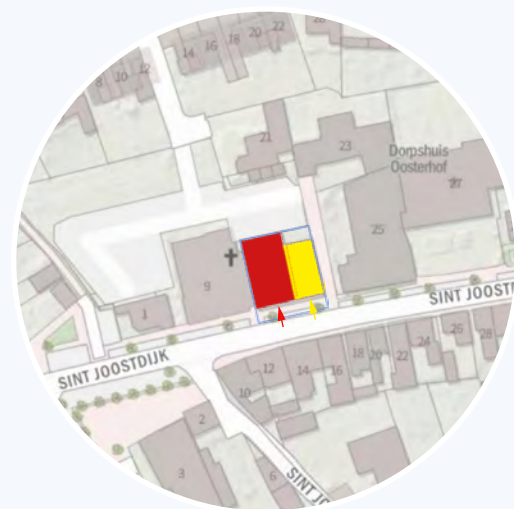
Adres	Groenendaal 12 Oosterland
Bouwjaar	1948
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Woning

Het voormalige gebouw van de Oud Gereformeerde Gemeente in Oosterland is in 1948 in gebruik genomen en werd gesloten in 1965, toen een nieuw kerkgebouw aan de Burgemeester van der Havestraat in gebruik werd genomen. Dit voormalige kerkgebouw is tegenwoordig een woning. De gevel van de voormalige kerk is atypisch voor de kleine kerken in Zeeland. In plaats van de gebruikelijker topgevel heeft dit pand een rechtgesloten voorgevel met een kleine topgevel in het midden en pinakels op de hoeken. De gevels is afgesloten met een geprofileerde lijst. Op de verdieping is een ruitvormig venster aangebracht, omlijst met uitkragende bakstenen en hoekblokken. Onder de verdieping is een waterlijst gemaakt. De begane grond is naar alle waarschijnlijkheid verbouwd toen de kerk een woning werd. Op een detail van een

foto uit 1953 is te zien dat het gebouw een centraal geplaatste ingang had met links en rechts daarvan 2 kleine vensters. De waterlijst ontbreekt in die tijd.

De verbouwde kerk vertegenwoordigt door de wijzigingen weinig waarde meer.

- Geen monumentenstatus
- 287m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

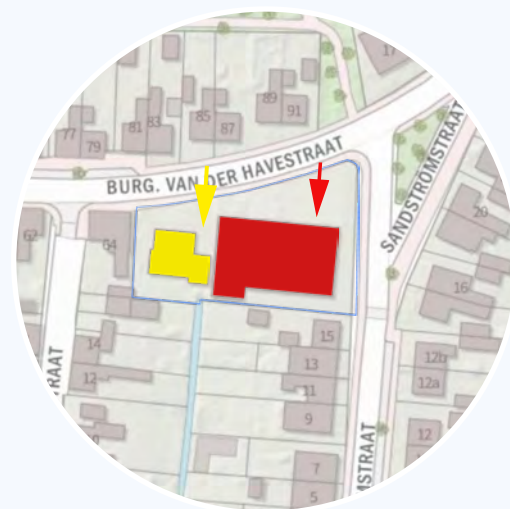
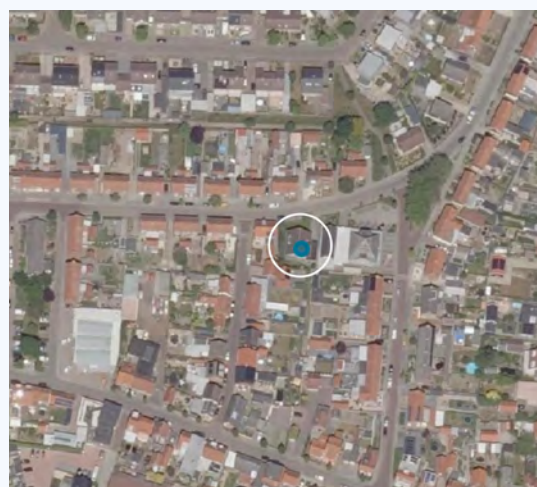
Adres	Sint Joostdijk 11 Oosterland
Bouwjaar	1917
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeente
Gebruik	Religieus

De kerk aan de Sint Joostdijk 11 is gebouwd als Gereformeerde Kerk in 1917. In 1919 is het gebouw overgegaan naar de Gereformeerde Gemeente. In 2014 zijn een woning en winkel aan de rechterzijde van de kerk afgebroken om ruimte te maken voor de bouw van het gebouw De Ark, voor de jeugd van deze kerk. Tevens is er bij de kerk meer parkeergelegenheid gekomen voor deze kerkgemeente. Het bakstenen gebouw in een wat afwijkende, modernere stijl dan andere kleine kerken op Schouwen-Duiveland. Andere kerken waren meer geënt op het neoclassicisme. Deze kerk is meer door de interbellum architectuur beïnvloed. In de gevels zijn hoge rechthoekige vensters geplaatst. Boven de entree is een bovenlicht met keperboog gemaakt.

De topgevel is geaccentueerd met natuurstenen elementen. Het interieur heeft een houten gewelf dat blank is afgewerkt en witte muren. In het interieur staan deels vaste banken en deels stoelen.

De kerk is van belang vanwege de architectuur uit het interbellum. Ze onderscheidt zich door het modernere ontwerp dan andere kleine dorpskerken in de omgeving. Stedenbouwkundig is de centrale ligging van belang.

- Geen monumentenstatus
- 497m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

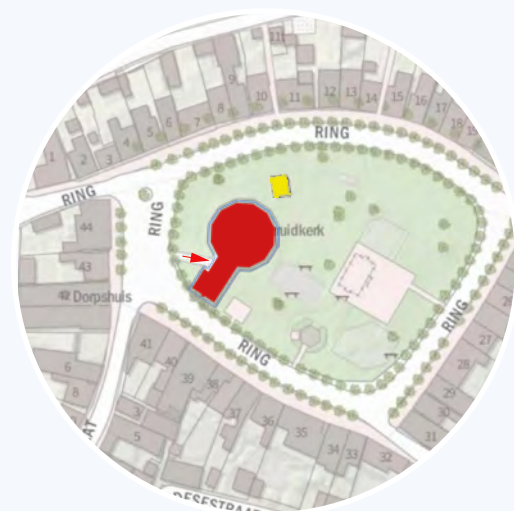
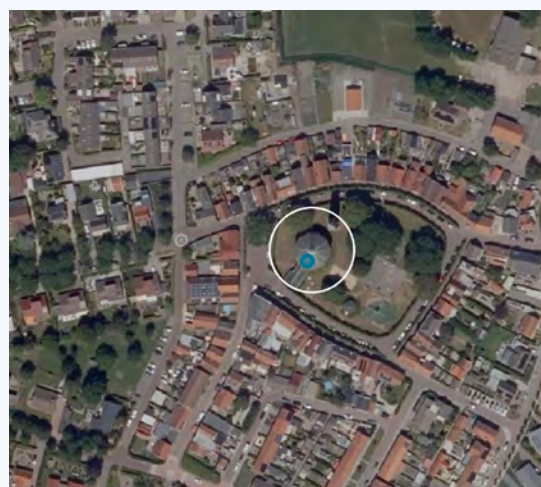
Oud Gereformeerde Gemeente

Adres	Burg. van der Havestraat 68 Oosterland
Bouwjaar	1965
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland
Gebruik	Religieus

De Oud Gereformeerde Gemeente in Oosterland heeft een kerk die in 1965 gebouwd is ter vervanging van een eerdere kerk aan het Groenendaal. De opvallende bouwvorm met piramidedak komt in Nederland in de wederopbouwperiode met enige regelmaat voor. De gebruikte bouwmaterialen zijn voor de wederopbouwperiode gebruikelijke materialen als baksteen, staal en blank afgewerkt hout. De gevels van de kerk zijn in 1994 verbouwd en in 2012 werd een nieuwe vergaderruimte bijgebouwd. Ook is in het piramidedak een dakkapel toegevoegd waardoor het oorspronkelijk ontwerp met piramidedak in belangrijke mate werd aangetast.

De kerk was een voorbeeld van een wederopbouwkerk met piramidedak. De recente uitbreidingen en vernieuwingen hebben het beeld ingrijpend veranderd, waardoor de waarde is verminderd.

- Beeldebepalend
- 279m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Geertruidkerk

Adres	Ring 48 Ouwerkerk
Bouwjaar	1956
Architect	Klokke, F.H.
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

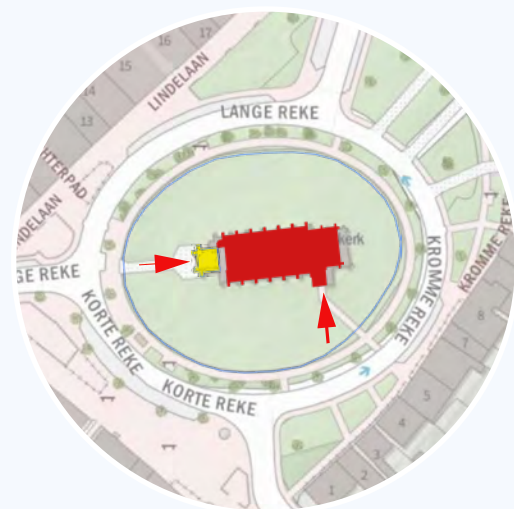
De middeleeuwse kerk van Ouwerkerk raakte zwaar beschadigd in de Tweede Wereldoorlog. Daarna volgde afbraak. Deze kerk was gewijd aan St. Gertrudis en sinds de Reformatie in gebruik door de protestanten. In 1946 verrees er een door Zwitserland geschonken noodkerk. In het kader van de wederopbouw na de watersnoodramp van 1953 werd de huidige kerk gebouwd, die 3 jaar later gereed kwam.

De nieuwe kerk is een twaalfzijdige centraalbouw met aangebouwde consistorie, betonnen paviljoen en een vrijstaande, opengewerkte klokkentoren. Het ontwerp heeft zowel classicistische als functionalistische invloeden. De kerkzaal heeft een loofhutvorm met glas-in-beton-vensters en een opengewerkte, betonnen dakruiter. In het interieur is het plafond voorzien van een experimentele demping naar

een ontwerp van prof. A.D. Fokker om de akoestiek te verbeteren. Het orgel is afkomstig van de Gebr. Van Vulpen en dateert uit de bouwtijd. De gevels van de toren hebben spekbanden en niet-functionele 'traptreden' van wit natuursteen.

De kerk heeft een hoge cultuurhistorische waarde vanwege de bijzondere bouwstijl binnen de protestantse kerkbouw, met name de twaalfzijdige centraalbouw en de opengewerkte toren met wenteltrap is uniek. Ook de stedenbouwkundige situatie is van belang.

- Rijksmonument
- 219m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Jacobuskerk

Adres	Lange Reke 7 Renesse
Bouwjaar	1506
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De Jacobuskerk is niet de eerste kerk op deze plaats in Renesse. Er moet al eerder een, waarschijnlijk romaanse, kapel hebben gestaan. Het hoofdaltaar was gewijd aan Jacobus Maior, de heilige van Santiago de Compostella. De toren van de kerk is waarschijnlijk voor 1458 gebouwd, los van de romaanse kapel. De huidige kerk is in de 16^e eeuw tegen de toren aangebouwd. Het is een bakstenen gebouw van 6 traveeën met zandstenen hoekblokken in de beren, met een houten tongewelf, waarboven nog het oude gewelf met zichtbare spanten en geprofileerde ribben behouden is.

Achter het orgel is nog te zien dat het de bedoeling was een groot bijpassend koor aan te bouwen. Het kleinere koor werd afgesloten van de kerk door een houten schot en voortaan als school gebruikt. Na de opening van een nieuwe school in 1970 elders in het

dorp werd oude school afgebroken en vond herbouw van het koor plaats. Bij die werkzaamheden is een deel van een wijwaterbakje teruggevonden, dat naast de oude uitgang aan de noordzijde is ingemetseld.

Boven de preekstoel van rond 1700, afkomstig uit de afgebroken kerk van Elkerzee, bevindt zich het orgel, dat in 1882 door de firma Oberlinger in Windesheim werd gebouwd voor de Deutsche Evangelische Gemeinde in Rotterdam. In 1938 werd het overgenomen door de hervormde gemeente van Renesse.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de dorpsring is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Renesse is het gebouw eveneens van belang.

- Geen monumentenstatus
- 289m²
- Leegstaand

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hoeksteen

Adres	Dijkstraat 23 Scharendijke
Bouwjaar	1916
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Leegstaand

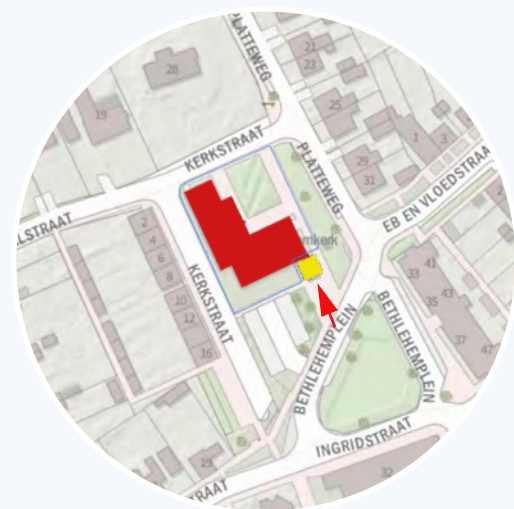
In 1871 werd in Scharendijke een Christelijke Gereformeerde Gemeente gesticht waarvoor in 1872 een kerkgebouw in gebruik werd genomen. Vanaf 1892, na de fusie van de Christelijke Gereformeerde Kerk met de Nederduits Gereformeerde Kerken, ontstaan als gevolg van de doleantie in de Nederlandse Hervormde kerk, ging deze gemeente deel uitmaken van de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Op de plaats van het kerkgebouw van 1872 werd in 1916 een nieuwe kerk gebouwd, later genaamd De Hoeksteen. In november 1993 ging deze gemeente een federatief verband aan met de Hervormde Gemeente van deze plaats. De kerk bleef evenwel in gebruik omdat kerkdiensten van de federatie afwisselend in het hervormde en in het gereformeerde kerkgebouw werden

gehouden. In 2001 werd de kerk gesloten. Daarna kwam de kerk leeg te staan en de vensters werden dichtgezet. In 2015 ontstond er brand in de kerk maar blijkbaar niet zo ernstig dat het gebouw afgebroken moest worden. Bij recente visuele inspectie staat de kerk er nog bij zoals in 2015. Van het interieur zijn geen recente foto's bekend. Alleen een foto van vóór de sluiting geeft een beeld van het eenvoudige interieur.

Ondanks dat het interieur van de kerk gewijzigd is, heeft de kerk nog waarde als voorbeeld van een eenvoudige dorpskerk. Door herbestemming en buitengebruikstelling zijn dit soort kerken zeldzaam aan het worden.

- Beeldbepalend
- 154 m2
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Bethlehemkerk

Adres	Bethlehemplein 4 Scharendijke
Bouwjaar	1955
Architect	Hoogevest, T. van
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De naam Bethlehemkerk herinnert aan het middeleeuwse klooster Bethlehem, gelegen in de toenmalige parochie Elkerzee. De hervormde kerk van Elkerzee was door de Watersnoodramp verwoest. Na 1953 besloot men Scharendijke aan te wijzen als ‘groei-kern’. Later, in 1959, werd de kerk van Elkerzee afgebroken. De kerk heeft een half ingebouwde toren, aangebouwde vergaderruimtes en consistorie, plantsoen en parkeervoorzieningen. Het is een traditionalistisch ontwerp van T. van Hoogevest met invloeden van de Delftse School. De kerk heeft een imposante bakstenen toren, gevels met bakstenen pilasters met daartussen glas-in-beton-ramen (Berend Hendriks) en een glas-in-baksteen-kunstwerk bij het liturgische centrum. De bijgebouwen zijn ontworpen in dezelfde stijl. In 2015 werd de kerk gerenoveerd, waarbij er ook nieuwe ramen (ontwerp

Marian Gaanderse) en wandkleden (Neeltje van der Linde) zijn geplaatst die de 6 scheppingsdagen verbeelden. De consistorie is in 2010 uitgebreid, waardoor de vergaderzaal is vergroot. Verder zijn er enkele aanpassingen geweest die de hoofdvorm niet hebben aangetast.

De bouwer van orgelkas en binnenwerk is Gebr. Van Vulpen. Orgelkas en binnenwerk zijn opgeleverd in 1959.

De kerk heeft cultuurhistorische waarde als getuigenis van de religieuze geschiedenis van Schouwen-Duiveland. De kerk heeft waarde als onderdeel van een nieuwbouwwijk uit de wederopbouwperiode en de herbouw na de Watersnoodramp.

- Rijksmonument
- 266m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde kerk

Adres	Dorpsplein 22 Serooskerke
Bouwjaar	1575
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

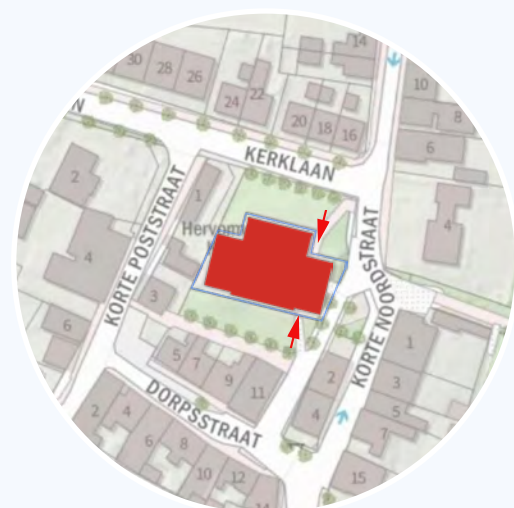
De parochie Serooskerke was een afsplitsing van de moederkerk in Haamstede. De Parochie Serooskerke wordt in 1405 in de archieven vermeld. In 1575 is de voorgaande kerk grotendeels door brand verwoest. Het schip van deze kerk is herbouwd. De ruïne van het koor is nooit weer hersteld. De kerk werd door het zoute water tijdens de Watersnoodramp van 1953 zwaar beschadigd. Na de ramp werd de kerk grondig gerestaureerd. De toren werd rechtgezet. Op 17 juli 1958 werd een nieuw orgel in gebruik genomen. Doordat het zoute water diep in de muren was doorgedrongen liet de stuclaag van de muren regelmatig los. De binnenzijde van de muren is in 1997 opnieuw gerestaureerd. Er is een nieuwe stuclaag aangebracht waardoor het probleem van het loslaten waarschijnlijk tot het verleden zal behoren.

Het bakstenen gebouw heeft 5 traveeën met een tongewelf en trekbalen. Aan de kerk is in de 18^e eeuw een consistoriegebouw. In het interieur staan een preekstoel, met lichtarm en zandloper en een kroon met 3 schildjes uit de 18^e eeuw.

De kerktoren uit 1425 heeft 2 geledingen en een ingangspoort met een korfboog met daarboven een spitsboogvenster. Op de tweede geleding zijn lisenen en boogfriezen aangebracht. De toren heeft een achtkantige, ingesnoerde spits.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Daarbij is ook de oudere toren van groot belang. Net als in andere dorpen is hier ook de stedenbouwkundige situatie bij de Ring (nu Dorpsplein genoemd) van grote waarde. In de kerk zijn 18e eeuwse interieurstukken van belang.

- Geen monumentenstatus
- 434m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Kerklaan 2 Sirjansland
Bouwjaar	1959
Architect	Donkelaar, A.N. van & J.H. Bodegraven
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

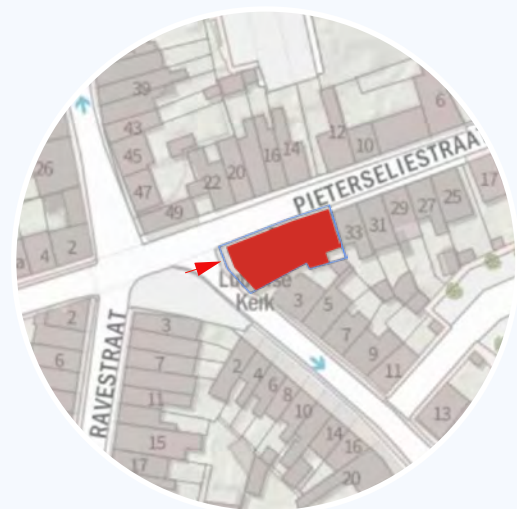
Omstreeks 1500 moet een stenen kerk in Sirjansland (een verbastering van 's-Heer Jansland) zijn gebouwd. Als gevolg van de Watersnoodramp van 1953 ging deze verloren. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu RCE) was er voorstander om de kerk in zijn totaliteit te herstellen. Het Nationaal Rampenfonds was alleen bereid de bouw van een geheel nieuwe kerk te financieren. De nieuw gebouwde kerk is een kleine zaalkerk met dakruiter op de locatie van de verwoeste voorganger. In de jaren tachtig werd naast de kerkzaal een tweede gebouwd, waardoor er een moderne variant op de hallenkerk ontstond.

Daarnaast is de kerk een uitdrukking van de protestantse leefcultuur op Schouwen-Duiveland. De kerk staat op de (verhoogde) locatie van de voorganger, in het midden van het oude dorpscentrum. De nog bestaande

oude kerkmuur omringt de voormalige begraafplaats. In 1988 is de kerk grondig verbouwd en gemoderniseerd, waarbij er flink werd uitgebreid aan de zuidzijde. Een nieuwe uitbreiding volgde in 2005.

De kerk heeft geringe architectuurhistorische waarde, maar is wel van belang vanwege de locatie en de bouwgeschiedenis.

- Rijksmonument
- 229m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Zwanenkerk

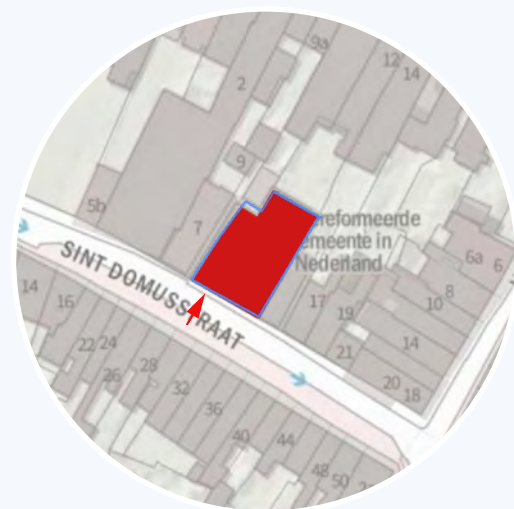
Adres	Gat van West Noord Westen 1 Zierikzee
Bouwjaar	1755
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	Evangelisch-Lutherse Kerk (PKN)
Gebruik	Religieus

In de 17de en 18de eeuw kwamen er veel koopvaardijochten naar de haven van Zierikzee. In de eerste helft van de 18e eeuw werden steeds vaker Scandinavische zeelui aangenomen. Zij kregen de mogelijkheid hun Lutherse godsdienst in Zierikzee uit te oefenen. Rond 1712 stelde het stadsbestuur een deel van het Oude Mannen- en Vrouwen Vissershuis ter beschikking dat als kerk in gebruik werd genomen. In 1743 werd een galerij toegevoegd. In 1755 kreeg het kerkgebouw zijn huidige vorm. Het is een zaalkerk met boogvensters en houten gewelf. De kerk heeft een hardstenen toegangspoort waarboven een memoriesteen is aangebracht. Het gebouw heeft een schilddak met zwanen op de hoekpunten. De kerk heet daarom in de volksmond 'Zwanenkerk'. In het interieur staan een preekstoel gedateerd uit 1856, een orgelkas uit 1774, gemaakt

door J.J. Mitterreither (Leiden) en een rijke rococo-stijl uurwerkkast. Het orgel is in 1962 gebouwd door de firma Olof Hammarberg te Göteborg (Zweden). Het orgelfront is nog van het orgel dat Johannes Mitterreither (Leiden) in 1778 voor deze kerk bouwde. Het gebouw wordt nu ook gebruikt door de Nieuw-Apostolische Kerk in Nederland.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook voor de geschiedenis van de Evangelisch-Lutherse kerk is het gebouw van belang.

- Geen monumentenstatus
- 60m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Oud Gereformeerde Gemeente

Adres	Sint Domusstraat 11 Zierikzee
Bouwjaar	1981
Architect	A. Slingerland (Bruinisse)
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland
Gebruik	Religieus

In 1932 werd er in Zierikzee een Gereformeerde Gemeente gesticht. De leden van deze gemeente kochten een pakhuis en verbouwden het in hetzelfde jaar tot kerk. In 1956 ging de Gereformeerde Gemeente van Zierikzee in zijn geheel over naar het kerkverband van de Gereformeerde Gemeente in Nederland. Vanaf 1982 is de gemeente aangesloten bij de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland. In 1980 werd het kerkgebouw gesloopt, vanwege bouwkundige problemen. In februari 1981 kon het nieuwe kerkgebouw, op dezelfde plaats, in gebruik worden genomen. Het gebouw heeft een bakstenen gevel van 2 verdiepingen. De entree is links in de gevel geplaatst, in het rechterdeel en op de verdieping zijn roedenverdeelde vensters geplaatst. De kerk heeft een schilddak met een dakruiter. De kerkzaal heeft wanden van schoon-

metselwerk en het dakbeschot is in het zicht gebleven. Het orgel is geplaatst op een houten orgelbalkon. In de kerk staan vaste banken.

Het kerkgebouw heeft een beperkte architectuurhistorische waarde. Wel speelt het een rol in de ontwikkelingsgeschiedenis van de (Oud) Gereformeerde Gemeente van Zierikzee.

- Geen monumentenstatus
- 295m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Thomaskerk

Adres	Sint Domusstraat 31 Zierikzee
Bouwjaar	1958
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

Deze kerk vindt zijn oorsprong in een groep die zich niet kon vinden in de prediking in de Hervormde gemeente. Zij vormden een Evangelisatie, die in 1878 deel ging uitmaken van de Christelijke Gereformeerde Kerk. Vanaf de fusie in 1892 met de dolerenden behoorde de gemeente bij de Gereformeerde Kerken. Het kerkgebouw was aanvankelijk een koetshuis, dat werd verbouwd tot kerk. In 1958 volgde een verbouw en uitbreiding naar de straatzijde.

Sinds 2008 draagt de kerk de naam Thomaskerk. De gevel van de kerk is weinig opvallend in het straatbeeld. De entree met luifel bevindt zich rechts in de gevel, links daarvan zijn kleine vensters in een met natuursteen beklede plint aangebracht. Op de verdieping heeft de kerk 5 moderne vensters. Het voorste deel

van het gebouw heeft een zadeldak met de nok parallel aan de straat. In het gebouw is een pijporgel aanwezig. Het is gebouwd door de Fa. Gebr. Van Vulpen en is opgeleverd in het jaar 1960. Halverwege de jaren '90 zijn kerkzaal en kerkelijk centrum opnieuw flink gerenoveerd, met hulp van veel vrijwilligers. Zo zijn zalen gecreëerd voor crèche en kinderdienst, is er een ontmoetingshal ontstaan en is er meer ruimte gekomen voor het liturgisch centrum.

Het kerkgebouw heeft een zeer beperkte architectuurhistorische waarde. Wel speelt het een rol in de ontwikkelingsgeschiedenis van de gereformeerde kerk.

- Rijksmonument
- 156m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Voormalige Synagoge

Adres	Meelstraat 55 Zierikzee
Bouwjaar	1825
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Woning

Vanaf het einde van de 18^e eeuw hield een kleine groep joden synagogediensten in een woning aan de Oude Haven te Zierikzee. In het begin van de 19^e eeuw ontstond er een joodse gemeente en in 1825 vond de inwijding plaats van deze synagoge. Dit gebouw werd in 1888 verbouwd waardoor het de huidige voorgevel kreeg. Het heeft daarna tot 1920 als synagoge dienstgedaan. De 2 woningen aan de rechterzijde van het pand waren eigendom van de gemeente en bestemd voor arme gezinnen.

Tegenwoordig is het een woonhuis, maar een windvaan op het dak, in de vorm van een leeuw die een davidster vasthoudt, herinnert aan de vorige bestemming.

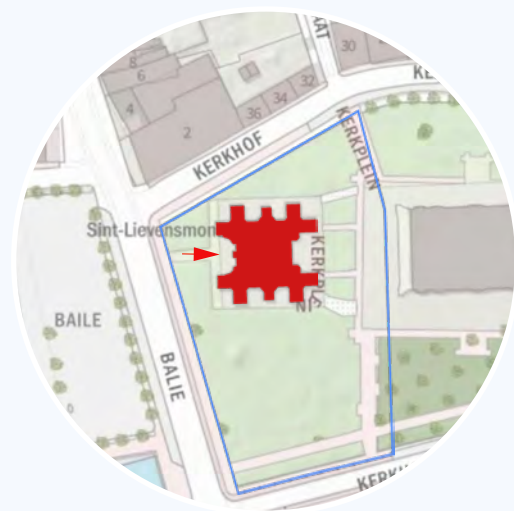
De straatgevel heeft een tuitgevel met schouders. In de bakstenen gevel zijn spekbanden en siermetselwerk opge-

nomen. Bovenraam en achtergevel herinneren aan de vroegere toestand.

De synagoge is op Zeeuwse schaal van belang als onderdeel van de Joodse geschiedenis op Schouwen-Duiveland. De voormalige synagoge heeft architectuurhistorisch geen grote waarde.

 Rijksmonument

 Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

St. -Lievensmonstertoren

Adres	Kerkplein 2 Zierikzee
Bouwjaar	1454- 1510
Architect	Antoon en Rombout Keldermans
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Toeristische attractie

De kerk waar de toren bij hoorde is door brand verwoest op 7 oktober 1832. De toren is nu 62 meter hoog. Aangenomen werd dat de toren ongeveer 180 à 207 meter hoog had moeten worden. Uit nieuwe berekeningen blijkt dat hij ongeveer 130 meter hoog had moeten worden.

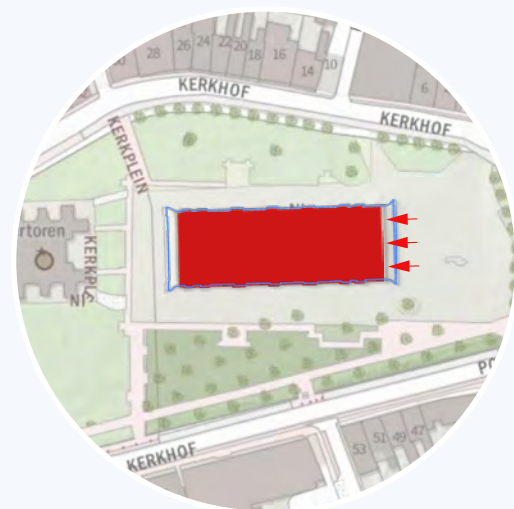
De bouw van de nu vrijstaande west-toren van de vroegere Munsterkerk is in 1454 begonnen naar een ontwerp van Anthonie Keldermans, voortgezet door Rombout Keldermans en rond 1510 gestaakt. Slechts 2 geledingen waren voltooid. Voor het stadsbestuur van Zierikzee was het onderhoud van de toren een grote last. Herhaaldelijk gingen er stemmen uit om de toren af te breken. Uiteindelijk kwam in 1881 de toren in eigendom van de Staat. Gemeente en het Rijk betaalden ieder hun aandeel in de noodzakelijke restauratie, die in de periode

1883-1897 werd uitgevoerd onder leiding van architect E.J. Margry. In een controversiële poging de toren een spitsers aanzien te geven werden de steunberen gedeeltelijk weggebroken. De kroonlijst werd weggenomen. Tijdens het laatste jaar van de Tweede Wereldoorlog werd de toren aan de zuidzijde zwaar beschadigd door geallieerd geschut. In de jaren 1957-1972 werd de toren opnieuw gerestaureerd. Toen verving men onder meer de kap door de huidige. Bovenop werd een windvaan in de vorm van een scheepje geplaatst.

Dit monument is in 2016 overgedragen aan aan Nationale Monumentenorganisatie NMO.

De toren is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige ligging is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Zierikzee is het gebouw eveneens van belang.

- Rijksmonument
- 1159m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Nieuwe Kerk

Adres	Kerkplein 1 Zierikzee
Bouwjaar	1835 -1848
Architect	Huijsers, P.
Bouwstijl	Neoclassicisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Culturele evenementen

Voorheen stond op de plaats van de Nieuwe Kerk een grote middeleeuwse kerk. Deze kerk is afgebrand in 1832. In juli 1835 - tweeënehalf jaar na de brand - begonnen de werkzaamheden voor een nieuwe kerk. Deze kerk is op de plaats van de afgebroken St. Lieven Monster gebouwd in neoclassistische stijl. De kerk heeft een Dorische prostyle en aan de oostzijde een monumentaal ingangsportiek. De gietijzeren lantarenpalen aan de voet van de trappen stammen uit 1847. De kerkzaal heeft een houten tongewelf met brede gordelbogen met cassetten.

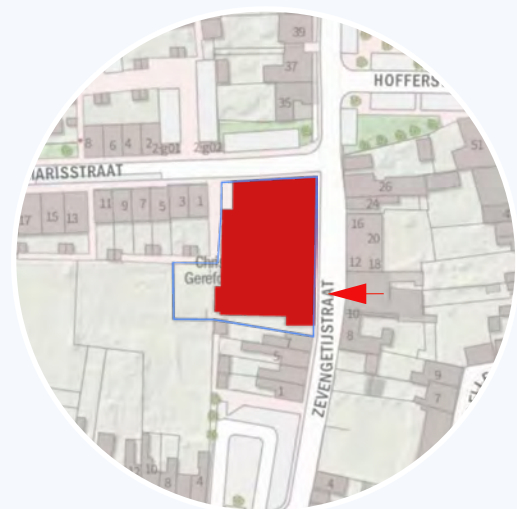
Omdat de architect die het werk had aangenomen failliet ging, lag de bouw lange tijd stil. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog raakte de kerk zwaar beschadigd. Herstel volgde, maar algehele restauratie bleef onvermijdelijk. In 1971 werd het gebouw

gesloten. De Nieuwe Kerk ging zien-derogen achteruit nadat ramen waren ingegoooid en wind en regen vrij spel kregen. In 1977 ging het gebouw over naar de Stichting Oude Zeeuwse Kerken (SOZK). Het gebouw werd - met financiële steun - in de jaren 1978-1988 in fasen gerestaureerd. Op 16 april 1988 werd het gebouw feestelijk in gebruik genomen.

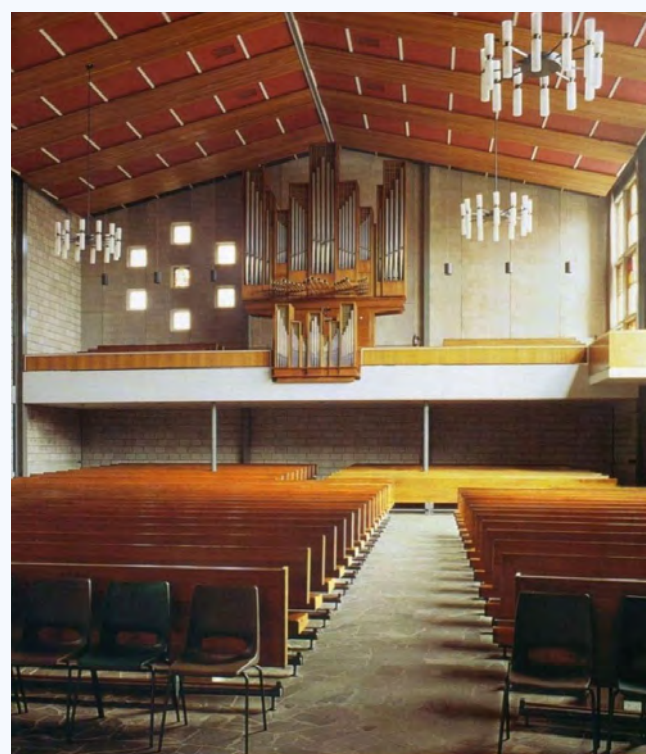
In het interieur zijn een preekstoel, doophek, zitbanken en enige luifelbanken uit de stichtingstijd bewaard gebleven. Het orgel is in 1848 gemaakt door Kam en Van der Meulen.

De kerk is met name van belang vanwege het neoclassicistische ontwerp. Ook de voor-geschiedenis is van historisch belang. In het interieur zijn 19e eeuwse elementen bewaard gebleven.

- Beeldbepalend
- 1133m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Christelijke Gereformeerde Kerk

Adres	Zevengetijstraat 11 Zierikzee
Bouwjaar	1964
Architect	Chr. de Heer
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland (CGK)
Gebruik	Religieus

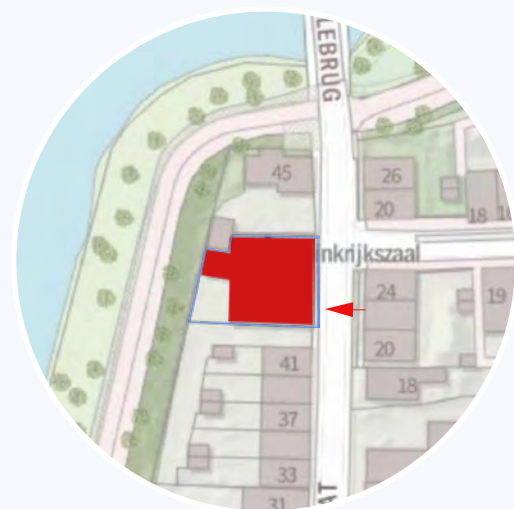
De kerk is gebouwd ter vervanging van een eerder kerkgebouw uit 1925 aan de Minderbroederstraat, die door de Watersnoodramp zeer bouwvallig was geworden. De modernistische kerk heeft aan de straatzijde een hooggeplaatst betonraam met glas- in-lood met een abstracte gekleurde voorstelling. De toren heeft een zeer opvallend ontwerp, met sterke functionalistische invloeden. De kerkrimte is van binnen sober en heeft een zichtbare staalconstructie en afwerking van de gevels in betonsteen en de vloer met natuurstenen scherven. Achter het liturgisch centrum bevinden zich uitgemetselde stenen in kruisvorm en in de zuidgevel enkele gebrandschilderde ramen (geloof, hoop, liefde), afkomstig uit de voorganger van de kerk.

De kerk heeft een glasraam uit de bouwtijd met verwijzing naar verwoestingen en inundatie tijdens de Tweede Wereldoorlog, een bijzondere preekstoel, doopvont en banken. De kerk is in 2013 verbouwd. De aangrenzende kosterwoning is verbouwd tot recreatieruimte voor jongeren. De verbouwing heeft de hoofdvorm niet aangetaast en de omgeving is onveranderd. De nieuwe transparante straatgevel wenst de openheid van de kerkgemeenschap te benadrukken: iedereen is welkom.

Bij de kerk hoort een gemeenschapsgebouw (omgebouwde schuur) verderop in de straat, schuin tegenover het kerkgebouw.

De kerk heeft nog enige architectuurhistorische waarde vooral door de bijzondere klokkentoren. Daarnaast is het gebouw van belang als een prominente Christelijke Gereformeerde Kerk.

- Geen monumentenstatus
- 242m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

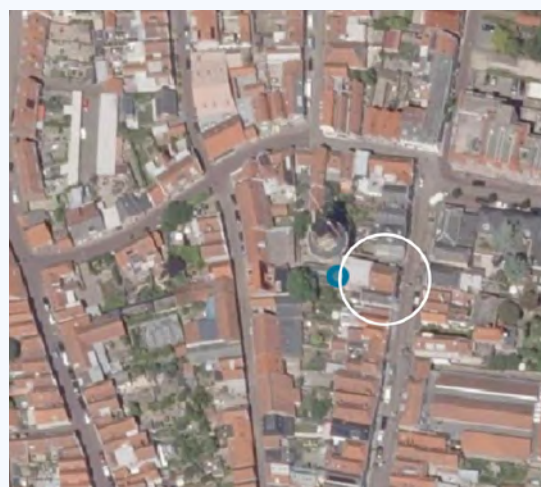
Koninkrijkszaal

Adres	Zuidwellestraat 43 Zierikzee
Bouwjaar	1981 (ingebruikname)
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Jehova's Getuigen
Gebruik	Religieus

Dit pand, een voormalig schuurgebouw, werd in 1981 in gebruik genomen als Koninkrijkszaal en werd in een later stadium verbouwd. Het gebouw bestaat uit 2 rechthoekige bouwdelen met ieder hun eigen zadeldak, parallel aan de straat. De gevels zijn opgetrokken uit hergebruikte bakstenen. In de voorgevel bevindt zich de hoofdentree die aan de linkerkzijde is geplaatst. Rechts daarnaast bevinden zich 2 moderne vensters. De entree en vensters zijn in rechthoekige blindnissen gemaakt. De zadeldaken zijn gedekt met hergebruikte ongeglaazuurde oude holle pannen. In de kopgevels zijn moderne gekoppelde vensters aangebracht.

Het gebouw heeft alleen waarde als onderdeel van de geschiedenis van de Jehova's Getuigen in Zierikzee.

- Geen monumentenstatus
- 180m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Evangelisatielokaal

Adres	Lange Nobelstraat 34w Zierikzee
Bouwjaar	1906
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Kapperszaak

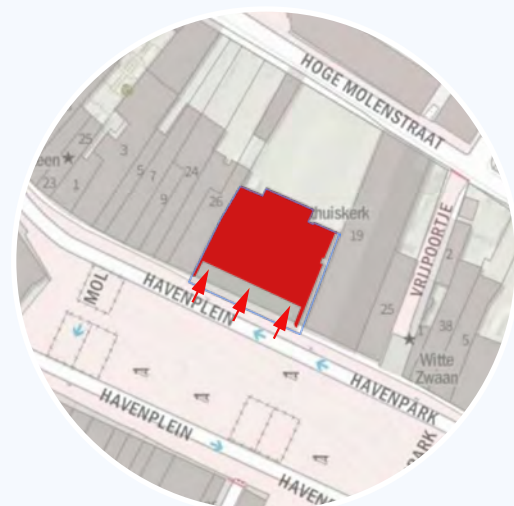
Het evangelisatielokaal is niet meer als zodanig in gebruik en is nu in gebruik als opslag.

In 1898 verwierf de achtentwintigjarige voormalige heilsoldaat Arie Weltevreden uit Brielle de buitentuin aan de Lange Nobelstraat te Zierikzee. Weltevreden werd te Zierikzee evangelist en vroegvertoner van films. Na de aankoop nam Weltevreden het gebouw in gebruik voor evangelisatiediensten hetgeen plaatsvond tot 1901. Later, in 1906, werd het de evangelisatieruimte voor een groep rechtzinnig Hervormden. In 1914, tijdens de Eerste Wereldoorlog, deed het dienst als hospitaal voor de hier gelegeerde militairen. 4 Jaar later nam de Oud Gereformeerde Gemeente het pand in gebruik voor hun kerkdiensten. Deze gemeente ging in 1946 teniet.

Het aangrenzende tuinpaviljoen werd ingrijpend vergroot en gemoderniseerd. Begin 2017 werd het gebouw door een Zierikzees bouwbedrijf voorlopig geconserveerd door middel van verwijdering van het vermolmde boei-board en de dakgoot aan de westkant, evenals door ondersteuning van de kap van binnenuit.

Het gebouw heeft geen architectuurhistorische waarde wat betreft kerkenbouw. Het is wel van belang in de geschiedenis van de evangelisatie en de Oud Gereformeerde Gemeente in Zierikzee.

- Rijksmonument
- 409m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gasthuiskerk

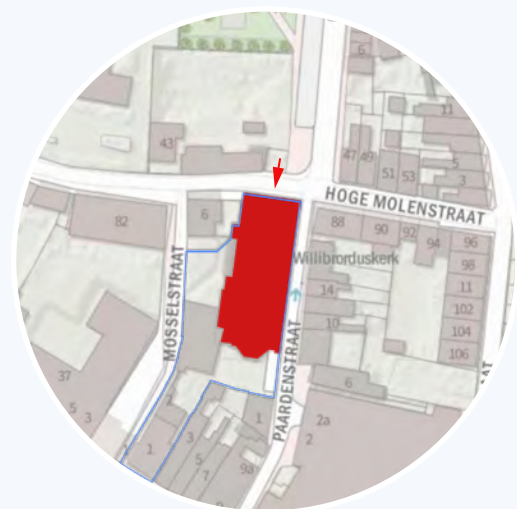
Adres	Havenplein 17 Zierikzee
Bouwjaar	1450
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek/renaissance
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

De Gasthuis- of Kleine Kerk is in oorsprong de kapel van het voormalige gasthuis. Dit gasthuis werd vermoedelijk in de 14de eeuw gesticht en diende als onderkomen voor arme vreemdelingen op doorreis en voor behoeftige zieken. In 1613 werd de Gasthuiskerk ter beschikking gesteld aan de groeiende Hervormde gemeente. De kerk was echter te klein om de steeds groter wordende schare kerkgangers te bevatten. Besloten werd om de Gasthuiskerk te vergroten. Dat werd verwezenlijkt door de huizen tussen de kerk en de straat te slopen en in 1651/1652 te vervangen door de huidige overwelfde beurshal en een daarop rustende gaanderij. De kerk heeft een schip van 7 traveeën. Schip en galerij zijn overdekt met houten tongewelven. Op het dak staat een zeskant koepeltorentje aan de westzijde en een zeskante spits midden op het dak. In het inte-

rieur bevinden zich een preekstoel, doophek, schotwerk naast de preekstoel, 2 tochtportalen en 4 luifelbanken, die allen uit het midden van de 17^e eeuw stammen. Omvangrijke restauraties vonden plaats in 1949-1958 en in 1992-1994, de laatste was nodig vanwege schade die was aangericht door de bonte knaagkever. De uit 1914 stammende banken werden vervangen door stoelen.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij het Havenplein is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Zierikzee is het gebouw eveneens van belang.

- Rijksmonument
- 875m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

St. -Willibrorduskerk

Adres	Hoge Molenstraat 86 Zierikzee
Bouwjaar	1768
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Classicisme
Denominatie	Rooms-Katholiek Kerkgenootschap in Nederland
Gebruik	Religieus

Voor 1768 hielden de Rooms-Katholieken in Zierikzee hun diensten in een onopvallende woning met ervoor, aan de Oude Haven, de woning van hun pastoor. In 1768 werden 2 dichtbij gelegen schuren tot kerk verbouwd. Hieruit ontstond de huidige kerk, die bij een verbouwing in 1842 onder meer de neoclassicistische voorgevel kreeg met blokbepleistering en omlijste ingangspartij en vensters. De in blokken bepleisterde voorgevel staat op een hardstenen voet en is gedekt door een brede lijst. De gevel heeft een risalerend middendeel, waarin de toegang is geplaatst. De entree en het venster erboven hebben een omlijsting. Aan weerszijden van de entree zijn rondboogvensters gemaakt. De met pannen gedekte mansardekap is bekroond met een dakruiter die in 1931 is geplaatst. Bij een ingrijpende verbouwing in 1937 kregen ook de zijmuren

vensters en werd de ruimte uitgebreid met een priesterkoor. Verder is toen de inventaris vernieuwd en zijn enkele kolommen verwijderd. In 1973 is het exterieur gerestaureerd en in 1993-'94 zijn de verdwenen kolommen teruggebracht.

De kerk is van belang vanwege zijn bouwgeschiedenis en architectuur. Als onderdeel van de Rooms-Katholieke geschiedenis is het gebouw eveneens van belang.

- Geen monumentenstatus
- 492m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Professor Zeemanstraat 2 Zonnemaire
Bouwjaar	1867/1868
Architect	J.C. Bellingwout, Vlissingen
Bouwstijl	Neogotiek
Denominatie	Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
Gebruik	Religieus

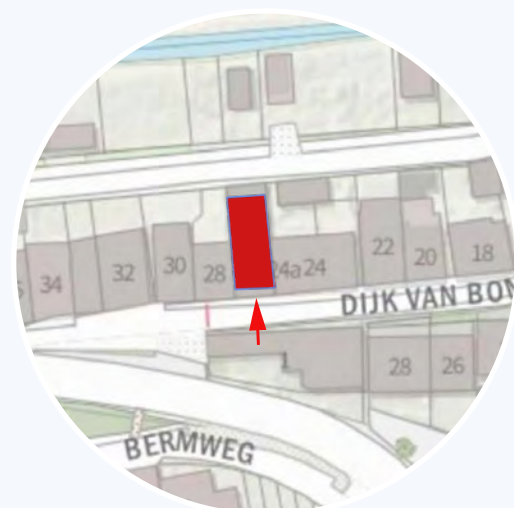
De vorige kerk in Zonnemaire stamde uit 1445. Deze was gewijd aan Beata Maria de Dolore (De gelukzalige Maria van Smarten). Na 1576 werd ook deze kerk in gebruik genomen voor de protestantse eredienst. Deze kleine kerk is in 1866 wegens bouwvalligheid afgebroken.

De huidige neogotische kerk is op 19 april 1868 gebruik genomen. De toren is voor wat betreft het onderste deel een restant van de vorige kerktoren. De kerk is een eenbeukig bakstenen gebouw met een ingebouwde toren. In het metselwerk zijn natuurstenen versieringen en kroonlijsten aangebracht. Het schip heeft een houten gewelf. De restanten van de oudere toren op deze plaats zijn rijksmonument, de kerk zelf valt niet onder de bescherming. De kansel (ca. 1760) komt uit het oude kerkgebouw, de marmeren voet is van de oude doopvont van de

vorige kerk. Deze staat ondersteboven, onder de kansel. De banken komen uit de St. Laurenskerk te Rotterdam en zijn in 2000-2001 geplaatst op de vloerbedekking. In 2003 is de toren gerestaureerd door de gemeente Schouwen-Duiveland. In de kerk staat een Flaes-orgel in uit 1871.

De kerk is van belang vanwege zijn bouwgeschiedenis. Met name de toren is historisch waardevol. Als onderdeel van de geschiedenis van Zonnemaire is het gebouw eveneens van belang.

- Geen monumentenstatus
- 194m²
- Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Dijk van Bommene 26 Zonnemaire
Bouwjaar	1897
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclecticisme
Denominatie	n.v.t.
Gebruik	Woning

De Gereformeerde Kerk is een voormalig kerkgebouw in Zonnemaire. Het voormalige pakhuis werd in 1897 verbouwd tot kerkruimte. In 1982 werd de kerk verkocht aan een particulier en is, na een duikpension te zijn geweest, omgebouwd tot woonruimte. In 1896 werd een commissie opgericht die de mogelijkheden onderzocht om een gereformeerde kerk te stichten in Zonnemaire. Na toestemming van de classis Zierikzee werd op 2 mei 1897 in Zonnemaire een Gereformeerde Kerk gesticht. Er werd een pakhuis aangekocht en vervolgens verbouwd tot kerkruimte. Het betrof een eenvoudig bakstenen gebouw met een witgepleisterde klokgevel. De centrale toegangsdeur wordt geflankeerd door 2 stalen rondboogramen en boven de deur is een rond raam geplaatst. In 1968 werd de kerk gerestaureerd, waarbij kerkbanken werden

geplaatst uit de voormalige gereformeerde kerk van Arnemuiden. Per 1 januari 1975 fuseerde de gemeente met de Gereformeerde Kerk van Brouwershaven. De kerk aan de dijk van Bommene 26 werd 85 jaar na de stichting van de kerk verkocht. In datzelfde jaar opende in de voormalige kerk duikpension "Rene's Oude Kapel". In 1997 werd een bouwvergunning verleend voor de bouw van een dakterras. Rond deze tijd is het pension gesloten en het gebouw is sindsdien in gebruik als woonhuis.

Het kerkgebouwtje in Zonnemaire is niet als kerk gebouwd en is als zodanig ook niet van belang voor de kerkarchitectuur. Het is wel van belang als onderdeel van de geschiedenis van de gereformeerde kerk in het dorp.

Bijlage 2

Interessante voorbeelden van Zeeuwse herbestemde kerkgebouwen

1. Nieuwe Kerk te Zierikzee

De Nieuwe Kerk in Zierikzee is in de periode 1835-1848 gebouwd in neoclassicistische stijl. De kerk is sinds 1977 eigendom van de Stichting Oude Zeeuwse Kerken en is na een aantal restauraties nu in gebruik als evenementenlocatie. De kerk is heringericht ten behoeve van multifunctioneel gebruik.

Foto: H. Uil

2. Oostkerk te Middelburg

Deze voor de Protestantse eredienst gebouwde koepelkerk is gebouwd in de periode 1647-1667 en begin 2017 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. In 2018 is het eigendom overgedragen aan de beheersstichting van de Nationale Monumentenorganisatie, de Stichting Monumenten Bezit. Voor de exploitatie van de Oostkerk is Stichting de Oostkerk verantwoordelijk. Deze stichting organiseert tal van evenementen en daarmee is de Oostkerk multifunctioneel te gebruiken.

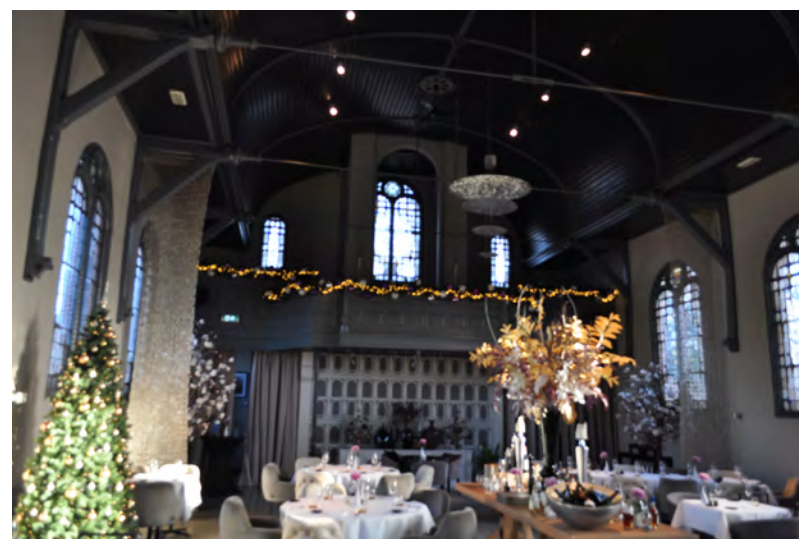
3. Voormalig kerkgebouw Oud Gereformeerde Gemeente te Kamperland

Kerkgebouw daterend uit 1917. In april 1990 werd dit gebouw afgestoten en de kerkelijke gemeente ondergebracht bij dezelfde gemeente in 's-Gravenpolder. Het kerkgebouw is in particulier bezit en al geruime tijd in gebruik als kapsalon.

4. Voormalige Gereformeerde Kerk te Baarland

Het neoromaanse kerkgebouw met toren is in 1912-1913 gebouwd, De laatste kerkdienst in deze voormalige Gereformeerde kerk vond plaats in 2003, waarna het in 2006 zijn huidige bestemming heeft gekregen: restaurant De Kleine Toren.

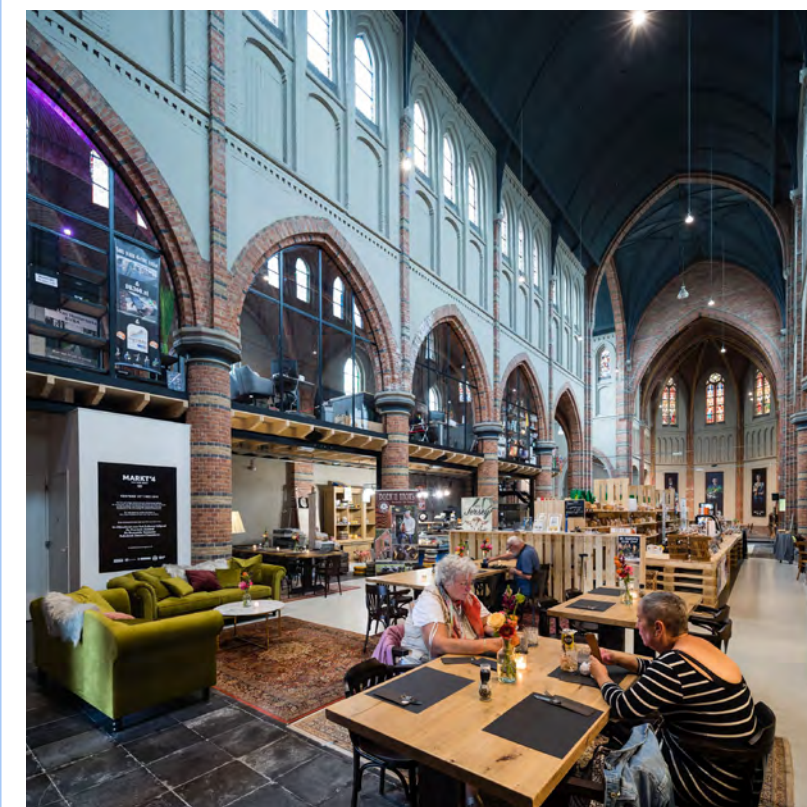
5. Voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk te Biezelinghe

Deze karakteristieke zaalkerk dateert uit 1917 en werd gebruikt door de Christelijke Gereformeerden. Deze kerkelijke gemeenschap verhuisde in 1990 naar een nieuw kerkgebouw in Biezelinghe, de Opstandingskerk. In het kerkgebouw is De Quilterie gevestigd, waarmee het gebouw in gebruik is als atelier en verkoopruimte van quiltstoffen en patchwork benodigdheden. Achter het kerkgebouw is een woning.

6. Voormalige Maria Hemelvaartkerk te Sas van Gent

Deze voormalige Rooms-Katholieke neogotische kerk met hoge toren dateert uit 1891-182 en was een karakteristiek vroeg werk uit het oeuvre van Joseph Cuypers, zoon van zijn bekende vader Pierre Cuypers. In 2017 is deze kerk wegens een teruglopend kerkbezoek buiten gebruik gesteld. De Cuyperskerk werd in 2018 overgedragen aan de Stichting Behoud Cuyperskerk en is nu in gebruik als markthal, waar naast een versmarkt ook een sociaal-maatschappelijk restaurant gevestigd is.

7. Voormalige Johannes de Doperkerk te Sint Jansteen

Deze voormalige Rooms-Katholieke kerk is gebouwd in de periode 1857-1860 door de in Zeeuws Vlaanderen bekend architect P. Soffers. De kerk is in 2016 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. Twee particuliere ondernemers hebben, onder de naam The Holy Spiritus, de kerk overgenomen. Zij noemen zich fruitwijn-fanaten en houden zich bezig met een ambachtelijke brouwerij en stokerij en organiseren regelmatig proeverijen en daarmee samenhangende activiteiten.

8. Voormalige Onze-Lieve-Vrouw-Visitatiekerk te Westdorpe

Deze voormalige parochiekerk werd in 1947 in gebruik genomen. Eind 2012 werd de kerk onttrokken aan de eredienst en daarna door het parochiebestuur verkocht aan de Stichting Kerk Westdorpe. De kerk werd, met steun van de gemeente Terneuzen, omgevormd tot gemeenschapshuis met de naam 'De Kirke'. In de kerk is een glazen inbouw geplaatst waar verschillende verenigingen, die voorheen in het dorps huis zaten, hun activiteiten kunnen houden. Elke vereniging is uitgerust met een eigen kast waar zij hun benodigdheden kunnen bewaren.

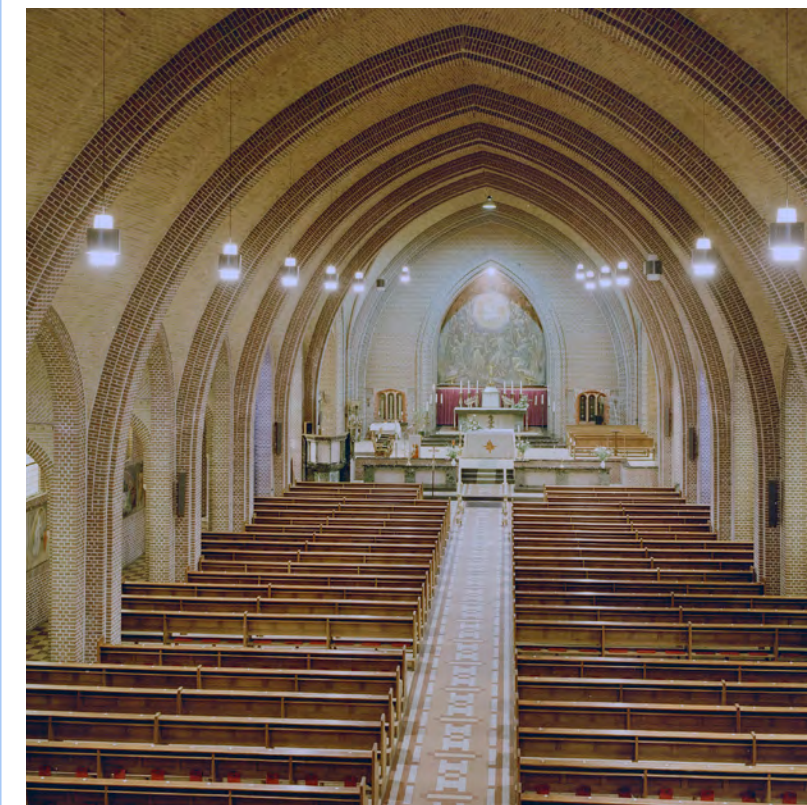

Foto: G. Barbiers

Bijlage 3

Overzicht van subsidieregelingen voor eigenaren van rijks- monumentale kerkgebouwen in de gemeente Schouwen-Duiveland

Voor eigenaren van rijksmonumenten zijn er, naast wettelijke verplichtingen als de vergunningen- en onderhoudsplicht, ook verschillende vormen van financiële ondersteuning. De diverse mogelijkheden voor kerkeigenaren in de gemeente Schouwen-Duiveland worden hieronder vermeld met de nadrukkelijke toevoeging dat het alleen om rijksmonumenten gaat, behalve de laatstgenoemde regeling.

1. Subsidieregeling instandhouding monumenten (niet-woonhuismonumenten)

Voor het onderhoud van kerkgebouwen kunnen eigenaren aanspraak maken op subsidie van het rijk op basis van de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim).

Deze regeling bestaat al sinds 2006, maar is onlangs gewijzigd. De subsidie op basis van deze regeling is in principe 60% van de door het rijk vast te stellen subsidiabele kosten, maar 40% als de instandhoudings-

kosten fiscaal kunnen worden verrekend (bijvoorbeeld als ondernemer). De subsidie op basis van de Sim moet vooraf moet worden aangevraagd en hiervoor moet een 6-jarenplan worden opgesteld. Ieder jaar kan tussen 1 februari en 31 maart een aanvraag worden ingediend, waarop eind augustus/begin september de beslissing volgt. Een subsidie wordt dan voor een periode van 6 jaar toegekend en ook de kosten voor het opstellen van een dergelijk plan zijn subsidiabel. Subsidiabel zijn verder alleen de kosten van onderhoud aan de monumentale onderdelen van het monument, waarbij de maximale subsidiabele kosten 3% van de herbouwwaarde van het monument bedragen.

Met ingang van 2022 kunnen ook de kosten voor een duurzaamheidsonderzoek worden betrokken in het subsidieverzoek.

Geadviseerd wordt voor het aanvragen van een Sim-subsidie gebruik te maken van een architecten- of bouwadviesbureau. Voor erkende bedrijven kunt u terecht op de volgende website:

www.stichtingerm.nl/erkende-bedrijven

De volledige Sim-regeling, inclusief de leidraad subsidiabele kosten, kunt u [hier](#) nalezen.

2. Subsidieregeling restauratie rijksmonumenten provincie Zeeland

De provincie Zeeland kent een subsidieregeling voor de restauratie van rijksmonumenten, niet zijnde een woonhuismonument, een groen of een archeologische monument.

Deze subsidie kan jaarlijks tussen 1 februari en 15 maart worden aangevraagd. Informatie over de provinciale regeling en de regeling zelf kunt u [hier](#) nalezen.

3. Subsidieregeling beschermde monumenten gemeente Schouwen-Duiveland

De gemeente Schouwen-Duiveland kent een subsidieregeling voor de instandhouding van een aantal met name genoemde categorieën rijksmonumenten, nl. voor kerkgebouwen, kastelen, buitenplaatsen of landhuizen en voor molens. Een subsidie voor de instandhouding van deze monumenten kan jaarlijks worden aangevraagd en bedraagt voor molens maximaal € 570 en voor de overige categorieën, dus ook voor kerken, maximaal € 1.135 per jaar. De regeling is [hier](#) na te lezen. Voor monumenten, zie hoofdstuk 8.1 Beleidsregel beschermde monumenten.

4. Subsidieregeling Stichting Monumenten Schouwen-Duiveland

De Stichting Monumenten Schouwen-Duiveland heeft niet alleen een flink aantal rijksmonumenten in eigen bezit, maar kent ook een subsidieregeling voor eigenaren van rijksmonumenten binnen de gemeente Schouwen-Duiveland.

De regeling betreft zowel de restauratie- als onderhoudskosten van het rijksmonument, waarbij voor restauraties maximaal € 10.000 subsidie kan worden toegekend en voor onderhoud maximaal € 5.000. De regeling staat op [de website van de stichting](#).

5. Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten

Deze rijkssubsidieregeling is niet alleen voor rijksmonumenten en heeft tot doel de herbestemming, de verduurzaming en de wind- en waterdichtheid van monumentale gebouwen te bevorderen. De regeling heeft een beperkte duur, maar de verwachting is dat deze zal worden verlengd. De regeling is [hier](#) te lezen.

6. Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)

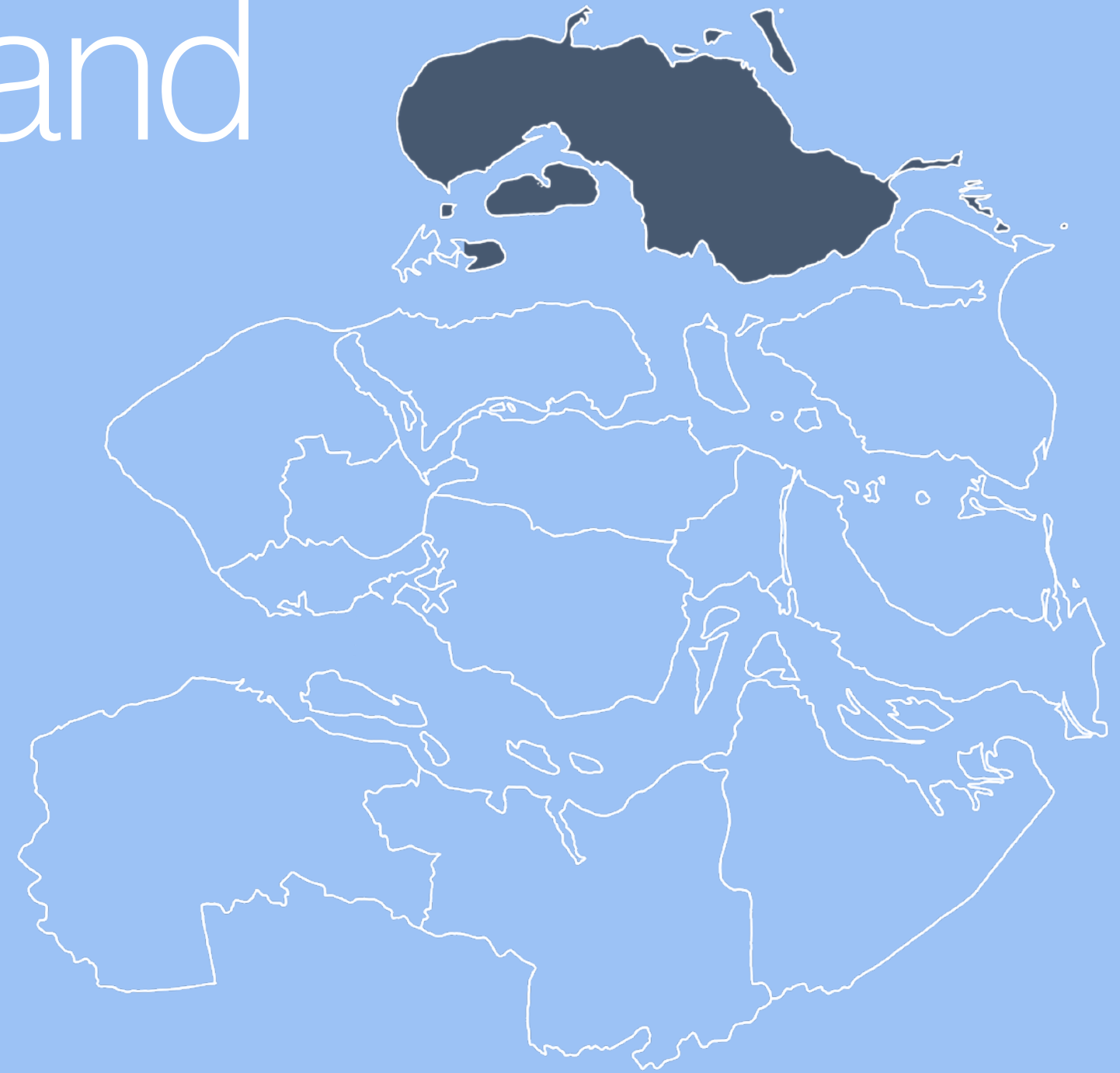
Kerken vallen onder religieuze instellingen en daarmee onder de doelgroep van deze regeling: maatschappelijk vastgoed. Subsidie kan worden verkregen voor energieadvies, energielabel en verduurzamingsmaatregelen. De subsidieregeling is vanaf 3 oktober 2022 opengesteld.

Geadviseerd wordt pas subsidie aan te vragen als het toekomstperspectief voor het kerkgebouw duidelijk is. Aan de regeling zijn voorwaarden verbonden die kunnen worden geraadpleegd op de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO): www.rvo.nl/subsidies-financiering/dumava

Kerkenvisie

Schouwen- Duiveland

In opdracht van: Gemeente Schouwen-Duiveland
1 september 2022

